

GRUPLAR ARASI BAĞLAMDA ÖZGECİ CEZALANDIRMA

DOKTORA TEZİ

ÖZGE ÜNAL

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PSİKOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
EYLÜL- 2021**

GRUPLAR ARASI BAĞLAMDA ÖZGEÇİ CEZALANDIRMA

DOKTORA TEZİ

ÖZGE ÜNAL

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PSİKOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Prof. Dr. Serap Akgün**

**İkinci Danışman
Prof. Dr. Aslı Aslan**

**MERSİN
EYLÜL- 2021**

ÖZET

Gruplarda iş birliği etkinliklerindeki sömürme sorununa rağmen insan topluluklarında iş birliğinin günümüze kadar nasıl kaybolmadığı sorusunu yanıtlamaya çalışan önceki araştırmacılar, bireylerinin birliği ihlallerinde öfke duymaya ve sosyal normlar vasıtasıyla ihlalcilere yaptırım uygulamaya yönelik içsel eğilimler taşıdıklarını savunmaktadır. Deneysel çalışmalar bireylerin gelecekte bir kazançları olmayacağını bildiklerinde bile iş birliğini bozarak cezalandırmak için kendi kaynaklarını harcadıklarını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı bireylerin, cezalandırmanın sonuçlarından kazanç elde etmelerinin mümkün olmadığı koşullarda bedel ödemek pahasına ihlalcileri cezalandırmaya ilişkin tercihler gösterip göstermediklerini ve bu tercihlerin sosyal kategorizasyondan etkilenip etkilenmediğini incelemektir. Bu amaçla yürütülen iki çalışmada, katılımcılara şahit oldukları ihlallerde kendi kaynaklarını harcayarak ihlalcileri cezalandırma imkanına sahip oldukları bir davranışsal ekonomi oyunu oynatılmıştır. Otuz sekiz katılımcı ile yürütülen ilk çalışmada 2 (dağıtıcının kimliği) x 2 (alıcının kimliği) x 2 (bölüşümün adilliği) faktörlü grup içi desen kullanılmıştır. Yüz yetmiş dört katılımcı ile yürütülen ikinci çalışmada ise 2 (dağıtıcının kimliği) x 2 (alıcının kimliği) x 2 (bölüşümün adilliği) faktörlü son faktörde tekrar ölçümlü desen kullanılmıştır. İlk çalışmanın sonuçları eşit olmayan bölüşümleri cezalandırmak için, eşit bölüşümleri cezalandırmak için olduğundan daha fazla kaynak harcadığını göstermiştir. Ancak ihlalciler ya da mağdurlar ile aynı sosyal gruba ait olmanın ihlalcilere norm dayatma davranışı üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı bulunmuştur. İkinci çalışmada ilk çalışmada olduğu gibi haksız bölüşüm yapan oyuncu eşit bölüşüm yapan oyuncudan daha fazla cezalandırılmış; buna ek olarak ihlalin mağduru iç grup üyesi olduğunda daha fazla cezalandırma kullanılmıştır. Her iki çalışmada da ihlalcinin iç grup ya da dış grup üyesi olmasının, şahitlerin özgeci cezalandırma tercihleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İlk çalışmadan elde edilen bulgulara göre birleştirici ahlaki temellere yüksek düzeyde önem veren katılımcılar hedefin haksız ya da eşit bölüşüm yapmış olması fark etmeksizin daha fazla cezalandırma kullanmışlardır. Genel olarak bulgular bireylerin iş birliği ihlalcilerini iç ya da dış gruptan olmasına bakmadan bedel ödemek pahasına cezalandırarak işbirliği normunun devamını sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal ekonomi, iş birliği, norm dayatma, özgeci cezalandırma, sosyal kategorizasyon.

Danışman: Prof. Dr. Serap Akgün, Psikoloji Bölümü, Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa.

İkinci Danışman: Prof. Dr. Aslı Aslan, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

Prior research, which attempts to answer the question of how the cooperation among members in the groups remains despite the exploitation problem caused by free-riders argues that humans have a tendency to feel anger in the face of the norm violation and enforce social norms by sanctioning the norm violators. Experimental studies in the literature have shown that individuals are willing to sacrifice their own resources both to cooperate with strangers and to punish free-riders even if there is no possibility to get reward in the future because of this interaction. The aim of the current study is to examine whether individuals have preferences to punish violators when the punishment is costly for themselves and there is no future reward for the punishment and to test whether this preference is affected by the social categorizations. In two studies conducted for these aims a behavioral economics game was used in which participants have the opportunity to punish the norm violator by sacrificing their own resources. The first study in which a 2 (Player A's identity) x2 (Player B's identity) x2 (fairness) within-subjects design was used consists of 38 participants and the second study in which a 2 (Player A's identity) x2 (Player B's identity) x2 (fairness) mixed design was used consists of 174 participants. According to the results of the first study, participants spent higher amounts to punish the unequal distributions than they spent to punish equal distributions. However, it was found that belonging to the same social group as the violator or victim did not have a significant effect on the punishment. In the second study it was found that participants spent higher amounts to punish in the unequal share condition than in the equal share condition, similar to the first study. Additionally, it was found in the second study that participants exacted stricter costly punishment when the victim of the norm violation is an ingroup member. In both studies, it was found that violators' group membership did not affect the third-parties' preferences of altruistic punishment. According to the findings from the first study, participants whose moral concern is higher on the binding moral foundations applied more punishment, regardless of whether the target acted fairly or unfairly. In general, the findings show that individuals try to maintain the cooperation norm through the costly punishment of selfish individuals regardless of whether they are an ingroup or outgroup member.

Keywords: Behavioral economics, cooperation, norm enforcement, altruistic punishment, social categorization

Advisor: Prof. Dr. Serap Akgün, Department of Psychology, Bursa Technical University, Bursa.

Second Advisor: Prof. Dr. Ash Aslan, Department of Psychology, Mersin University, Mersin.

TEŞEKKÜR

Tez yazmak her ne kadar zorlu bir süreç olsa da, bu süreç bana zorlandığımda yardım istemenin değerini yeniden öğretti. Bütün süreç boyu bilgisine ve önerisine ne zaman ihtiyaç duysam desteğini hep yanımda bulduğum canım Hocam Prof. Dr. Serap Akgün'e yalnızca tez sürecimde değil, bütün akademik hayatım boyunca benden hiç esirgemediği sonsuz desteği, ilgisi, akademik rehberliği ve sabrı için çok teşekkür ederim. Hemen herkes için zorlu olan bu süreçten sizin danışmanlığınızda geçtiğim için şanslıyım.

Tez izleme sürecimde vaktini, bilgisini ve önerilerini benimle paylaşan tez izleme komisyonu üyesi hocalarım Doç. Dr. H. Tuğba Erol Korkmaz'a ve Dr. Öğr. Üyesi Timuçin Aktan'a tezime sağladıkları önemli katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim. Doç. Dr. Arzu Araz ve Prof. Dr. Arzu Aydın Acı Hocalarıma tez savunma jürimde yer alarak görüş ve önerilerini benimle paylaştıkları için; Prof. Dr. Aslı Aslan Hocama hem tezimin veri toplama aşamasındaki, hem de BAP sürecindeki yardımları ve ikinci danışmanlığı için çok teşekkür ederim. Mersin Üniversitesi'nde öğrenim süreçlerinden birlikte geçtiğim Dr. Öğretim Üyesi Emre Han Alpay'a, Ezgi Mehmetoğlu'na ve Güleycan Akgöz Aktaş'a teşekkür ederim.

Çalışmamda kullandığım görselleri hazırlamamda yardımcı olan Aydın Akgün hocama; pandemi koşullarında veri toplama işini benim için kolaylaştıran Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Arslantürk'e, Dr. Melike Guzey Yiğit'e, Dr. Öğr. Üyesi Dilem Dinç'e ve dostum Sami Çoksan'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans öğrenimimin hayatıma kattığı can dostlarım ve aynı zamanda meslektaşlarım Merve Cesur-Atıntaş, Elvan Kiremitçi-Canıöz, Yağmur Yağmurcu ve Hilal Kaya'ya ufuk açıcı, özverili, samimi dostlukları ve hayatım boyunca bana verdikleri her türlü destek için; yollarımızın Mersin Üniversitesi'nde kesiştiği ve birlikte bir aile olduğumuz Gamze Er Vargün, Ece Türker, Tuğçe Gündüz ve Tuğrul Vargün'e güzel dostlukları için; iyilik meleğim Adile Şahin'e hep benimle olduğu için ve her yokuşu birlikte çıktığım Giray'a emeğini, ilgisini ve anlayışını paylaşmadaki cömertliği için teşekkür ederim.

Bana her zaman inanan, benim sevincimi kendi sevinci bilen, tezimin bir kısmını da yanlarında yazma imkanı bulduğum ve bu süreci kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapan anneme, babama ve abime teşekkür ederim.

Son olarak araştırmamda yer almaya gönüllü olan katılımcılarıma ve araştırmamı 2019-2-TP3-3521 proje kodu ile destekleyen Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR	3
2.1. Özgeci İşbirliği	3
2.2. Özgeci Cezalandırma	9
2.3. Sosyal Kimlik Kuramı	12
2.3.1. Özgeci Cezalandırmada İhlalci ya da Mağdurla Ortak Grup Aidietleri	15
2.3.2. İhlalcinin Kimliği	16
2.3.3. Mağdurun Kimliği	22
2.3.4. Grupla Özdeşim	24
2.3.5. Gruplar Arası Bağlamda Özgeci Cezalandırmayı Ölçmede Kullanılan Çeşitli Oyunlar	26
2.4. Norm İhlaline Verilen Cezalandırma Tepkisinde Ahlaki Duygular	29
2.5. Ahlakın Temelleri	31
2.6. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	33
2.7. Araştırmanın Önemi	38
3. ÖN ÇALIŞMA	40
3.1. Çalışmanın Amacı	40
3.2. Yöntem	41
3.2.1. Örneklem	41
3.2.2. Veri Toplama Araçları	41
3.2.3. İşlem	44
3.3. Bulgular	44
3.3.1. İç Grup ve Dış Grup Üyelerine Yönelik Algılara İlişkin Bulgular	44
3.4. Sonuç	54
4. ÇALIŞMA 1	56
4.1. Araştırmanın Amacı	56
4.2. Yöntem	56
4.2.1. Örneklem	56
4.2.2. Veri Toplama Araçları	56
4.2.3. İşlem	59
4.3. Bulgular	61
4.3.1. Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Bulgular	61
4.3.2. Duygu Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular	63
4.4. Tartışma	70
5. ÇALIŞMA 2	76
5.1. Araştırmanın Amacı	76
5.2. Yöntem	76
5.2.1. Örneklem	76
5.2.2. Veri Toplama Araçları	77
5.2.3. İşlem	78
5.3. Bulgular	79
5.3.1. Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Bulgular	79
5.3.2. Duygu Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular	81

6. GENEL TARTIŞMA VE SONUÇ	88
KAYNAKLAR	93
EKLER	104
ÖZGEÇMİŞ	134

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 3.1.Dört bölümün psikoloji ile çeşitli nitelikler bakımından karşılaştırılmasına ilişkin ortalamalar	47
Tablo 3.3.Farklı bölüşüm miktarlarının çeşitli nitelikler bakımından ortalamaları	53
Tablo 4.1.Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	62
Tablo 4.2.Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Özgeci Cezalandırma Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	62
Tablo 4.3.Öfke Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	63
Tablo 4.4.Suçluluk Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	63
Tablo 4.5.İyi Hissetme Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	63
Tablo 4.6.Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Öfke Duygusu Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları	64
Tablo 4.7.Birleştirici Ahlaki Temellere Verilen Öneme Göre Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	66
Tablo 5.1.Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	79
Tablo 5.2.Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Özgeci Cezalandırma Üzerindeki Etkisine İlişkin ANCOVA sonuçları (kontrol değişkeni: cinsiyet)	80
Tablo 5.3.Öfke Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	81
Tablo 5.4.Suçluluk Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	82
Tablo 5.5.İyi Hissetme Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	82
Tablo 5.6.Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Duygular (Öfke) Üzerindeki Etkisine İlişkin MANCOVA Sonuçları (Kontrol değişkeni: cinsiyet)	82

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 4.1. Dağıtıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından iyi hissetme	65
Şekil 4.2. Birleştirici temeller, dağıtıcının kimliği ve alıcının kimliği bakımından cezalandırma	67
Şekil 4.3. Birleştirici Temeller, alıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından özgeci ceza	69
Şekil 5.1. Alıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından özgeci cezalandırma	81
Şekil 5.2. Alıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından öfke duygusu	83

1. GİRİŞ

Doğada pek çok canlının sosyal etkileşimi baskınlık ilişkileri ile tanımlanır. Savaşma kabiliyeti daha fazla olan üyelerin daha fazla ayrıcalığa sahip olduğunun diğer üyeler tarafından bilinmesi ve güçlünün bu ayrıcalıklı hak sahipliğine zayıf üyeler tarafından saygı gösterilmesi, aynı türün üyeleri arasındaki ölümcül nitelikteki potansiyel çatışmaları azaltmaktadır (Curry, Chesters ve Van Lissa, 2019; Tomasello 2016/2018). Başka bir deyişle doğadaki sosyal ilişkiler baskınlık ilkesi ile düzenlenmektedir. Diğer canlı türlerinden farklı olarak insanların ise, nesnel doğru ve yanlışları içeren bir ahlak kavramı oluşturabilmiş olan tek tür olduğu bilinir. İnsanlar arası sosyal etkileşimleri tanımlarken *duygudaşlık*, *adalet*, *eşitlik* gibi kavramlarkullanılır. Kısacası, insanlar kendi topluluğunun üyelerinden ahlaki normlara uygun davranmasını bekleyen ve ahlaki normları ihlal eden üyelere sorumluluk yükleyen canlılar olarak diğer türlerden ayrılmaktadır (Fehr ve Fischbacher, 2004; Tomasello, 2016/2018).

Tomasello (2016/2018) insanlığın dört yüz bin yıllık evrimsel geçmişindeki türe özgü iş birliği etkileşimlerinin insanın ahlaki bir canlı olmasında önemli bir rolü olduğunu savunmaktadır. Buna göre değişen çevresel koşullarda hayatta kalabilmek için birbirine bağımlı olduğunu fark eden ilk insanlar karşılıklı bağımlılıklarını kabul ederek ortak fayda için birlikte çalışmaya başlamışlardır. Başka bir deyişle, ilk insanlar antilop avlamak için iki kişinin iş birliği kurarak farklı rolleri oynamasının, tek kişinin antilobu yakalamaya uğraşmasından daha kazançlı olduğunu fark etmişlerdir. Böylece birinin antilobu kovalarken diğerinin ileride mızrakla beklemesi, yaşamını zor koşullar altında sürdürmesi gereken ilk insanlarınyaşamsal kaynaklarıüretmek hayatta kalabilmelerini sağlamıştır. Tomasello'ya göre ahlaki yaşamın temelleri de ilk insanların birlikte çalışarak kaynak ürettikleri iş birliği ortakları ile ortak bir zemin kurabilmiş olmaları sayesinde atılmıştır. Diğer ortağın iyi oluşunu önemseyerek ona bakım verme (duygudaşlık), üretiminde birlikte çalıştıkları kaynakları ortakla eşit bir şekilde bölüşme (eşit hak sahipliği) ve ortak bir amaç için kendi dürtü ve isteklerini kontrol edebilme (öz-düzenleme) gibi beceriler insanlığın devamlılığı için gerekli olan iş birliği faaliyetlerini mümkün kılarken aynı zamanda günümüz toplumlarının ahlaki yaşamının zeminini oluşturmuştur.

Öte yandan insanlığın evrimsel geçmişinde iş birliği etkinliklerinin yürütüldüğü ortaklığın kapsamı genişleyip, iş birliği etkinlikleri ikili ortaklıklar bağlamında değil de grup bağlamında ortaya çıkmaya başladığında, gruptaki bedavacıların grubun iş birliğinden tek taraflı bir biçimde faydalanması sorunu ortaya çıkmıştır (Tomasello, 2016/2018). Diğerlerinin iş birliğinden tek taraflı faydalanan üyeler grubun iş birliğini ve dolayısıyla da işlevselliğini tehlikeye attığından bir sorun olarak görülmüştür, bu sebeple bedavacıların grup tarafından kontrol edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Pek çok evrim araştırmacısına göre (örn: Fehr ve

Fischbacher, 2004; Tomasello 2016/2018) sosyal normlar bu aşamada ortaya çıkmıştır. Grup içerisinde iş birliği faaliyetlerinin sorunsuzca yürütülebilmesi için, sosyal normlar aracılığıyla iş birliğini sömürenler üzerinde yaptırımlar uygulamak meşru hale gelmiştir. Böylece bireyler yalnızca kendileri ile ilgili olan etkileşimlere değil; gözlemcisi oldukları etkileşimlere de üçüncü taraf olarak müdahale etmeye başlamışlardır. Bireylerin üçüncü taraf olarak şahit oldukları olaylardaki bedavacılara itiraz etmeleri (dedikodusunu yayma, ceza uygulama gibi), gruptaki iş birliği normunun korunmasında ve iş birliğinin sürdürülmesinde kilit bir rol oynamıştır.

Grup yaşamında sosyal normlar vasıtası ile bedavacıların cezalandırılması, cezalandıran üyeler için de bir takım yük ve bedelleri beraberinde getirmektedir (Fehr ve Gächter, 2002). Ancak iş birliğini bozan üyelere yaptırımlar uygulamak insanlığın iş birliğine bağımlı avcı-toplayıcı geçmişinden miras kaldığından, pek çok insan gelecekte kişisel olarak fayda görmeyeceğini bilse bile iş birliğini tehdit eden davranışların karşılığını verme konusunda eğilimler taşımaktadır (Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2002; Gintis, 2000; Henrich ve ark., 2001; Henrich ve ark., 2006; Shinada, Yamagishi ve Ohmura, 2006; Tomasello 2016/2018). Gelecekte herhangi bir fayda elde etmeyeceğini bildiğinde bile ihlalcilere iş birliği ile ilgili normları dayatmak, bencil motivasyonlarla açıklanamayan özgeci bir eğilim olarak ele alınmaktadır (Gintis, 2000; Henrich ve ark., 2006).

Bu araştırmada insanlarda bencil motivasyonlarla açıklanamayan özgeci (diğergam) türden bir iş birliğinin mümkün olup olmadığı sorusunu konu edinmiş olan alan yazındaki önceki araştırmalardan hareketle, şahitlerin eşit bölüşüm normunu ihlal eden faille yönelik özgeci cezalandırma tepkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bireyler ihlal durumlarında yalnızca olay kendi iyi oluşlarını etkilediği zaman mı ihlalcilere itiraz etmektedir? Yoksa ihlal durumlarında olayla ilişkisiz bir üçüncü tarafken ve olaya müdahale etmenin kendisi için bir fayda getirmediği gibi zarara yol açtığı durumlarda bile iş birliği ile ilgili sosyal normları ihlalciye dayatmaya yönelik eğilimler taşımaktalar mıdır? Araştırma kapsamında, eşit bölüşüm normunun ihlalinde şahitlerin ihlalciye yönelik özgeci türden bir cezalandırma tercihi gösterip göstermediği sorusuna yanıt aranmakta ve şahit olunan olayın tarafları ile ortak grup aidiyetlerinin bu tercihleri değiştirip değiştirmediği incelenmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR

2.1. Özgeci İşbirliği

İş birliği, sosyal ilişki kuran türler arasında sosyalliğin temelini oluşturmaktadır. Genel olarak diğerleri ile ortak bir maksada dayalı etkinlikler iş birliği olarak adlandırılmaktadır (Tomasello, 2016/2018: 13-14). İş birliği davranışları hem etkileşim ortaklarının karşılıklı fayda elde etmeye dayalı etkinliklerini, hem de diğerinin yararı için kendi elde edeceği faydadan fedakarlık etmeye dayalı etkinlikleri ifade etmektedir (Fehr ve Henrich, 2003; Tomasello, 2016/2018: 11). İlk durum *iş birliği*ne, ikinci durum ise *özgeci işbirliği*ne karşılık gelmektedir. Diğer sosyal canlılardan farklı olarak insan bireylerde hem sonuçlarından beraber faydalandıkları iş birliği davranışları; hem de kendileri sonuçlarından faydalanmasa da diğerinin faydasına sundukları özgeci işbirliği davranışları görülmektedir (Tomasello, 2016/2018).

Bireylerin kendilerinin bedel ödemek pahasına başkasının faydasına sunduğu davranışlar özgeci işbirliği kapsamında ele alınmaktadır (Batson, Fultz ve Schoenrade, 1987; Cosmides ve Tooby, 1992). Özgeci iş birliğinin evrimsel temellere dayandığı belirtilmekte, ancak organizmanın kendisi için faydası olmayan özgeci davranışının kendi hayatta kalma mücadelesine nasıl bir katkı sağladığı sorusu güncelliğini korumaktadır. Williams'a göre (1996) bir davranışın evrimsel temellerine yönelik açıklamalar, o davranışın bireyin üreme başarısını nasıl artırdığı sorusunu yanıtlamalıdır. Bu nedenle özgeci iş birliğinin evrimsel açıklamasını yapabilmek için başkasının refahını artırmaya dayalı davranışların bireyin kendi üreme başarısını nasıl artırmış olabileceği sorusunun yanıtlanması gerekir. *Akraba seçilimi* açıklamasına göre (Hamilton, 1964) bireyler genetik olarak yakından ilişkili oldukları akrabalarının hayatta kalma şansını artırmak için kimi durumlarda kendi hayatını tehlikeye atmaktadır. Bireyin kendisi için riskli ancak ortak atalardan geldiği akrabaları için faydalı olan bu türden bir yardım davranışı, bireyin kendi genlerinin kopyalarının artmasını sağlayarak temelde bireye fayda getirmektedir. Öte yandan, akraba seçilimi bireylerin genetik olarak ilişkili oldukları kişilere sundukları iş birliği davranışlarını (örneğin ana-babalık yatırımı) açıklasa da, özgeci işbirliğinin yalnızca yakın akrabalar arasında görülmediği bilinmektedir (Boyd, Gintis, Bowles ve Richerson, 2003). Akraba olmayan bireyler arasındaki iş birliği davranışlarına ilişkin getirilen *grup seçilimine* dayalı açıklamalar ise insanlığın evrimsel geçmişinde, küçük gruplar içerisindeki üyeler arasında bulunan iş birliğinin doğrudan grubun hayatta kalmasına hizmet ettiğini savunmaktadır. Grupta ne kadar çok iş birliğine yatkın fedakar üye varsa, o grubun savaşta, güvenliği sağlama, ortak kaynakların paylaşılmasını yönetme, tehlikelere karşı grup üyelerini uyarma gibi görevlerde de o kadar başarılı olduğu, böylece iş birliği kuran grupların

hayatta kalırken iş birliği kurmayan grupların ise yok olduğu söylenmektedir (Boyd, Gintis, Bowles ve Richerson, 2003; Gintis, Henrich, Bowles, Boyd ve Fehr, 2008). Ancak grup seçilimi açıklaması doğal seçilimin temel biriminin grup değil; birey (Williams, 1996: 93-95) ve gen (Dawkins, 1976/2007) olduğunu söyleyen araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra iş birliğinin grup seçilimi ile evrimleştiği fikri, sosyal grupların özverili ya da bencil üyeler bakımından homojen olmaması ve grup seçilimi açıklamalarının bencil gruplarla özverili gruplar arasındaki göç hareketliliğini de hesaba katmaması gibi sebeplerle eleştirilmektedir (Dawkins, 1976/2007: 20-21; Tomasello: 2016/2018: 22). Şöyle ki, iş birliği gösteren fedakar üyeler bakımından sayıca zengin gruplara dışarıdan gelen bencil bireyler, grubun kompozisyonunu fedakar ve bencil üye sayısı bakımından değiştirmekte ve böyle durumlarda bencil strateji izleyen üyelerin sayıları özgeci bireylerin sayılarından daha yüksek bir oranda artmaktadır (Boyd, Gintis, Bowles ve Richerson, 2003; Fehr ve Fischbacher, 2004). *Kültürel grup seçilimi*ni savunan teorisyenler ise (örn: Tomasello: 2016/2018: 23) hem gruptaki mevcut üyelerin hem de gruba göçle gelen üyelerin sosyal öğrenme yoluyla birbirine uyum sağladığını, bu süreçte gen ve kültürün bir arada evrildiğini ileri sürmektedir. Bu açıklamaya göre üyeleri arasındaki işbirliğini sosyal normlar ve kurumlar vasıtasıyla teşvik etme bakımından başarılı olan, yani kültürel olarak iş birliğine değer veren gruplar hayatta kalma bakımından avantaj sağlamıştır.

Ortak çabanın ya da ortak bir kaynağı kullanmanın gerekli olduğu sosyal durumlarda bireylerin içinde bulundukları grubun çıkarlarını mı yoksa kendi çıkarlarını mı önceleyecekleri hakkında karar vermeleri gerekmektedir (Komorita ve Parks, 1995). Bireylerin kendi çıkarlarını öncelediklerinde kısa vadede kazanç sağlayacakları, ancak topluluktaki bütün üyelerin kendi çıkarını öncelemesi durumunda uzun vadede iş birliği kurdukları zaman kaybedeceklerinden çok daha fazlasını kaybedecekleri durumlar sosyal ikilem olarak adlandırılmaktadır (Van Lange, Balliet, Parks, Van Vugt, 2014: 8). Sosyal ikilemler belirli bir hedefe tek başına ulaşmanın kolay olmadığı, ancak bir grup insanın o hedefin gerçekleşmesi için ortak katkı sağlaması koşulunda hedefin ulaşılabilir hale geldiği durumlardır. Grup üyelerin ortaya koyduğu ortak çaba ile hedefe ulaştığında ise gruptaki bütün üyeler, o hedefe ulaşmak için katkı sağlamamış olanlar bile, grubun elde ettiği kazançtan faydalanırlar. Diğer taraftan, grubun bütün üyeleri işi diğerlerine bırakarak ortaya çıkacak üründen faydalanmayı beklediğinde, ortaya faydalanılabilecek bir ürün çıkmayacak ve bunun sonucu olarak da bireyler iş birliği kurmaları durumunda ödeyecekleri bedellerden iş birliği kurmadıkları için daha büyük bedeller ödemek zorunda kalacaklardır. Benzer bir durum ortak bir kaynağı diğer grup üyeleri ile beraber kullanırken de söz konusu olmaktadır. Örneğin bir çiftçi daha çok ürün almak için kullanabileceği bütün su kaynaklarını tükettiğinde, ya da bir balıkçı tutabileceği kadar balığı herhangi bir sınırlama olmaksızın avladığında, kendileri bireysel olarak bu durumdan kısa vadeli faydalansa da bu

bencil strateji, içinde yaşadıkları toplum için kuraklık, türlerin yok oluşu gibi felaketlerin ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Özetle, sosyal ikilemlerde bireyin kendi çıkarları ile grubun çıkarları arasında tercih yapması söz konusudur (Baumeister ve Vohs, 2007: 891; Kollock, 1998). Bireylerin sosyal ikilemlerde nasıl davrandıklarını ve hangi koşullar altında grubun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutabileceklerini bilmek, günlük yaşamda karşılaşılan pek çok sorunun çözümünde yol kat edilmesini sağlayacaktır.

Grup içerisinde bireylerin kendi bireysel çıkarlarını bir kenara koyarak neden iş birliği davranışları gösterdiğine ilişkin alan yazındaki kuramsal açıklamalar iki başlık altında toplanmaktadır. Buna göre iş birliği; a) bir *tercih* olarak ya da, b) *inançlar/beklentiler* temelinde ortaya konan bir strateji olarak ele alınmaktadır (Everett, Faber, Crockett, 2015). Tercihler kişilerin toplum yanlısı davranma yönünde taşıdıkları eğilimlerini ve istekliliklerini ifade ederken; inançlar iş birliğinin ortaya koyulacağı bağlamın özelliklerine bağlı olarak kişilerin taşıdığı ödül veya ceza beklentilerine karşılık gelmektedir. İş birliğini tercihler temelinde açıklayan teorisyenler (örn: Tomasello, 2016/2018: 179) bireylerin başkasının refahını önemsemeye eğilimli olduklarını ileri sürmekte; inançlar temelinde açıklayan teorisyenler ise (örn: Rabbie, Schot ve Visser, 1989) iş birliği davranışlarında bireylerin bu davranıştan elde edecekleri faydaya ilişkin beklentilere odaklanmaktadır. İş birliği davranışı bir tercih olarak diğerinin refahını önemseme, adil davranma ve iyiliğin karşılığını verme yönündeki tercihler şeklinde görülmektedir (Everett, Faber, Crockett, 2015). Öte yandan iş birliğinin inançlardan kaynaklandığını ileri süren açıklamalar iş birliği davranışının altında karşılıklılık beklentisi olduğuna vurgu yapmaktadır (Rabbie, Schot ve Visser, 1989). Buna göre bireyler; iş birliği davranışının bir sonucu olarak maddi çıkarlar elde etmek için (doğrudan karşılıklılık beklentisi: Trivers, 1971), iş birlikçi davranışları nedeniyle grupta ün kazanmak için (dolaylı karşılıklılık beklentisi: Nowak ve Sigmund, 2005), ya da işbirliği normunu bozmanın bedellerini ödemekten kaçınmak için (Fehr ve Gächter, 2002), yani iş birliği ile ilgili davranışın olumlu ya da olumsuz bir şekilde karşılığını alacağına inandıkları için iş birliği davranışları gösterirler.

İş birliği davranışını bir tercih olarak inceleyen çalışmalarda sıklıkla Diktatör Oyunu kullanılmaktadır (Everett, Faber ve Crockett, 2015). Diktatör oyununda (Dictator Game: Forsythe, Horowitz, Savin, Sefton, 1994) bir kişinin belirli bir kaynağı başkasıyla nasıl bölüştüğü incelenmektedir. Oyunda A ve B oyuncularını bulunmaktadır. Araştırmacı tarafından A oyuncusuna (dağıtıcı) istediği kadarını B oyuncusuyla (alıcı) paylaşabileceği bir miktar para verilirken; B oyuncusuna hiç para verilmemektedir. A oyuncusu araştırmacı tarafından verilen kaynağın B oyuncusu ile nasıl bölüşüleceğinin kararını verecek olan taraftır. Oyunun kuralına göre A oyuncusu isterse paranın tamamını kendinde tutabileceği gibi, isterse uygun gördüğü miktarı ya da paranın tamamını B oyuncusuna gönderebilir. B oyuncusunun itiraz etmesi A oyuncusunun oyundan ne kadar bütçe ile ayrılacağını etkilemez. Kısacası burada A

oyuncusunun diğer oyuncuya gönderdiği miktar, eyleminin sonuçlarına ilişkin inançlarından ve beklentilerinden bağımsız olarak tamamen A oyuncusunun iş birlikçi davranma yönündeki tercihini yansıtmaktadır. Bu nedenle Diktatör Oyunu A oyuncularının doğrudan özgeci eğilimlerini belirlemede kullanılmaktadır (Rand, 2017).

Oyuncuların oyundan elde edeceği kazançların ya da kayıpların birbirlerinin kararlarına bağlı olduğu, yani oyuncular arasında çıktı bağımlılığının olduğu, başka oyunlarda iş birliği davranışları yukarıdaki örnekte olduğu gibi doğrudan oyuncuların tercihlerini yansıtmaz, bu tür oyunlarda iş birlikçi davranmaya ilişkin tercihler karşılıklılık beklentileri ile iç içe geçmiştir (Everett, Faber ve Crockett, 2015; Rand, 2017). İki kişi ile oynanan Tutuklunun İkilemi oyunu (Prisoner's Dilemma: Axelrod, 1980) sadece iş birliğine ilişkin tercihlerin değil; inanç ve beklentilere bağlı karşılıklı işbirliğinin ölçülmesinde kullanılan bir oyundur. Bu oyunda oyuncuların iş birliği kurması ya da hile yapması şeklinde iki seçeneği vardır. Oyuncular birbirinden habersiz olarak kararını bildirir. Her iki oyuncu da iş birliği kurmayı seçmişse her ikisi de iyi bir kazançla oyundan ayrılır. Biri hile yapmış, diğeri iş birliği kurmayı seçmişse hile yapan en kazançlı, iş birliği kuran en az kazançlı sonuçla oyundan ayrılır. Her iki oyuncu da hile yapmayı seçmişse her ikisi de kötü bir sonuç elde eder. Oyuncuların birbirine güvenerek iş birliği kurması en iyi sonuçları getirecek olsa da diğerinin iş birliği kurmaması durumunda tek başına iş birliği seçeneğini seçmiş olmak oyuncuyu kötü bir sonuca götürecektir. Bu oyundaki oyuncuların iş birliği kararlarının, diğerinin iş birliği yapıp yapmayacağına ilişkin inanç ve beklentileri de içermesi oldukça olasıdır.

İlgili alan yazında iş birliğinin bir tercih ya da inanç ve beklentilere dayalı bir strateji olarak incelenebileceği pek çok araç bulunmaktadır. Everett, Faber ve Crockett (2015) bireylerin iş birliği davranışlarını yöneten karşılıklılık ilkesinin *bir tercih olarak karşılıklılık* ile *bir beklenti olarak karşılıklılık* şeklinde iki ayrı başlık altında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Karşılıklılık ilkesi bir tercih olarak, sonraki etkileşimlerden gelecek ödülünden bağımsız bir şekilde, iyi davranan kişilere iyi, kötü davranan kişilere kötü davranma yönündeki tercihi ifade etmektedir. Buna göre bireylerin iyi niyetli kişiye teklif ettikleri iş birliği davranışı, ya da kötü niyetli kişiye yönelttikleri cezalandırma davranışı bireyin elde edeceği kazançla ilişkin beklentisinden bağımsızdır; iş birliği davranışı sonuçta fayda getirsin ya da getirmesin iyi niyetin karşılığını vermeye dayalı bir tercihtir (Falk ve Fischbacher, 2006). Karşılıklılık ilkesi inanç ya da beklenti olarak ise sonraki etkileşimlerde bireyin kendisine gelecek olan sosyal ya da ekonomik fayda odaklı iş birliği davranışında bulunmasını ifade eder (Rabbie, Schot ve Visser, 1989). İşbirliğinde tercih ve beklentileri birbirinden farklılaştıran temel ayrım; tercihlerin davranışın sonuçlarından bağımsız olarak, inanç ve beklentilerin ise davranıştan elde edilecek sonuçlara bağlı olarak iş birliği davranışını ortaya çıkarmasıdır (Everett, Faber ve Crockett, 2015).

Araştırmacılar topluluklarda karşılıklılık ilkesinin nasıl işlediğine dair iki farklı görüş bildirmektedir. Güçlü karşılıklılık ilkesini (strong reciprocity) savunan teorisyenler, bireylerin iş birliği ile ilgili davranışlarına karşılık bulma beklentisinden bağımsız olarak iyi davranana iyi, kötü davranana kötü davranma yönünde içsel eğilimler taşıdığını savunmaktadır (Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2002; Fehr ve Gächter, 2000). Güçlü karşılıklılık ilkesi iş birliğinin bir tercih olarak ele almaktadır. Buna göre, bireyler iş birliği kuranları ödüllendirmek ve iş birliğini bozanları cezalandırmak yönünde tercihler gösterirler, ancak bu tercihler karşılıksız özgecilikten ve tekrarlı etkileşimlerdeki karşılıklı iş birliği takasından farklıdır. Karşılıksız özgecilik başkasının ne yaptığından bağımsız olarak ortaya konan diğergam davranışları ifade etmekteyken; güçlü karşılıklılık ilkesi savunucularına göre bireylerin belirli bir kişiye yönelik iş birliği davranışları o kişinin nasıl davrandığına bağlıdır. Ancak güçlü karşılıklılık ilkesi savunucuları, iş birliğine ve iş birliği ihlalcilerini cezalandırmaya yönelik tercihlerin ödül beklentisi olmadığında da ortaya çıkabileceğini savunmaktadır, bu yönüyle güçlü karşılıklılık ilkesinin üzerinde durduğu iş birliğine ilişkin tercihler karşılıklı iş birliği takasından da ayrılmaktadır. Diğer taraftan zayıf karşılıklılık ilkesini (weak reciprocity) savunanlar iş birliğinin fayda beklentilerine bağlı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Buna göre karşılık ilkesi daha çok bireylerin kendi grupları içerisinde işlemektedir (Lodewijx, Rabbie ve Syroit, 1999) Başka bir deyişle bireylerin karşılıklılık beklentileri sosyal kategorizasyondan etkilenmektedir, bireyler iş birliği davranışlarına kendi grup üyelerinin daha fazla karşılık vereceğine inanmaktadır. Kısacası, zayıf karşılıklılık ilkesine göre bireylerin iş birliği ile ilgili davranışları için kimlerden karşılıklılık bekleyecekleri sosyal kategorizasyonun sınırları içerisinde kalmaktadır, yani karşılıklılık ilkesinin sınırları vardır (Everett, Faber ve Crocket, 2015). Karşılıklılık ilkesinin kimlere uygulanabileceğinin sınırları olmadığını; bireylerin diğer üyelerle çıktığı bağımlılığı ilişkisi içerisinde olduğuna inandığı durumlarda hem kendi gruplarının üyeleri ile hem de başka grupların üyeleri ile iş birliği kurduklarını savunan teorisyenler de vardır. Buna göre bireyler mevcut etkileşimden elde edilecek çıktılar bakımından diğerlerine bağlı olduklarına inandıkları takdirde diğerlerine sunacakları iş birliği davranışı sosyal kategorizasyondan etkilenmemektedir. Çıktılarının bağımlı olduğuna inandıklarında bireyler kendi gruplarının üyeleri ile de başka grupların üyeleri ile de iş birliği kurmaya eğilim göstermektedirler (Stroebe, Lodewijk ve Spears, 2005; Yamagishi ve Kiyonari, 2000).

İş birliği davranışının sosyal kategorizasyondan nasıl etkilendiğini açıklamaya çalışan aç gözlülük-korku yaklaşımı (greed-fear approach, Simpson, 2006) diğerleri ile iş birliği kurmanın ya da kurmanın iki sebebi olduğunu savunur: a) bireylerin kendi çıkarını en üst düzeyde tutma arzusu (aç gözlülük) ve b) diğerlerinin iş birliği kurmayacağına ilişkin inanç (sömürülme korkusu). Başka bir deyişle bireylerin iş birliği kurabilmesi için aç gözlülüğünü ya da sömürülme korkusunu bastırması gereken çeşitli durumlar vardır. Buna göre sosyal gruplara

üyelik, grubun diğer üyelerinin çıkarlarını da önemsemeye yönelik bir tercihi beraberinde getirir, bu sebeple bireyler karşılık gelmeyeceğini bilseler de kendi grup üyelerinin çıkarını gözetmeye dayalı bir tercih gösterirler, bu tercih karşılıklılık beklentilerinden bağımsızdır. Kısacası sosyal gruplara aidiyet bireylerin kendi çıkarlarını öncelemeye dayalı aç gözlülüklerini azaltır ve başkalarının iyi oluşunu tercih etmeye yönelik motivasyon oluşturur. Öte yandan bencil davranmalarının sebebi aç gözlülük değil de diğerleri tarafından sömürülmeye ilişkin korkular olduğunda sosyal gruplara üyelik, kendi gruplarının üyeleri ile iş birliği kurma yönünde bir tercih oluşturmaz, bu noktada bireylerin diğerleri ile iş birliği kurup kurmayacağını diğerlerinden karşılık alıp almayacağına ilişkin inançları belirler.

İş birliğinin bir tercih mi yoksa karşılıklılık beklentileriyle mi ilgili olduğu ve hangi durumlarda bir tercih, hangi durumlarda ödül-ceza beklentilerine dayalı olarak ortaya çıkan bir strateji olduğu sorusu yaygın bir şekilde ilgi görmektedir. Faydaya ilişkin inanç ve beklentilere dayalı karşılıklılık temelindeki açıklamalar insanların daha sonra yeniden karşılaşmanın mümkün olduğu tekrarlı etkileşimlerdeki iş birliği davranışını açıklamaktadır; ancak kimi durumlarda tek seferlik etkileşimlerde bile ortaya çıkan özgeci davranışı açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Fehr ve Gächter, 2002). Bireylerin karşılıklılık beklentileri kontrol edildiğinde de diğerleri ile (Carlo, Eisenberg, Troyer, Switzer ve Speer 1991) ya da kendi gruplarının üyeleri ile (Bernhard, Fehr ve Fischbacher, 2006) işbirliği gösterme eğilimleri taşıdıklarına dair görgül bulgular bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bireyler tek seferlik etkileşimlerde bile iş birliğini ihlal eden aktörleri bedel ödeyerek cezalandırmayı tercih etmektedir (Fehr ve Gächter, 2002). Fayda beklentisinden bağımsız olarak görülen bu tercihler daha önce sözü edilen güçlü karşılıklılık ilkesi ile açıklanmaktadır. Buna göre bireyler iş birliği için iyi ya da kötü sonuçları olan davranışların karşılığını vererek gruptaki iş birliği ile ilgili sosyal normların devamlılığını sağlamaktadır (Fehr ve Fischbacher, 2004; Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2002).

Sosyal normlar, bireylerin nasıl davranması gerektiği hakkında ortak inançları kapsayan, bireyleri sosyal ilişkiler yoluyla diğerlerine reçete edilen davranışı yerine getirmeleri için informal (resmi olmayan) olarak yaptırım uygulamalara teşvik eden davranışsal standartlardır (Fehr ve Gächter, 2000). Sosyal normların her zaman toplumun yararına olan davranışları reçete etmediğini akılda tutmakla birlikte, iş birliği ile ilgili sosyal normların toplumdaki iş birliğinin devamlılığını sağlamada önemli bir rolü olduğu vurgulanmaktadır (Fehr ve Fischbacher, 2004; Fehr ve Gächter, 2000). Bazı araştırmacılar sosyal normların uzlaşımсал/ geleneksel normlar ile ahlaki normlar olarak iki ayrı başlıkta değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Schmidt, Rackoczy ve Tomasello, 2012; Smetana, 2006; Turiel, 1983). Uzlaşımсал normlar sosyal sistemler içerisindeki geleneklerle ilgili kuralları kapsamakta olup, tercihlere dayalı keyfi standartlardır. Topluluktaki kişilerin belirli konular hakkındaki uzlaşılarına, fikir birliğine ve anlaşmalarına, yani sosyal bağlama bağlıdır, bu sebeple evrensel

doğruları değil, o sosyal bağlam içerisindeki doğruları tarif eder. Ahlaki normlar ise diğerlerinin refahı ve hakları odaklı olup, bir kişinin diğerine kıyasla adaletli muamele görüp görmediğini belirleyen doğruları kapsamaktadır. Uzlaşımsal normlardan farklı olarak, ahlaki normlar sosyal bağlamdan bağımsız bir biçimde benzer durumdaki herkese uygulanabilir kuralları içerir ve evrenselidir (Turiel, 1983: 34-36). Ahlaki norm ihlalleri uzlaşımsal norm ihlallerinden daha ciddi ihlallerdir, henüz erken çocukluk dönemindeyken çocuklar bu iki farklı türden norm ihlalinin ayrımını yapmakta ve ahlaki norm ihlallerini daha ciddi ihlaller olarak değerlendirmektedir (Thompson, 2009). İş birliğini destekleyen ve ahlak ile ilişkili normlardan biri de bölüşümün adil biçimde yapılmasıyla ilgili kurallardır. İnsanlardaki adaletle ilişkin kaygıların evrensel olduğu (Folger, Cropanzano ve Goldman, 2005) ve kaynağı adil bir biçimde bölüşme isteğinin avcı-toplayıcı geçmişlerinden gelen yemek paylaşımına dair normlara dayandığı söylenmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2003, Tomasello, 2016/2018). Bu araştırmada eşit paylaşım normunun ihlal edilmesi durumunda bireylerin norm dayatma amacıyla buna verdikleri cezalandırma tepkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.2. Özgeci Cezalandırma

Topluluktaki mevcut iş birliğini destekleyen sosyal normlar, bireylerin hayatta kalmasını kolaylaştırır da, topluluğun bazı üyelerinin bu normlara rağmen iş birliğini sömürmesi kaçınılmazdır. İş birliği davranışlarını bireylerin çeşitli oyunlardaki paylaşma tercihleri ile inceleyen araştırmalar, ortak bütçeye katkı sunmanın herkes için kazançlı olduğu oyunlarda bile, bazı oyuncuların katkı sunmayarak bencil bir strateji izlediğini ve diğerlerinin iş birliğinden faydalandığını göstermiştir (örn: Shinada, Yamagishi ve Ohmura, 2004). Hem sosyal dünyada hem deneysel düzeneklerde ortaya çıkan bu “sömürme” olgusuna karşın iş birliğine ilişkin davranışların evrimsel süreçte nasıl kaybolmadığı sorusu, son yıllarda evrimsel antropoloji, psikoloji, uygulamalı ekonomi gibi pek çok disiplinin ilgisini çekmektedir. İnsanlar arasında işbirliğinin sürmesinin nedenlerine ilişkin olarak getirilen grup seçilimi açıklamasına göre fedakar üyelerden oluşan gruplar, gruplar arası rekabette hayatta kalırken bencil üyelerden oluşan gruplar evrimsel geçmişte yok olmuştur. Grup seçilimi sayıca küçük gruplardaki iş birliğinin devamlılığını açıklamakta, ancak büyük gruplardaki iş birliğini açıklayamamaktadır (Boyd, Gintis, Bowles ve Richerson, 2003). Grup seçilimine alternatif açıklamalar gruplardaki üyeler arasında paylaşılan sosyal normların yaptırım gücü üzerinde durmaktadır. Buna göre gruptaki iş birliği, bu iş birliğini ihlal eden kişilerin diğer üyeler tarafından cezalandırılması, yani gruptaki iş birliğini koruyan sosyal normların bencil üyelere dayatılması yoluyla sürmektedir (Boyd ve Richerson, 1992; Fehr ve Gächter, 2002). Özellikle büyük ölçekli gruplarda iş birliğinin devamlılığı, ihlale şahit olanların herhangi bir çıkar elde

etmese de ihlalcıyı cezalandırması yoluyla sağlanmaktadır (Marlowe ve ark., 2008; Boyd, Gintis, Bowles ve Richerson, 2003).

Tomasello'ya göre (2016/2018) ilk insanların iş birliğine dayalı avcılık toplayıcılık stratejisi başarılı olunca insan gruplarındaki nüfus artışı nedeniyle, birbirini çok az tanıyan kişiler arasında iş birliği kurmak zorunlu hale gelmiştir. İlk insanlarda iş birliği etkileşimlerinde bencil davranan kişinin bu davranışına ikinci şahsın (iş birliği ortağının) itirazları yeterli gelmiştir. Grubun küçük olması ve diğerleri ile kurulan ilişkilerin ikili ortak zeminlerlesinirli kalması nedeniyle bireylerin iş birliği etkileşimlerinde bencil davranmaması gerekmiştir. Öte yandan modern insanlarda ikinci şahısların itirazları grubun büyüklüğü nedeniyle yetersiz kalmıştır. Modern insanın bu yeni koşullar altında iş birliğini devam ettirebilmesi için ikili ilişkideki ikinci şahısların itirazlarının yanı sıra, üçüncü şahısların da sosyal normlar vasıtası ile iş birliğini bozanlara itiraz etmesi gerekmiştir. Böylece iş birliğini bozan kişiler sadece iş birliğini sömürdükleri etkileşimlerdeki ortakları tarafından değil, topluluğun kültürel ortak zemininde şahitler tarafından da eleştirilmeye başlamıştır. Herkes tarafından paylaşılan nesnel doğruları ifade eden sosyal normlar, bu kültürel ortak zemindeki üçüncü şahısların itirazını ve dolayısıyla da büyük ölçekli gruplardaki iş birliğinin devamlılığını mümkün kılmıştır.

Norm dayatmaya dayalı cezalandırılma tehdidinin iş birliğine katkısını inceleyen görgül çalışmalar (Cinyabuguma, Page ve Putterman, 2005; Fehr ve Gächter, 2002) oyuncuların birbirini cezalandırma imkanına sahip olduğu oyunlarda, cezalandırma imkanının olmadığı oyunlara kıyasla daha fazla iş birliği davranışının görüldüğünü göstermektedir. Bireylerin güvendikleri kişilerle iş birliği kurmayı kendiliğinden tercih ettikleri; ancak ceza tehdidinin bireylerin güvenmedikleri kişilerle de iş birliği kurma olasılıklarını artırdığı savunulmaktadır (Simpson, 2006). Öte yandan, sosyal gruplarda cezalandırma davranışı ceza veren taraf için de çoğu zaman zahmetli/masraflı olmaktadır. İhlali görmezden gelmek yerine, ihlalcıyı cezalandırmak için emek ve zaman harcamak da tıpkı özgeci iş birliği davranışının kendisi gibi bireyler için masraflı bir davranıştır. Buna rağmen bireylerin iş birliğini ihlal edenleri büyük oranda cezalandırmayı tercih ettikleri bilinmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2004). Üstelik bencil oyuncular, işbirlikçi oyuncular tarafından oyundaki stratejilerinin bencillik düzeyiyle orantılı bir biçimde cezalandırılmaktadır (Fehr ve Gächter, 2002). Ceza verme davranışı, ceza veren kişinin kendisi için maliyetli olduğunda bile bireylerin bunu yapmayı tercih etmesi, insanların kimi durumlarda tıpkı iş birliği kurarken olduğu gibi işbirliği kurmayanı cezalandırırken de, ekonomik faydaların önüne sosyal tercihleri koymaktan kaçınmadığını göstermektedir. Sözü edilen sosyal tercihler, iş birliğini koruyan sosyal normların tehdit edilmesi durumunda bireyleri norm dayatmaya yönelik cezalandırma davranışına güdülemektedir. Bu türden cezalandırma davranışları özgecilik (diğergamlık) kapsamında değerlendirilmekte olup, *özgeci cezalandırma* olarak adlandırılmaktadır. Haksızlığa şahitlikte cezalandırma davranışını bir

tercih ve eğilim olarak ele alan kuramcılar, adalet ve ahlak kurallarının ihlal edilmesinden dolayı duyulan hoşnutsuzluğun ve buna eşlik eden olumsuz duygulanımın norm dayatma davranışına motive ettiğini söylemektedir (Folger, Cropanzano ve Goldman, 2005).

İşbirliği kurmayan grup üyesini cezalandırma motivasyonu da tıpkı işbirliği davranışında bulunma motivasyonu gibi, tercihler temelinde ya da inançlar/beklentiler temelinde açıklanabilir. Cezalandırma davranışı inançlar temelinde karşılıklılık beklentisi ile açıklandığında, ceza veren kişilerin bu cezadan fayda elde etmeye yönelik beklenti taşıdığı söylenebilir. Başka bir deyişle ceza veren, işbirliğini bozanın haksız davranışını ceza yoluyla değiştirerek daha sonraki etkileşimlerdeki kazancını artırmayı beklediğinde, karşılıklılık beklentisinin işlediğinden söz edilir. Kişilerin ihlalcıyı cezalandırma motivasyonuna yönelik inançlar (beklentiler) temelindeki ikinci bir açıklama ise grup içinde daha saygın bir konum elde etme ve böylece daha sonraki etkileşimlerde konumundan dolayı kazanç sağlama beklentisine odaklanmaktadır. Böyle durumlarda, grup içinde işbirliğini bozan üyeyi cezalandırarak iyi bir konuma gelme ve grubun diğer üyelerinin gözünde olumlu bir imaj oluşturma beklentisi, bireyi işbirliği kurmayı cezalandırmaya güdüler (Everett, Faber ve Crockett, 2015). Diğer taraftan özgeci cezalandırmayı konu alan deneyler, tek bir karşılaşma içeren oyunlarda, katılımcıların büyük bir kısmının kimlikleri anonimken bile bireysel bedel ödeyerek ihlalcileri cezalandırmayı tercih ettiğini göstermektedir (Fehr ve Gächter, 2002). Bu yönüyle kişiler gelecekte elde edilecek bir ödül beklentisi geliştirmeye olanak tanımayan ortamlarda bile, örneğin cezalandırdığı kişiyle bir daha herhangi bir kaynağı bölüşmelerini gerektirecek bir durum olmadığında ya da kimliği anonim tutulduğundan diğerlerinin gözünde olumlu imaj yaratma ihtimali mümkün olmadığında bile, özgeci cezalandırmayı tercih edebilmektedirler. Evrimsel bakış açısına göre, ceza verenlerin bir daha iş birliğini bozanla karşılaşma ihtimali olmadığında ve kendi kimlikleri anonim tutulduğunda bile ihlalcıyı cezalandırmalarının nedeni, işbirliğini destekleyen sosyal normların korunması yönündeki tercihleridir. Bireylerin büyük bir kısmının ödül beklentisi geliştirmelerine olanak tanımayan çevresel bağlamlarda bile kendileri de bedel ödeyerek bencil bireyleri cezalandırmayı tercih etmesi, cezalandırmanın ödül beklentisinden bağımsız bir yönünün de olduğunu göstermektedir. Herhangi bir fayda beklemeksizin ve hatta bedellerini ödeyerek haksızlık yapanı cezalandırmaya ilişkin tercihler, güçlü karşılıklılık ilkesini destekleyen teorisyenler tarafından bireylerin diğerlerinin iyi niyetini ödüllendirme, kötü niyetini cezalandırma yönünde sahip olduğu eğilimlerle açıklanmaktadır (Fehr ve Fischbacher, 2004).

İlgili literatürde sosyal normların ihlaline verilen bir tepki olarak norm dayatma davranışı deneysel olarak iki farklı perspektiften ele alınmaktadır. Bu konuda bazı araştırmalar olayı doğrudan deneyimleyen mağdurun perspektifinden (second-party punishment: Mendoza, Lane ve Amodio, 2014); bazıları ise olaydan doğrudan etkilenmeyen bir üçüncü göz

perspektifinden cezalandırmayı incelemiştir (third-party punishment: Gummerum, Takezawa ve Keller, 2009; Shinada ve ark., 2004; Rabellino, Morese, Ciaramidaro, Bara, ve Bosco, 2016). Yapılan çalışmalarda ister ikinci gözden (mağdurun gözünden), ister üçüncü gözden olsun, iş birliği ya da eşitlik normunu ihlal edenlerin, özgeci bir biçimde cezalandırıldığı gösterilmiştir. Literatürde kimi zaman (örn: Jordan, McAuliffe ve Warneken, 2014) *norm dayatma* olarak da adlandırılan özgeci cezalandırma davranışının ceza veren için de bedelinin olması ve karşılıklılık beklentilerinden bağımsız olması sebebiyle bu davranış özgeciliğin bir türü olarak ele alınmaktadır.

Bazı primat türlerinin haksızlığa uğradıklarında olayın mağduru olarak ihlalciiyi cezalandırma davranışı gösterdikleri, protesto etmek kendileri için maliyetli olsa bile bunu yapmayı tercih ettikleri (second-party punishment; Brosnan ve de Waal, 2003); ancak olaydan etkilenmeyen üçüncü bir taraf olarak bu davranışı göstermedikleri (third-party punishment; Riedl, Jensen, Call ve Tomasello, 2012) bilinmektedir. Bu nedenle şahitlerin ihlalciiyi cezalandırması, insan türüne özgü bir davranış olarak ele alınmaktadır. İnsanlarda iş birliği normunu dayatmak için ihlalciiyi cezalandırmanın her iki türü de görülmektedir.

İnsanlar ihlal içeren olayın mağduru olduklarında da olaya tarafsız bir şahit olduklarında da ihlalciiyi cezalandırmaya yönelik eğilimler taşımaktadır. Mağdur perspektifinden cezalandırmanın şahit perspektifinden cezalandırmadan daha güçlü bir eğilim olduğu bilinmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2004). Ancak insan türüne özgü bir davranış olarak bilinen üçüncü tarafların özgeci cezalandırma davranışının doğasını anlamak, hangi koşullarda bu eğilimin daha güçlü olduğunu ortaya koyan araştırmalar yapmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada insan türüne özgü olarak, olaya tanıklık eden üçüncü kişilerin *özgeci ceza verme davranışı* ele alınmıştır. Bireylerin ihlale şahit olduklarında tek seferlik ve herhangi bir karşılık beklentisinin olmadığı düzeneklerde ihlalciiyi cezalandırma tercihi gösterip göstermeyecekleri incelenmiştir. Bedel ödemek pahasına ihlalciiyi cezalandırmaya yönelik tercihlerin gruplar arası bağlamdaki doğası da son yıllarda oldukça ilgi çekici bir konu haline gelmiştir. Bu araştırmada şahitlerin, ihlalin taraflarının (ihlalcii ve mağdurun) ait oldukları sosyal grupları bildiklerinde ihlalciiyi bedel ödeyerek cezalandırma kararlarının sosyal kategorizasyondan nasıl etkilendiği sorusu ile ilgilenilmektedir. Herhangi bir karşılıklılık beklentisinin olmadığı etkileşimlerde masraflı/özgeci cezalandırma davranışının sosyal kategorizasyondan nasıl etkilendiği bir merak konusudur.

2.3. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal gruplar, aynı sosyal kategoriye üye olduklarını düşünen bireylerin oluşturduğu topluluklardır. Bireyler grup üyeliklerine belirli bir düzeyde duygusal yatırım yapmaktadırlar.

Gruplar arası davranış ise bireylerin kendilerini ve başkalarını farklı sosyal kategorilerin üyeleri olarak görmelerinden kaynaklanan davranışları olarak tanımlanmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979: 40). Bireylerin sosyal davranışları “kişiler arası” ve “gruplar arası” bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle kişiler arası ve gruplar arası davranışlar sosyal davranışın iki ayrı ucunu oluşturmaktadır. Sosyal davranışın *kişiler arası ilişkiler* ucunda, iki ve ya daha fazla kişi arasındaki etkileşim bu kişilerin doğrudan birbirleri arasındaki ilişkiden ve sahip oldukları bireysel özelliklerden etkilenmektedir. Sosyal davranışın *gruplar arası ilişkiler* ucunda ise iki veya daha fazla kişi arasındaki etkileşim bu kişilerin ait oldukları sosyal gruplara üyeliklerinden etkilenmektedir. Gerçek yaşam koşullarında kişiler arası ve gruplar arası ilişkiler iç içe geçmiş olduğundan gruplar arası ilişkilerden etkilenmeyen kişiler arası ilişkilerden, ya da kişiler arası ilişkilerden etkilenmeyen gruplar arası ilişkilerden söz etmek zordur (Tajfel ve Turner, 1979: 34).

Sosyal davranışların gruplar arası bağlamda sistematik olarak incelenmesi, yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Muzafer Sherif ve arkadaşlarının (Sherif, Harvey, White, Hood, Sherif, 1961) Hırsızlar Mağarası adındaki alan deneyi, bireylerin grup içi ve gruplar arası bağlamdaki davranışlarının incelendiği ilk çalışmalardandır. Deneyin başında bir grup oğlan çocuğu yaz kampına ayrı ayrı getirildikten sonra iki gruba ayrılmış, iki grup birbirinden haberdar olmadan bir süre kendi grup üyeleri ile arkadaşlık kurmuş ve grup normları geliştirmiş, daha sonra kamp alanında başka bir grubun olduğu bilgisini almışlardır. Bu aşamadan sonra iki gruba rekabetçi (yalnızca kazananın ödül aldığı) oyunlar oynatılmıştır. Deneyin sonuçlarına göre ödül kazanmak için rekabete dayalı oyunlar, gruplar arasında çatışma yaratmış her iki grubun üyeleri de gruplar arası olumsuz davranışlar ortaya koymuştur. Bu alan deneyi, gerçek ve sınırlı kaynaklara ulaşmak için gruplar arasında süregelen rekabetin, gruplar arası olumsuz tutum ve davranışları ortaya çıkardığını göstermiştir (Gerçekçi Çatışma Kuramı; Sherif ve arkadaşları, 1961).

Sosyal gruplara aidiyetin ve gruplar arası davranışların incelenmesine yönelik ilgi Sosyal Kimlik Kuramı'nın gelişimine yön veren çalışmalarla yeniden canlanmıştır. Sherif ve arkadaşlarından sonra Tajfel, Billig, Bundy ve Flament' in (1971) *minimal grup* çalışmaları gruplar arasındaki ilişkinin geçmişinde gerçek kaynaklar için rekabet olmadığında da gruplar arası yanlılıkların ortaya çıktığını göstermiştir. Minimal gruplarla yürütülen çalışmalar tarihsel bir geçmişe dayanmayan yapay gruplarda sadece sosyal kategorizasyonun, gruplar arası yanlılıkların ortaya çıkması için yeterli olduğunu savunmaktadır. Kısacası minimal grup paradigması, bireylerin yalnız başka bir grubun varlığını bildiklerinde bile gruplar arası ayrımcı tutum ve davranışlar gösterebileceğini ortaya çıkarmıştır (Tajfel, 1970; Tajfel ve ark, 1971).

Tajfel ve arkadaşlarının (1971) minimal grup çalışmalarında katılımcılar laboratuvarında bir görevi yerine getirme stilleri nedeniyle ikiye ayrıldıklarına inandırılmışlardır. Aslında

katılımcılar görevleri yerine getirme stillerine bakılmaksızın araştırmacı tarafından seçkisiz olarak iki gruptan birine atanmıştı, ancak katılımcıların rastgele değil, bir kriterle iki gruba ayrıldıklarına inanmaları sağlanmıştır, böylece sadece sosyal kategorizasyonun (tarihsel geçmişi olmayan minimal/yapay grupların) gruplar arası yarışın ortaya çıkması için yeterli bir sebep olup olmadığı incelenebilecektir. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcılar gruplar arası bağlamda ekonomik kaynakların dağıtımında kendi gruplarını kayırma eğilimi göstermişlerdir. Kendilerine sunulan a) iç grup üyesinin kazancını en üst düzeyde tutma, b) hem iç grup üyesinin hem de dış grup üyesinin kazancını en üst düzeyde tutma ve c) iki grubun üyesinin kazançları arasındaki farkı iç grup üyesinin lehine en üst düzeye çıkarma seçeneklerini içeren kaynak dağıtımı tercihlerinde, iki grubun üyelerinin kazançları arasındaki farkı kendi grupları lehine en üst düzeyde tutmaya yönelik seçeneği tercih etmişlerdir. Böylece minimal grup çalışmaları gruplar arası yarışmanın ortaya çıkması için önemsiz bir kriterle bireyleri sadece iki farklı kategoriye atamanın yeterli bir neden olduğunu göstermiştir.

Sosyal Kimlik Kuramına göre (Tajfel ve Turner, 1979) sosyal gruplar bireyin toplumdaki yerini belirlemektedir, bu nedenle gruplar diğer gruplara kıyasla kendi grupları lehine olumlu değer elde edebilmek için yarışmaktadırlar, bu kendi grubu lehine *olumlu değer elde etme yarışı* her zaman ortada gerçek kaynakları paylaşmaya ilişkin bir yarıştan beslenmemektedir. Kurama göre sosyal kategorizasyonlar sosyal dünyayı anlamada bir araç olmanın ötesinde bireyler için bir benlik referansı işlevi göstermektedir. Buna göre, sosyal gruplar üyelerine kendilerini kimliklendikleri gruplarının özellikleri ile tanımlamalarına olanak sağlamaktadır. Sosyal kimlik “bireyin kendini ait olarak algıladığı sosyal kategorilerden kaynaklanan benlik imajının bir yönü” olarak tanımlanmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979, s. 40). Kuramın temel varsayımına göre bireyler sosyal karşılaştırmalar yoluyla kendi ait oldukları grupları (iç grup) toplumdaki ilişkili diğer gruplarla (dış grup) değer içeren sıfatlar ya da özellikler bakımından karşılaştırmakta, bu karşılaştırmalardan sosyal kimliklerinin değerini üretmektedir. İç grubun dış gruplarla karşılaştırılmasından iç grubun lehine ayırt edici nitelikler elde etmek (positive distinctiveness) bireylerin benlik saygılarını korumaktadır (Hogg, 2004: 209). Benlik saygısını yükseltmek için sosyal kimliği olumlama motivasyonu bireyleri uygun koşullarını bulduklarında *iç grup yanlılığı* (ingroup favoritism) yapmaya; davranış, tutum ve tercihlerde iç grup üyelerini kayırmaya yöneltmektedir (Turner, Brown ve Tajfel, 1979; Turner ve Reynolds, 2004).

İç grup yanlılığı, kimi durumlarda iç grubu daha olumlu değerlendirme, iç grup üyelerine dış grup üyelerinden daha fazla olumlu kaynak dağıtma gibi iç grubun değerini yükseltmeye dayalı davranışlarda ortaya çıkmaktadır. Kimi durumlarda ise dış grup üyelerini daha olumsuz değerlendirme, dış grup üyelerine daha fazla olumsuz kaynak dağıtma gibi dış grubun değerini düşürmeye dayalı davranışlarda ortaya çıkmaktadır. Ancak, buradan hareketle sosyal gruplarla özdeşleşme süreçlerinin doğası gereği gruplar arası düşmanlığın kaçınılmaz olduğu çıkarımını

yapmak doğru olmayacaktır (Brewer, 1999). Sosyal kimlik kuramını test eden daha güncel çalışmalar (örn: Mummendey ve Otten, 1998) gruplar arası yanlılıklarda pozitif-negatif asimetrisi olduğuna ve ağırlığın dış grubu değersizleştirme yönünde (dış grup düşmanlığı) değil, iç grubun değerini yükseltme yönünde (iç grup sevgisi) olduğuna dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, *gruplar arası yanlılıkta pozitif-negatif asimetrisine* ilişkin açıklamaya göre bireyler iç gruba olumlu özellikler atfederek iç grup yanlılığı yapma eğilimi göstermekte, ancak dış gruba olumsuz özellikler atfederek dış grubu değersizleştirme eğilimi göstermemektedir. Bireyler iç grubu olumlu yönde kayırma davranışlarını normatif olarak kolayca haklılaştırabilmektedir; ancak dış gruba zarar vermeye ilişkin davranışlarını meşrulaştırmaları daha zordur, bu sebeple gruplar arası yanlılıklarda iç grup lehine tutum ve davranışlar dış grup aleyhine tutum ve davranışlardan daha olasıdır (Mummendey ve Otten, 1998).

Turner ve Reynolds'a göre (2004) gruplar arası yanlılıkta gözlenen pozitif-negatif asimetrisine ilişkin açıklama, kuramın kendisinden gelmektedir. İç grup yanlılığında bireylerin ilgisi, sosyal grupların değer bakımından birbirinden ayrıştırılması ve bu gruplar arası farklılaşmanın iç grubun lehine olması yönündedir. Bireylerin grup aidiyetleri temelindeki benlik tanımlamaları, iç grubun bir takım olumlu özellikler bakımından dış gruptan *daha iyi* olması üzerinedir, olumsuz özellikler bakımından dış gruptan *daha az kötü* olması üzerine değildir. Bu sebeple sosyal gruplarla özdeşleşmenin doğasında dış grup düşmanlığının bulunmadığı, dış grup düşmanlığının gelişmesi için ek süreçlerin gerekli olduğu savunulmaktadır (Brewer, 2001; Turner ve Reynolds, 2004: 266-269). Bu ek süreçler grupların içerisinde bulunduğu sosyal bağlamın özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gruplar arasında statü farkı varsa ve bu statü farkı konusunda gruplar arasında bir uzlaşma yoksa, gruplar arası ilişkiler çatışmalıysa, bireyler sosyal kimlikleri üzerinde tehdit algılarlar, bu durumda gruplar arası yanlılıktaki mevcut pozitif-negatif asimetrisi (iç grubu olumlama davranışları gösterme ancak dış gruba düşmanca davranışlar yöneltilmeme) kaybolurken, dış grubun değerini düşürmeye dayalı gruplar arası tutum ve davranışlar görülür (Turner ve Reynolds, 2004: 266-269).

2.3.1. Özgeci Cezalandırmada İhlalci ya da Mağdurla Ortak Grup Aidiyetleri

Evrimsel kuramlar ihlalciyi bedel ödemek pahasına cezalandırmanın (özgeci cezalandırma) bir grup yatırımı olduğunu, grubu düzenlemeye ve grup içerisindeki iş birliği normunu korumaya hizmet ettiğini ileri sürmektedir (Grubu düzenleme/grup normunu koruma hipotezi; Bernhard, Fischbacher ve Fehr, 2006; Boyd, Gintis, Bowles ve Richerson, 2003; Fehr ve Gächter, 2002). Gruplar arası bağlamda iş birliği davranışını inceleyen araştırmalar (Gummerum ve ark. 2009; Goette, Huffman ve Meier, 2006) katılımcılarının iş birliği ortağı

olarak dış grup üyelerindense, iç grup üyelerini tercih ettiğini söylemektedir. Çocukların bencil davranmak yerine eşit paylaşım ile ilişkili prososyal tercihler göstermesinin 3-8 yaş arasında gelişmeye başladığına ve prososyal eğilimler ile iç grup üyelerini tercih etmeye ilişkin eğilimlerin gelişimsel süreçte eşzamanlı ortaya çıktığına ilişkin bulgular vardır (örn: Fehr, Bernhard ve Rockenbach, 2008). Evrimsel bakış açısından ikinci dereceden bir iş birliği davranışı olarak nitelenen özgeci cezalandırma davranışının da, tıpkı iş birliği davranışı gibi sosyal kategorizasyondan etkilenip etkilenmediği sorusu güncelliğini korumaktadır. Bu araştırmada özgeci temellere dayandığı savunulan üçüncü kişilerin bedel ödeme pahasına norm dayatma davranışının gruplar arası bağlamda incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında eşit bölüşüm normunun ihlaline şahit olan kişilerin ihlalcıyı cezalandırmaya ilişkin tercihlerinin sosyal gruplara üyelikten nasıl etkilendiği sorusu incelenirken hem ihlalcinin sosyal kimliği hem de ihlalin mağdurunun sosyal kimliği bir arada ele alınmaktadır. İhlalci ya da mağdurla ortak bir sosyal gruba üye olmanın özgeci cezalandırma tercihleri üzerindeki etkisi merak edilmektedir.

2.3.2. İhlalcinin Kimliği

Şahitlerin bedel ödeme pahasına iş birliği ihlalcisini cezalandırma davranışının sosyal gruplara üyelikten etkilenip etkilenmediğine ilişkin çalışmalar, ihlalci ile aynı sosyal gruba üyeliğin cezalandırma davranışı üzerindeki etkisinin ne yönde olduğu hakkında birbirinden farklı bulgular elde etmiştir. İş birliği ihlaline şahitlikte iç grup üyesi ihlalcilerin mi yoksa dış grup üyesi ihlalcilerin mi daha olumsuz değerlendirildiği sorusuna ilişkin araştırma bulguları birbiri ile tutarlı olmasa da gelişimsel çalışmalar norm dayatma davranışının çocukluk döneminden itibaren sosyal kategorizasyondan etkilendiğini göstermektedir (Jordan, McAuliffe ve Warneken, 2014; Schmidt, Rakoczy ve Tomasello, 2012). Örneğin Schmidt ve arkadaşlarının (2012) yaptığı bir deneyde 3 yaşındaki çocukların, oyunun kurallarını bozan iç grup üyesini, aynı davranışı yapan dış grup üyesinden daha fazla protesto ettikleri bulunmuştur. Başka bir deyişle, çocuklar oyunun kurallarını öğretmede seçici davranarak, yalnızca iç grup üyelerini oyunun kuralına uymaya zorlamışlardır. Burada sözü geçen norm ihlali uzlaşımsal/geleneksel norm ihlali olarak adlandırılmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi uzlaşımsal normlar, topluluğun üyelerine işlerin nasıl yapılması gerektiğine dair gelenekleri tarif eden ve sosyal bağlama bağlı olan normlardır. Araştırmacılar uzlaşımsal normların, hem insanlığın evrimsel sürecinde (Tomasello, 2016/2018: 121-127) hem de bireylerin gelişimsel sürecinde (Thompson, 2009: 169) adaletle ilgili ahlaki normların kazanılmasında bir temel olduğunu söylemektedir. Öte yandan, Schmidt ve arkadaşlarının (2012) yürüttüğü aynı deneyin ahlaki norm ihlalleri ile ilgili sonuçları 3 yaşındaki çocukların ahlaki norm ihlallerini protesto etmede, uzlaşımsal norm

ihlallerini protesto etmede olduğu gibi iç grup yanlılığı göstermediklerini ortaya koymuştur. Kısacası çocuklar geleneksel normları yalnızca iç grup üyelerine; ahlaki normları ise hem iç grup hem de dış grup üyelerine uygulamak istemişlerdir.

Norm dayatma davranışını yetişkinlerde inceleyen başka bir çalışmada (Shinada ve ark., 2004) iş birliği normunu ihlal ederek bencil davranan iç grup üyelerinin, aynı davranışı yapan dış grup üyelerinden daha çok cezalandırıldığı görülmüştür. Araştırmacılar bu bulguyu, bireylerin iş birliği normunu kendi grubundan bireylere hatırlatmayı dış grup üyelerine hatırlatmaktan daha çok tercih etmeleri ile açıklamıştır. İş birliğini ihlal eden iç grup üyelerini cezalandırma davranışı, ceza veren kişilerin kendi ait olduğu gruptaki iş birliğini koruma davranışı olarak değerlendirilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi bireyler iş birliği ortağı olarak, iç grup üyelerini diğerlerinden daha çok tercih etmektedirler. İç grup üyelerine yönelik güven duygusunun dış grup üyelerine yönelik güven duygusundan daha fazla olduğu ve iş birliği için partner seçiminde güven duygusunun önemli bir belirleyici olduğu akılda tutulduğunda, iş birliği partneri olarak aynı grubun üyelerini tercih etme eğilimi, ortaya konan çabanın sömürülmemesi için kullanılan evrimsel bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Brewer, 2001; Tomasello, 2016/2018). Bu sebeple iş birliğini destekleyen sosyal normların ihlal edilmesi durumunda yaşanan güven kaybının ve buna eşlik eden öfke duygusunun bireyleri kendi grubundaki üyelere normu hatırlatmaya güdülediği, bu sebeple de ihlalci iç grup üyelerine daha olumsuz davranışsal tepkiler verildiği söylenmektedir. Kısacası, iç grup üyelerine ceza verme davranışının altında yatan mekanizmanın, adaletsizlik sebebiyle öfke ve güven kaybı olduğu ileri sürülmektedir. Bu çalışmalar, grubun normundan sapan iç grup üyelerinin, özellikle grubun itibarı söz konusu olduğunda, aynı davranışı yapan dış grup üyelerinden daha olumsuz değerlendirildiğini gösteren *kara koyun etkisi* (Marques, Yzerbyt ve Leyens, 1988) olgusuyla benzer bulgular ortaya koymuşlardır. Şahitlerin özgeci norm dayatmada, dış grup üyelerindense iç grup üyelerini daha çok cezalandırmayı tercih ettiklerini gösteren bu araştırmalar Grubu Düzenleme/Grup Normunu Koruma Hipotezini (Fehr ve Gächter, 2002) desteklemektedir.

Şahitlerin cezalandırma davranışını gruplar arası bağlamda inceleyen başka çalışmalar ise (Baumgartner, Götte, Gügler ve Fehr, 2012) yukarıdaki araştırmaların aksine iş birliğini ihlal eden iç grup üyelerinin dış grup üyelerinden daha az cezalandırıldıklarını, yani ihlali yapan dış grup üyelerinin aynı davranışı yapan iç grup üyelerinden daha olumsuz yargıldığını ve daha şiddetli cezalandırıldığını bulmuşlardır. Başka bir çalışmada ise (Liu ve ark., 2018) şahitlere, adaletsiz duruma verecekleri tepkiyi seçme imkanı tanındığında, bireylerin, iç grup üyesi ihlalcileri cezalandırmaktan kaçındığı görülmüştür. Söz konusu çalışmada ihlalciyi cezalandırma seçeneği ile beraber mağduru telafi etme seçeneği verildiğinde katılımcıların bu iki seçenekten hangisini seçecekleri ihlalcinin kimliğinden etkilenmekteydi. Bireyler, ihlalcinin iç grup üyesi

olduğu duruma özel olarak ihlalcıye ceza vermek yerine mağduru telafi etmeyi seçmişlerdi. İhlalci dış grup üyesi olduğunda ise mağduru telafi etmek yerine ihlalcıye cezalandırmayı tercih etmişlerdi. Bu bulgular, adaletsiz durumlarda ihlalcıye ceza verme davranışının iç grup yanlılığından etkilendiğine işaret etmektedir. Şahitlik edilen olayda ihlalcıye cezalandırmada gruplar arası yanlılıkların henüz çocukluk çağında mevcut olduğu söylenmektedir. Jordan ve arkadaşlarının araştırma bulguları (2014) 6 yaşındaki çocukların gözlemci olarak, eşitlik normunu ihlal eden failleri cezalandırmada daha çok dış grup üyelerini tercih ettiklerini göstermiştir. Adaletsizliğe şahit olunduğunda ihlalcıye cezalandırma davranışı, yaşamın erken yıllarından itibaren gruplar arası önyargılardan etkilenmektedir. Gruplar arası bağlamda sosyal ikilemlerde, iş birliği ile ilgili normları ihlal eden iç grup üyelerindense, dış grup üyelerinin daha olumsuz yargılanacağını ve daha şiddetli cezalandırılacağını öngören hipotez ise Norm Dayatmada Gruplar Arası Yanlılık Hipotezi olarak adlandırılmaktadır (Yudkin, Ruthmund, Twardawski, Thalla ve Van Bavel, 2016).

Görüldüğü gibi ihlalcinin iç grup ya da dış grup üyesi olmasının şahitlerin ceza verme davranışını nasıl değiştirdiği üzerine yapılan araştırmaların bulguları birbiri ile çelişkilidir. Önceki araştırmaların bulgularını özetlemek gerekirse bazı araştırmalar iç grup üyesi ihlalcilerin daha çok cezalandırıldığını gösterirken (Grubu Düzenleme Hipotezi: Mendoza ve ark., 2014; Shinada ve ark., 2004); bazıları tam tersine dış grup üyesi ihlalcilerin daha çok cezalandırıldığını bulmuşlardır (Gruplar Arası Yanlılık Hipotezi; Jordan ve ark. 2014). Sözü geçen her iki hipotez de gruplar arası bağlamda ihlalcıye cezalandırma davranışının sosyal kategorizasyondan etkilendiğini öne sürmektedir. Bu etkinin bazen bireyin grupta iş birliği normunu korumak için kendi grubundaki ihlalcileri protesto etme; bazen ise gruplar arası yanlılıklar sebebiyle dış grup üyesi ihlalcileri protesto etme şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Gruplar arası bağlamda iş birliği davranışı üzerine yapılan bir derleme çalışmasında (Everett ve ark., 2015) ihlale şahitlikte iç grup üyelerini diğerlerine göre daha az cezalandırmanın, iç gruba yönelik olumlu tutumlardan ve iç grup üyelerine duyulan olumlu duygulardan kaynaklanabileceği söylenmiştir. Literatürdeki araştırmalar bireylerin iç grup üyelerini dış grup üyelerine göre daha olumlu sıfatlarla değerlendirdiklerini göstermiştir (Brewer, 1979; Mullen, Brown ve Smith, 1992; Perdue, Dovidio, Gurtman, Tyler, 1990). Sosyal kimlik kuramına göre iç grup yanlılığı olarak adlandırılan bu eğilimin altında yatan mekanizma da benzer şekilde iç grup üyelerine duyulan olumlu duygularla açıklanmaktadır. Grup üyelerinin iç grup üyeleri lehine sahip olduğu bu eğilimin, ihlal durumlarında ceza verme ile ilgili muhakeme süreçlerine etki ederek ceza vermede iç grup üyelerine daha ılımlı davranmaya yol açması şaşırtıcı değildir (Gruplar arası yanlılık hipotezi). Diğer taraftan iş birliğinin iç grup üyeleri ile kurulması yönündeki eğilim sebebiyle (Brewer, 2001; Tomasello 2016/2018) iş

birliğini ihlal eden iç grup üyelerinin, özellikle bu ihlalin mağduru iç grup üyesi olduğunda, daha olumsuz bir biçimde yargılanması ve daha çok cezalandırılması da akla yatkın görünmektedir (Grubu düzenleme hipotezi).

Özetle, gruplar arası bağlamda ihlalcinin kimliğinin ceza verme üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar kimin daha fazla cezalandırılacağı hakkında birbiriyle çelişen bulgular ortaya koymuşlardır. Gruplar arası rekabetin olmadığı durumda iç grup üyesi ihlalcilerle dış grup üyesi ihlalcilerin eşit düzeyde cezalandırıldığını, yani ihlalcinin kimliğine göre cezalandırmanın sosyal kategorizasyondan etkilenmediğini savunan araştırmalar da vardır (örn: Goette, Huffman ve Meier, 2006). Bu sebeple gruplar arası bağlamda şahitlerin ceza verme davranışını inceleyen yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalardan elde edilen birbiri ile çelişen bulgulara yönelik bir açıklama norm dayatmada benzerliğin etkisine dikkat çekmektedir. Bu açıklamaya göre, insanlar diğerleriyle etkileşimlerinde sosyal projeksiyon yaparak, sosyal durumlar için taşıdıkları normatif beklentilerini diğerlerine yansıtırlar. Böylece diğerlerinin normatif beklentilerini tahmin etmeye çalışırlar; bu sosyal projeksiyon süreci benzerlik algısından etkilenir. Başka bir deyişle, bireyler kendilerine benzer algıladıkları kişilerle daha fazla normu paylaştıklarını düşünmektedir. Bu sebeple de hem benzerlerle iş birliği kurmaları, hem de benzerlerin norm ihlaline şahit olduklarında bu normu dayatmak için ceza vermeleri, benzer olmayanlara kıyasla, daha olasıdır. Bununla ilgili bir araştırmada (Mussweiler ve Ockenfels, 2013) hem benzerliğin hem de grup aidiyetinin özgeci ceza verme davranışına etkisi incelenmiş; benzerlik algısının ve grup aidiyetinin özgeci ceza üzerindeki etkisinin birbirine zıt biçimlerde ortaya çıktığı bulunmuştur. Deneyde, benzerliklere odaklanması söylenen bireyler farklılıklara odaklanması söylenen bireylerden daha fazla özgeci ceza vermişlerdir, yani benzerlik algısı harekete geçirildiğinde katılımcıların ceza verme davranışlarında bir artış gözlenmiştir. İhlalci ile ortak bir gruba ait olmanın etkisinin incelendiği durumda ise, dış grup üyelerinin iç grup üyelerinden daha fazla cezalandırıldığı görülmüştür. Sonuçta, benzerlik algısı ile grup özdeşimi özgeci cezalandırma üzerinde birbirinden farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bireylerin gerçekte iç grup üyelerini kendilerine dış grup üyelerinden daha benzer algıladığı bilinmektedir. Ancak görünüşe göre grup üyeliği, ceza vermede benzerliğin etkisini tersine çeviren ek bilişsel, duygusal ve motivasyonel mekanizmalar (örneğin; iç grup üyesinin olumsuz eylemini meşrulaştırmak) içermektedir (Mussweiler ve Ockenfels, 2013). Bu sebeple de benzerleri benzer olmayanlardan daha fazla cezalandırma eğilimi gruplar arası bağlamda yok olabilmekte, ya da tersine dönebilmektedir.

Bireylerin kendi haksız eylemlerini diğerlerinin haksız eylemlerinden daha meşru gördükleri bilinmektedir (Valdesolo ve DeSteno, 2007). Davranışın meşrulaştırılması için bireylerin ek bilişsel çaba harcamaları gerekmektedir; kendi haksız eylemlerini meşrulaştırma

çabası bilişsel yük ile engellenen katılımcılarda kendi ihlal eylemlerini aynı davranışı yapan diğerlerinden daha olumlu değerlendirmeye ilişkin yanlışlıkların ortadan kalktığı söylenmektedir (Valdesolo ve DeSteno, 2008). Grubunun olumsuz eylemlerini haklılaştırmak da bireylerin kendi eylemlerini haklılaştırmakla aynı mekanizmadan besleniyor olabilir. Gruplar arası bağlamda şahitlerin cezalandırma davranışlarını inceleyen başka bir çalışmada da (Baumgartner ve ark, 2012) benzer şekilde, grup üyeliğinin cezalandırma davranışı üzerindeki etkisinin, Gruplar Arası Yanlılık Hipotezi'ni destekleyecek şekilde dış grup üyelerinin aleyhine olduğunu göstermiştir; dış grup üyeleri iç grup üyelerinden daha şiddetli cezalandırılmıştır. Aynı çalışmada fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) tekniği ile katılımcıların ceza verme kararları esnasında beyinlerindeki çeşitli bölgelerin aktivasyonu izlenmiştir. Buna göre, dış grup üyesi ihlalcıyı güçlü bir şekilde cezalandırmaya ilişkin kararlar esnasında beyindeki negatif değerlendirmeler yapma ve cezalandırmaya karar verme ile ilişkilendirilen bölgelerinde (right orbitofrontal gyrus, right lateral prefrontal cortex, right dorsal caudatus) aktivasyon gözlenmiştir. İç grup üyesi ihlalcıyı hafif cezalandırmaya ilişkin kararlar esnasında ise uyarıyı anlama ve meşrulaştırma ile ilişkilendirilen beyin bölgelerinde (dorsomedial prefrontal cortex, bilateral temporo-parietal junction) aktivasyon olduğu bulunmuştur. Bununla benzer olarak başka bir çalışmada da (Morese ve ark., 2016) dış grup üyelerinin ihlallerine şahitlikte değil, ancak iç grup üyelerinin ihlallerine şahitlikte uyarının meşrulaştırılmaya çalışıldığına işaret eden beyin bölgelerinde (medial prefrontal cortex ve temporo-parietal junction) aktivasyon gözlenmiştir.

Gruplar arası davranışlar ile ilgili bir derlemede (Otten, 2009) bazı bağlamsal değişkenlerin ceza verme kararlarına etki ettiği ve bu sebeple de araştırmaların norm ihlallerine ceza vermede kimi zaman iç grup üyesi ihlalcilerin lehine kimi zaman da dış grup üyesi ihlalcilerin lehine bulgular ortaya koyduğu söylenmektedir. İhlalin kasıtlılığı, ihlal edilen sosyal normun grubun imajıyla doğrudan ilgili olup olmadığı, ihlal içeren olayın taraflarının ait olduğu gruplar arasındaki güç ilişkileri, grupla özdeşimin gücü gibi çeşitli değişkenlerin ceza kararlarında iç grup yanlılığının mı (dış grup üyelerini daha şiddetli cezalandırma) yoksa kara koyun etkisinin mi (iç grup üyelerini daha şiddetli cezalandırma) ortaya çıkacağını belirlemektedir. Örneğin, ihlalin düşmanca niyetle yapıldığı açıkça belli olduğunda şahitlerin grubun imajını korumak için iç grup üyelerini dış grup üyelerinden daha fazla cezalandırdıkları söylenmektedir (Otten, 2009). Ancak bu savı test eden bir araştırmada (Wang, Zheng, Meng, Lu ve Ma, 2016) failin niyetinin nasıl algılandığından bağımsız olarak olaydan etkilenen ikinci tarafların (mağdurların) dış grup üyesi ihlalcilere daha fazla olumsuz davranışsal tepki verdikleri bulunmuştur. Yani davranışa düşmanca niyet atfedilenler de davranışın kasıtsız olduğuna inananlar da dış grup üyesi ihlalcileri daha fazla cezalandırmışlardır. Öte yandan aynı çalışmada EEG yöntemiyle nörolojik tepkileri incelenen katılımcıların, ihlali kasıtlı

algıladıklarında iç grup üyesi faillere, dış grup üyesi faillerden daha yüksek düzeyde sosyal beklentilerin ihlali ile ilişkilendirilen nörolojik tepkiler (feedback related negativity) verdikleri gösterilmiştir. Araştırmacılar ihlalde düşmanca niyet algılandığında iç grup üyesi ihlalcilerin bilişsel düzeyde, dış grup üyelerinden daha olumsuz değerlendirildiğini; ancak iç grup üyelerine davranışsal tepki verirken bu olumsuz duyguyu yönetiyor olabileceklerini ileri sürmüştür.

Bu araştırmanın konusu gruplar arası bağlamda eşit bölüşüm normunun ihlaline şahitlikte özgeci cezalandırmadır. Araştırma kapsamında eşit bölüşüm normu ihlallerinde ihlalcinin kimliğine göre cezalandırma tercihlerinde evrimsel yaklaşımın ortaya koyduğu *grubu düzenleme hipotezinin* ve sosyal kimlik yaklaşımının ortaya koyduğu *gruplar arası yanlılık hipotezinin* sınanması amaçlanmıştır. Daha önce belirtildiği üzere Sosyal Kimlik Kuramı grupların çeşitli değerlendirme boyutlarında birbirleri ile sosyal kimliklerine olumlu değer kazandırmak için yarıştıklarını söylemektedir. Sosyal Kimlik Kuramı'nın, grupların birbiriyle yarışmasının temelinde grubun lehine olumlu değer elde etme motivasyonunun bulunduğu dair çıkarımı yaygın olarak kabul görmektedir (Brewer, 2001; Tajfel ve Turner, 1979; Turner ve Reynolds, 2004). Bireylerin gruplarını diğer ilişkili gruplardan ayırt edebilmelerine olanak tanıyan ne kadar çok karşılaştırma boyutu varsa, yani grubun diğer gruba kıyasla olumlu değer kazanabileceği ne kadar çok nitelik varsa, gruplar arası gerilimlerin de o kadar az olacağı bilinmektedir (Tesser, 1988). Karşılaştırma boyutunun az olması durumunda gruplar arası sosyal yarışmanın şiddetleneyeceği öne sürülmektedir (Brewer, 2001: 25).

Tajfel ve Turner (1979) minimal grup paradigması kullanılarak yapay bir kriterle ikiye ayrılmış olan grupların üyelerinin, maddi kaynakları dağıtırken ayrımcılık yapmalarının sebebini, bireylerin grupları birbirinden ayırtırmak ve kendi gruplarına olumlu değer kazandırmak istemeleri ile açıklar. Yapay bir kriterle ayırtırmak dışında başka bir ayırt ediciliği olmayan minimal gruplarda bireylerin iç grubu dış gruptan olumlu yönde ayırtırmada, maddi kaynakların dağıtımını bir kriter olarak kullanmış olabilecekleri; maddi kaynakların dağılımını kendi gruplarının lehine, grupların birbirinden ayırtırılmasında kullanılacak bir karşılaştırma boyutu olarak görmüş olabilecekleri savunulmaktadır (Tajfel ve Turner, 1979: 41). Kısacası, minimal grupların, bireylerin kendi gruplarını diğer gruptan (dış grup) ayırtırma ihtiyaçları sebebiyle sosyal yarışmaya teşvik edebileceği düşünülmektedir (Brewer, 2001). Bunlara ek olarak gerçek sosyal gruplarda gruplar arasında çatışma ve rekabet olduğunda da gruplar arasında şiddetli önyargılar oluşmaktadır (Sherif ve ark., 1961). Örneğin gruplar arası bağlamda iş birliği ihlaline ilişkin cezalandırma davranışlarının incelendiği bir çalışmada gruplar arası ilişki rekabetçi olduğunda, dış grup üyelerinin iş birliği normuna uymasına ya da uymamasına bakılmaksızın daha fazla cezalandırıldığı bulunmuştur (Goette, Huffman, Meier ve Sutter, 2010). Şahitlerin, ihlal söz konusu olmadığında da dış grup üyelerine ceza vermesi,

gruplar arası rekabetin sosyal yarışma motivasyonunu ve gruplar arası önyargıları şiddetlendirmesi ile ilişkili olabilir.

2.3.3. Mağdurun Kimliği

Özgeci cezalandırma ile ilgili literatür incelendiğinde ihlalcinin kim olduğu gibi, ihlalin kime karşı yapıldığı da cezalandırma kararına etki edebilecek bağlamsal bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalarda katılımcılar ihlalcii, haksızlığın mağduru iç grup üyesi olduğunda, dış grup üyesi olduğu duruma kıyasla daha çok cezalandırmıştır (Rabellino ve ark., 2016; Goette ve ark., 2006; Bernhard, Fischbacher ve Fehr, 2006). Mağdurun iç ya da dış gruptan olmasının özgeci cezalandırma üzerindeki etkisi ile ilgili araştırmalar iç grup üyesi mağdurların grup üyeleri tarafından diğerlerine (dış grup üyelerine) kıyasla daha fazla korunduğu konusunda tutarlı bulgular ortaya koymaktadır (Schiller, Baumgartner ve Knoch, 2014). Haksızlığa şahit olan bireyler en çok gözlemledikleri olayın mağduru iç grup üyesi olduğunda mağdurun yerine cezalandırma davranışı göstermektedir.

İç gruptan mağdurların, dış gruptan mağdurlara kıyasla daha fazla korunması ilgili literatürde *dar kapsamlı özgecilik* (parochial altruism; Bernhard, Fischbacher ve Fehr., 2006;) olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin sosyal kuralların ihlaline, ihlalin mağduru iç grup üyesi olduğunda daha fazla tepki göstermesi özgeci cezalandırmanın iç gruba duyulan olumlu duygulardan (iç grup sevgisi; Brewer, 1999) etkilendiğini göstermektedir. Dar kapsamlı özgecilik Sosyal Kimlik Kuramı perspektifinden bir iç grup yanlılığı olarak adlandırılmaktadır (Everett, Faber ve Crockett, 2015). İç grup üyelerin korunmasına ilişkin eğilim, evrimsel perspektiften de grubun itibarını koruyarak hayatta kalmasını kolaylaştırmaya yönelik bir caydırıcı davranış olarak değerlendirilmektedir. (Bernhard, Fischbacher ve Fehr, 2006). Buna göre bireyler grubunun üyeleri mağdur edildiğinde ihlalcii cezalandırarak gruba ve iç grup üyelerine zarar gelmemesini güvence altına almaya çalışmaktadır.

Norm dayatmada ihlalcinin ve mağdurun kimliğinin incelendiği bir çalışmada (Goette, Huffman ve Meier, 2006); Sherif'in Hırsızlar Mağarası deneyinde olduğu gibi katılımcılar araştırmacılar tarafından doğal gruplara seçkisiz olarak atanmış; ancak gruplara Sherif'in deneyindeki gibi gruplar arası çatışmayı besleyen rekabetçi oyunlar oynatılmamıştır. Böylece doğal gruplarda yalnızca farklı gruplara ait olmanın norm ihlaline şahitlikte özgeci cezalandırma tercihlerini etkileyip etkilemediği sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Sözü geçen çalışmada ihlalcinin kimliğinin değil ancak mağdurun kimliğinin özgeci cezalandırma üzerinde bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Katılımcılar haksızlığın mağduru iç grup üyesi olduğunda ihlalcii daha fazla cezalandırmışlardır. Araştırmacılar iç grup ve dış grup üyesi ihlalcilerin eşit biçimde cezalandırıldığına ilişkin bulguyu yorumlarken, en azından rekabetsiz gruplarda,

gruplar arası düşmanlığa ilişkin davranışların değil, ancak iç grup üyesi mağdurları korumanın genel bir eğilim olduğunu ileri sürmüştür (Bernhard, Fehr ve Fischbacher, 2006; Goette, Huffman ve Meier, 2006). Bununla benzer olarak bir başka çalışmada da, gruplar arası ilişki rekabetçi olmadığında yalnızca mağdurun kimliğinin ihlalcıyı cezalandırma üzerinde etkili olduğu (iç grup üyesi mağdurlar lehine), ancak ihlalcinin kimliğinin cezalandırma üzerinde bir etkisinin olmadığı gösterilmiştir. Gruplar arası ilişkiye rekabet karıştığında, aynı çalışmanın bulguları cezalandırma davranışının niteliğinin değiştiğini; dış grup üyesi aktörlerin iş birliği normuna uymasına ya da uymamasına bakılmaksızın daha fazla cezalandırıldığını göstermiştir. Araştırmacılar bu türden bir cezalandırma davranışının özgeci değil ancak antisosyal türden bir cezalandırma davranışı olduğunu ileri sürmüştür (Goette, Huffman, Meier ve Sutter, 2010).

Haksızlıktan mağdur olan iç grup üyelerinin, dış grup üyelerine kıyasla, daha fazla korunması (ihlalcinin cezalandırılması) Sosyal Kimlik Kuramı'na göre bireylerin benlik tanımını sosyal gruplara aidiyetleri temelinde yapmalarının bir sonucu olarak grubun amaçlarını kendi amaçlarından ayrı tutmamaları ile açıklanabilir (Hortaçsu, 2012: 563; Tajfel ve Turner, 1979). Bireylerin aidiyet duydukları sosyal gruplarda grup üyelerinin çıkarlarını artırmayı bir karşılık gelmesini beklemeksizin tercih edebilecekleri bilinmektedir (Simpson, 2006). Tomasello (2016/2018) iç grup üyelerini korumaya ilişkin eğilimi insanların avcı-toplayıcı geçmişine dayandırmaktadır. Buna göre avcılık-toplayıcılıkta iş birliği stratejilerinin başarılı olması sonucu insan gruplarının nüfusu artınca bazı gruplar sürekli birbirleri ile karşılaşmaya ve kaynaklar için rekabet etmeye başlamıştır. Kaynaklar için gruplar arası rekabet bireylerin daha önce görmedikleri grup üyeleri de dahil olmak üzere bütün iç grup üyelerini tanımak, grup üyeleri tarafından tanınmak, grup üyelerine yardım etmek ve hepsinden yardım almak gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İç grup üyelerinin yardım ihtiyacına daha duyarlı olmak, iç grup üyeleri ile iş birliği kurarak hayatta kalmayı güvence altına almaya dayalı avcı-toplayıcı geçmişte işlevsel olan stratejilerin bir sonucu olabilir.

Başkasının talihsizliğine yönelik özgeci yardımın temelinde empatik kaygının bulunduğunu savunan empati-özgecilik hipotezi (Batson, 2011; Batson, Ahmad ve Stocks, 2004: 443) ihlale şahitlikte mağdurun yerine ihlalcıyı cezalandırma davranışlarını açıklayabilir. Empatik kaygı ihtiyaç duyduğuna inanılan kişi için duyulan, başkasının refahına odaklı duygu olarak tanımlanmaktadır. Empatik kaygı arttıkça özgeci yardım motivasyonu da artmaktadır. Ancak empatide gruplar arası yanlılıklar ortaya çıkmaktadır; şöyle ki bireylerin kendi gruplarının üyelerine dış grup üyelerinden daha fazla empati duyduklarına, dış grup üyelerinin sıkıntılarından ise hoşnutluk duyduklarına ilişkin veriler bulunmaktadır (önr: Cikara, Bruneau, Van Bavel ve Saxe, 2014). Kısacası bireyler başkasının sıkıntısını gördüklerinde onunla empati kurmada iç grup yanlılığı yapmaktadırlar. Empati temelli yardımın kimlere empati duyulacağına bağlı olması ve empati duygusunun gruplar arası ön yargılardan etkilenmesi sebebiyle, gruplar

arası haksızlığa şahitlikte ihlalcıye özgeci ceza verme tepkisinde mağdurun kimliği bakımından iç grup yanlılığı (mağdur iç grup üyesi olduğunda daha fazla cezalandırma) ortaya çıkıyor olabilir. Bir çalışmada (Hein, Silani, Preuschoff, Batson ve Singer, 2010) beyin görüntüleme teknikleri ile nörolojik aktiviteleri incelenen bireylere ait veriler, iç grup üyesinin sıkıntısına ilişkin yardım etme davranışı esnasında beyindeki empati ile ilişkili bölgelerin aktifleştüğünü; dış grup üyelerinin sıkıntısına kayıtsız kalma (yardım etmeme) esnasında ise beyindeki başkalarına yönelik olumsuz değerlendirmeler yapma ile ilgili bölgelerin aktifleştüğünü göstermektedir. Kısacası, bireylerin iç grup üyelerini daha fazla korumalarına ilişkin davranışsal eğilim nörolojik incelemeler sonucu elde edilen verilerle de desteklenmektedir. Bu araştırmada ihlalcinin kimliği ile mağdurun kimliğinin ceza verme davranışı üzerindeki ortak etkisini de incelemek amaçlanmıştır.

2.3.4. Grupla Özdeşim

Grup özdeşimi grup içi ve gruplar arası davranışları anlamada göz önünde bulundurulması gereken bir değişkendir. Bireyler gruplarıyla özdeşim kurduklarında algıları ve davranışları grubun hedeflerinden ve değerlerinden etkilenir (Levine ve Hogg, 2010: 413). Özdeşimin temel olarak bilişsel, duygusal ve değersel olmak üzere üç bileşeni olduğu kabul edilmektedir. *Bilişsel bileşen* bir kişinin belirli bir grubun üyesi olduğuna dair bilişsel farkındalığına; *duygusal bileşen* gruba yönelik duygusal aidiyet ve bağlılığa; *değersel bileşen* ise grup üyeliğinin çağrıştırdığı olumlu ya da olumsuz değere (grubun özsaygısına) karşılık gelmektedir (Ellemers, Kortekaas ve Ouwerkerk, 1999). Özdeşim kendini grubun tipik bir üyesi olarak görme, iç grup üyelerini kendi içinde benzer ancak dış grup üyelerinden farklı algılama, iç grupla dayanışmaya önem verme, iç gruba yönelik olumlu duygular taşıma ve benlik tanımında grup kimliğine merkezi ve büyük bir önem atfetme şeklinde görülmektedir (Leach ve arkadaşları, 2008).

Belirli bir gruba özdeşimi düşük ve yüksek olan bireyler o gruba ait sosyal kimlikleri ile ilgili çeşitli bağlamsal uyarılara algısal ve davranışsal olarak birbirlerinden farklı şekillerde yanıt vermektedirler (Spears, Doosje, Ellemers, 1999: 69-72; Branscombe, Ellemers, Spears ve Doosje, 1999: 36-37). Örneğin bireyler kendi istekleri dışında başkaları tarafından sosyal kimlikleri ile kategorize edildiklerinde (kategorizasyon tehdidi) o grupla özdeşimi yüksek bireyler değil, ancak düşük özdeşimli bireyler, grup-içi çeşitliliği ve grup içerisindeki bireylerin gruptan bağımsız özgün niteliklerini vurgularlar. Grupları tarafından kabul görmeme tehdidi ise düşük özdeşimli bireylerde değil, ancak yüksek özdeşimli bireylerde kendilerini iç grubun tipik bir üyesi olarak tanımlama ve dış grubu değersizleştirerek iç grupta kendi konumlarını koruma gibi davranışları ortaya çıkarır (Branscombe, Ellemers, Spears ve Doosje, 1999: 36-37). Düşük

özdeşimli grup üyeleri gruplarına çok fazla psikolojik yatırım yapmazlar, bu sebeple sosyal kimliklerinin değerine ilişkin tehdit algıladıklarında (örneğin, kendi gruplarının değerinin dış grubun değerinden daha düşük olduğuna ilişkin bir geribildirim aldıklarında) kendilerini gruplarından ayıştırmaları ve gruplar arasındaki farklılıkların önemsiz olduğunu söylemeleri olağandır. Aksine yüksek özdeşimliler olumsuz sosyal kimlik tehdidi karşısında grubun üyelerine ihtiyacı olduğuna inanır, gruptan kendilerini ayıştırmazlar, iç grup ile dış grup arasındaki farklılıkları vurgulama ve grubun değerini yükseltmek için gruplar arası önyargıları destekleme eğilimleri artar (Spears, Doosje, Ellemers, 1999: 69-72).

Yüksek ve düşük özdeşimli bireyler kendi gruplarının ahlakını sorgulanmasına yönelik bir değer tehdidiyle yüzleştirildiklerinde de farklı davranışlar göstermektedir. Örneğin Amerika'daki beyazlara, ırklarından dolayı sahip oldukları ayrıcalıklar hatırlatıldığında yüksek özdeşimlilerin, siyahilerin iyi konumda olmayı hak etmediğini savunduğu; düşük özdeşimlilerin ise grubun ahlakını sorgulayan bu türden bir kimlik tehdidine yüksek özdeşimliler gibi ayrımcılığı sürdüren tepkiler vermediği, aksine tarihsel geçmişin hatırlatıldığı bağlamlarda sosyal konumlarının kazanılmış olup olmadığını sorgulamaları sebebiyle benlik saygılarında azalma olduğu belirtilmektedir (Branscombe, Ellemers, Spears ve Doosje, 1999: 49).

Özdeşimin grupla işbirliği kurmaya istekli olma ile ilişkisini inceleyen deneysel bir çalışmada iç grupla özdeşimin işbirliğini artırdığı gösterilmiştir (Van Vugt ve Hart, 2004). Özdeşimin işbirliğinin sömürülmesine verilecek tepkilerde de belirleyici olabileceği düşünülür. Mağdurun özgeci cezalandırma davranışını inceleyen bir çalışmada (Mendoza ve ark., 2014) iç grup ya da dış grup üyesi ihlalcıyı cezalandırmada, grupla özdeşim düzeyinin belirleyici olduğu gösterilmiştir. Sözü geçen çalışmada, ihlalcinin ne derecede cezalandırıldığını, özdeşim düzeyi ile ihlalcinin kimliğinin etkileşimi açıklamıştır. İşbirliği normunu ihlal eden iç grup üyesine özdeşimi yüksek olan üyeler düşük olanlara kıyasla daha çok ceza vermişlerdir. Özdeşimi yüksek bireylerin iç grup üyesinden daha fazla iş birliği beklmeleri, bu sebeple, özdeşimi düşük olanlara kıyasla, iç grup üyesini daha olumsuz değerlendirmeleri olasıdır. Bu çalışmanın bulguları Grubu Düzenleme Hipotezi ile benzer doğrultudadır.

Önceki çalışmalar bireylerin gruplar arası davranışlarını anlamada iç grupla özdeşleşme düzeyinin önemli olabileceğini göstermektedir. Ancak özdeşimin doğrudan ve kaçınılmaz olarak iç grup yanlılığına yol açacağına dair bir varsayımın hatalı olduğu söylenmektedir. İncelenen grupların yapısal özellikleri, bu iki grup arasındaki ilişkinin ya da sosyokültürel yapının karakteristik özellikleri gibi pek çok bağlamsal değişkenin bireylerin sosyal kimlik stratejilerinden hangisini seçeceğini belirlediği, iç grup yanlılığının ise bu stratejilerden yalnızca biri olduğu vurgulanmaktadır (Ellemers ve Haslam, 2012: 386; Everett, Faber ve Crockett, 2015). Bu çalışmada grupla özdeşleşme değişkeni araştırma desenine dahil edilmeyerek bir kontrol değişkeni olarak ele alınmıştır.

2.3.5. Gruplar Arası Bağlamda Özgeci Cezalandırmayı Ölçmede Kullanılan Çeşitli Oyunlar

Deneyisel ortamda norm ihlallerinde ihlalcıyı cezalandırma davranışları çeşitli oyunlar yardımıyla incelenmektedir. Davranışsal ekonomi oyunları (behavioral economics game) olarak adlandırılan bu oyunlar insanların maddi kararlar verirken ne tür stratejilere başvurduklarını araştıran ekonomistler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Bu oyunları kullanarak yürütülen deneylerde, ekonomistlerin sadece ekonomik kaygılarla hareket eden rasyonel insan modeli çürütülmüştür (Henrich ve ark., 2001). Çünkü insanların önemli bir kısmı bireysel masraflar ödeyerek hem diğerleri ile işbirliği kurmaya, hem de işbirliği kurmayanları cezalandırmaya eğilim göstermektedirler, yani sosyal çıkarlara ekonomik çıkarlardan daha fazla önem vermektedirler (Fehr ve Gächter, 2002).

Özgeci cezalandırma kavramı gruplar arası bağlamda ağırlıklı olarak iki farklı şekilde incelenmektedir. Kimi araştırmalarda sosyal norm ihlali işevuruk olarak güvene dayalı ortaya konan işbirliği davranışını sömürme olarak; kimi araştırmalarda ise bir hedefle belirli bir kaynağı adil (eşit) bir biçimde paylaşmak yerine kaynaktan kendisine daha fazla pay alma olarak tanımlamıştır. İlki işbirliği normunu ihlal etme; ikincisi ise eşit bölüşüm normunu ihlal etme olarak değerlendirilmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2004). Özgeci cezalandırmayı failin grupta iş birliği kurmuş olan diğerlerini sömürmesi durumuna verilen tepki olarak ele alan bir çalışmada (Shinada ve ark., 2004) Japon üniversite öğrencisi katılımcılara iki ayrı gruptan oluşan sekiz kişilik bir *hediye verme oyunu* (gift-giving game) oynatılmıştır. Katılımcılara, oyunda üçer oyuncudan oluşan iki farklı grup olduğu, oyunun iki farklı grubun kendi üyeleri arasında oynanacağı ve oyunculara ek olarak her grubun birer tane de gözlemcisinin olacağı söylenmiştir. Kural gereği her iki gruptan da oyuncu rolüne seçilen üçer kişi kendi grubundaki üyeler arasında kendilerine verilen bir miktar paradan istedikleri kadarını sıradaki oyuncuya bağışlayacak; oyuncuların her birinin bağışladığı para miktarının iki katı bağış yapılan oyuncuya aktarılacaktı. Böylece herkesin diğerine güven duyarak iş birliği yapması durumunda herkesin kazancının ikiye katlanacağı bir oyun tasarlandı. Oyundaki gözlemci rolüne seçilen oyuncular ise, hem kendi grubunun üyelerinden hem karşı grubun üyelerinden her birinin oyundaki bağış miktarını öğrendikten sonra her iki gruptan istediği oyuncuların bütçesinden para silme yetkisine sahipti. Oyunda özgeci cezalandırma incelendiği için ceza verme davranışı ceza verene de masraflı olacak şekilde (costly punishment) tanımlanmıştı. Gözlemci kendi bütçesinden üçte bir oranında harcayarak ceza verebilecekti, yani kendi bütçesinden 1 birim harcaması ceza verdiği oyuncudan 3 birim silinmesine sebep olacaktı. Katılımcılar gerçekte gözlemci rolünde oynadı, diğer oyuncular için ise simülasyon karakterler kullanılmıştı. Sonuçlara göre, gözlemcinin ceza kararı gözlemcinin işbirliğine yatkın bir birey olup olmamasından etkilenmekteydi. İş birliği eğilimli oyuncular iç grup üyesi ihlalcıyı dış grup üyesi ihlalciden daha

çok cezalandırdı. Araştırmacılar işbirlikçi olmayan üyelere ise bu örüntünün tam tersinin geçerli olduğunu buldular; işbirlikçi olmayan katılımcılar dış grup üyesi ihlalcıye, iç grup üyesi ihlalciden daha çok ceza verdiler. Burada iş birliğine yatkın bireylerin cezalandırmak için dış grup üyelerinden iç grup üyelerini tercih etmesi, daha önce bahsedilen Grubu Düzenleme Hipotezini destekler biçimde, özgeci cezalandırmanın grupta iş birliği normunu korumaya yönelik bir grup yatırımı olduğunu göstermektedir.

Başka çalışmalar özgeci cezalandırma davranışını, belirli bir kaynağı bir başkasıyla adil (eşit) bir biçimde paylaşmayan failin cezalandırılması şeklinde tanımlamıştır (Rabellino ve ark., 2016; Mendoza ve ark., 2014; Gummerum ve ark., 2009; Bernhard, Fischbacher ve Fehr, 2006). Bu tür oyunlarda gruplar arası bağlam, kaynaktan kendine daha çok pay alan bir kişinin grup kimliği araştırmacı tarafından iç grup ya da dış grup üyesi olarak değişimlenerek oluşturulmaktadır. Katılımcıların eşit bölüşüm normunu ihlal eden iç grup ve dış grup üyesine verdikleri cezanın şiddeti incelenerek cezalandırmada kimin (iç grup üyesi veya dış grup üyesi) daha çok tercih edildiği saptanmaya çalışılmaktadır. Eşit bölüşüm normunun ihlaline yönelik cezalandırma tepkilerini inceleyen araştırmalarda sıklıkla iki oyun kullanılmaktadır; Ültimat Oyunu (Ultimatum Game; Güth, Schmittberger ve Schwarze, 1982) ve Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu (Third-Party Punishment Game; Fehr ve Fischbacher, 2004). Ültimat Oyunu doğrudan ihlalden etkilenen kişinin ihlalcıye vereceği özgeci cezayı ölçmede (second-party punishment); Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu ise, yalnızca insan türüne özgü bir davranış olduğu söylenen, şahitlerin ihlalcıye vereceği özgeci cezayı ölçmede (third-party punishment) kullanılmaktadır. Klasik bir Ültimat oyununda teklifçi ve değerlendirici rolünde iki oyuncu bulunur. Araştırmacı tarafından oyunun başında teklifçiye değerlendirici ile paylaşması için bir miktar para verilir. Oyunun kuralına göre teklifçi bu paradan istediği kadarını değerlendiriciye vermeyi teklif edebilecektir; ancak değerlendirici bu miktarı kabul etmezse her ikisi de hiçbir şey almadan oyundan ayrılacaktır. Ültimat oyunu hem teklifçinin paylaşma davranışı üzerinden işbirliği davranışlarının ölçülmesinde; hem de değerlendiricinin teklifi reddetmesi sebebiyle özgeci cezalandırmanın ölçülmesinde kullanılabilir. Ekonomik çıkarımı ön planda tutan rasyonel insan modeline göre; değerlendiricinin sıfır dışındaki her miktarı kabul etmesi beklenir, çünkü sıfır dışındaki her miktar değerlendiricinin kendisi için bir kazançtır. Ancak metodolojik olarak bu oyunu kullanan çalışmalar değerlendirici rolündeki oyuncuların çoğunlukla adil bölüşümün altındaki (kaynağın yarısından daha az miktardaki) teklifleri reddettiklerini göstermektedir (Henrich ve ark., 2001). Değerlendirici rolündeki oyuncunun eşit paylaşım normunu ihlal eden teklifçiye reddetme davranışı, bireyin kendisi için masraflı sonuçları olan bir özgeci cezalandırma davranışı olarak ele alınmaktadır.

Mağdur perspektifinden cezalandırma davranışı sıklıkla Ültimat Oyunu ile incelenirken; bu araştırmanın asıl konusu olan şahit/gözlemci perspektifinden cezalandırma

davranışını incelemede Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu kullanılmaktadır. Üçüncü Kişinin/Gözlemcinin Cezalandırması Oyunu klasik Diktatör Oyununa gözlemci rolünde bir oyuncu eklenerek oluşturulmuş olup; toplamda üç oyuncu arasında oynatılmaktadır (dağıtıcı, alıcı, gözlemci). Oyununun kuralı gereği araştırmacı tarafından A oyuncusuna (dağıtıcı) istediği kadarını B oyuncusuyla (alıcı) paylaşabileceği bir miktar para verilirken; B oyuncusuna hiç para verilmemektedir. A oyuncusu araştırmacı tarafından verilen kaynağın istediği kadarını B oyuncusuna verecektir. Buraya kadarki kısım Diktatör Oyununu oluşturmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi diktatör oyunu A oyuncusu rolündeki bireylerin karşılıksız iş birliği (özgecilik) davranışlarını ölçmekte sıklıkla kullanılmaktadır. Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu'nda ise bu oyuna bir gözlemci yerleştirilmektedir. Gözlemci/şahit rolündeki bir üçüncü kişi olan C oyuncusuna araştırmacı tarafından isterse A oyuncusunun puanlarını silmek için kullanabileceği, isterse tamamını kendinde saklayabileceği bir miktar para verilmektedir. Norm dayatmaya dayalı özgeci cezalandırma, gözlemcilerin eşit ya da haksız bölüşüm yapan A oyuncusuna ceza vermek için harcadıkları paranın miktarı ile ölçülmektedir. Ekonomik çıkarını düşünen rasyonel insan modeline göre; dağıtıcı rolündeki A oyuncusu ne kadar haksız davranmış olursa olsun gözlemci rolündeki C oyuncusunun ceza vermek için kendi bütçesinden hiç para harcamaması gerekmektedir. Ancak üçüncü kişinin cezalandırması paradigmasını kullanan araştırmalar Ültimatom Oyununda olduğu gibi, Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda da adil olmayan bölüşümlerin haksızlık derecesine bağlı olarak cezalandırıldığını göstermektedir (Fehr ve Gächter, 2002; Fehr ve Fischbacher, 2004). Şahitlerin eşit bölüşüm ihlallerinde sosyal norm dayatma davranışlarında Üçüncü Kişinin cezalandırması oyununun etkili bir araç olduğu söylenmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2004). Gruplar arası bağlamda Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununu kullanan bir çalışmada (Rabellino ve ark., 2016) iç grup üyesi ihlalcilerin dış grup üyesi ihlalcilerle eşit düzeyde cezalandırıldığı bulunmuştur. Bu bulgu ihlalcinin kimliğinin özgeci cezalandırma üzerindeki etkisine ilişkin hipotezlerden ne Grubu Düzenleme Hipotezini ne de Gruplar Arası Yanlılık Hipotezini desteklememiştir. Aynı çalışmada mağdurun kimliğinin ise ihlalcii cezalandırma üzerinde etkili olduğu, bireylerin iç grup üyesine haksızlık yapıldığında daha fazla cezalandırma tepkisi gösterdiği bulunmuştur.

Bu araştırmada eşit bölüşüm normunu ihlal eden kişilere yönelik özgeci cezalandırma davranışı Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyunu ile incelenmiştir. Önceki çalışmalar gruplar arası bağlamda özgeciliğe ilişkin tercihlerin karşılıklılığa ilişkin beklentilerden ayrıştırılması gerektiğini göstermektedir. Bu araştırmada da özgeci cezalandırmanın karşılık beklentisinden bağımsız bir tercih olarak gruplar arası bağlamda incelenmesi hedeflenmiştir. Bunun için katılımcıların ihlalci ve mağdurun kimliğine göre cezalandırma davranışları, tek seferlik oyunlarda, oyuncuların birbiri ile daha sonraki turlarda karşılaşma imkanının olmadığı durumlarda değerlendirilmiştir.

2.4. Norm İhlaline Verilen Cezalandırma Tepkisinde Ahlaki Duygular

İnsanlar evrimsel geçmişlerinin çok büyük bir kısmını gruplar içerisinde ve sınırlı kaynaklar için diğer gruplarla yarış halinde geçirdiklerinden grup içerisinde iş birliğinin sürdürülmesi hayati önem taşımaktadır (Tomasello, 2016/2018). Grubun içerisinde bulunan adil olmaya ilişkin kurallar ve hile yapmaya ilişkin kısıtlamalar sosyal yaşamın yönetilebilmesi için önemlidir. Bu sebeple insanların hile ve aldatma gibi iş birliğini sömürmeye dayalı istenmeyen durumların cezalandırılmasına yönelik eğilimler taşıdıkları söylenmektedir.

Ahlaki duygular, diğerleri ile iş birliği kurmada (örneğin: ihtiyaç duyana yardım etmede) ve iş birliğini ihlal edeni cezalandırmada önemli bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin kendi çıkarına ters düşse bile ihlalcıye yaptırım uygulaması, ihlale şahit olmanın yarattığı güçlü duygular ile açıklanabilmektedir (Folger, Croponzano ve Goldman, 2005). Bununla ilgili görgül bir araştırmada (Fehr ve Gächter, 2002) iş birliği ihlaline şahit olma ile öfke duygusu arasında ilişki olduğu gösterilmiştir. Sözü geçen çalışmada katılımcılar hem iş birliği kurmayana öfke duyduklarını hem de iş birliği kurmamaları durumunda grubun diğer üyelerinin kendilerine öfke duyacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Kısacası, ihlale şahitlikte ihlalcıye cezalandırmaya yönelik norm dayatmaya dayalı tepkilerin altında öfke duygusu bulunmaktadır (Fehr ve Gächter, 2002; Jordan, McAuliffe ve Rand, 2016). Ahlaki duygulardan öfkenin yanı sıra suçluluk duygusunun da bireyleri deneyimledikleri olumsuz durumu düzeltmeye ilişkin davranışlara güdülediği ileri sürülmektedir (Nelissen ve Zeelenberg, 2009).

Bireylerin başlarına gelen, ya da şahit oldukları olumsuz bir davranış karşısında öfke duyması ve ihlalcıye karşılık vermesi, o davranışın açık bir şekilde sosyal kuralları ihlal etmesine bağlıdır. Adalet Kuramı (Fairness Theory; Folger, Cropanzano ve Goldman) haksızlığa şahitlikte üç aşamalı bir düşünce sürecinin bireylerin hatalı davranışları bir ihlal olarak görüp görmeyeceklerini belirlediğini söylemektedir. Buna göre bireyler a) eylemin kasıtlı olarak algılanıp algılanmadığına, b)hata yapan kişi farklı şekilde davranırsaydı sonucun değişip değişmeyeceğine ve c)hata yapan kişinin bu eyleminin açık bir sosyal kural ihlali olup olmadığına bağlı olarak, farklı davranırsaydı olumsuz sonuçtan kaçmanın mümkün olduğuna, eylemin kastiliğine ve sosyal kuralların açıkça ihlal edildiğine hükmettiklerinde ihlalcıye cezalandırmaya yönelik güçlü bir motivasyon duyarlar. Öte yandan bu üç aşamalı düşünce süreci, ani gelişen olumsuz durumlara verilecek tepkilere bireyi hazır tutmak için otomatik bir biçimde işlemektedir. Kısacası, ihlalin failine verilen cezalandırma tepkisi, ahlaki duygular tarafından harekete geçirilmekte, bu tepkinin ise doğası gereği otomatik ve primitif (ilkel) bir tepki olduğu ve söylenmektedir (Folger, Croponzano ve Goldman, 2005: 231-234).

Daha önce belirtildiği üzere, işbirliğini bozanı cezalandırmak da bir çeşit iş birliği davranışı olarak değerlendirilmektedir (Yamagishi, 1986). Sosyal ikilemlerde hiçbir bireysel menfaat elde etmemelerine ve hatta bedel ödemelerine rağmen bireyler gruptaki iş birliğini sömüren üyeleri seçici bir biçimde cezalandırmaktadır (Fehr ve Gächter, 2002; Masclet, Noussair, Tucker, ve Villeval, 2003). Bu davranışın, sosyal gruplardaki üyelerin iş birliği ile ilgili normları ihlal eden diğer üyelere iş birliği normunu dayatma eğilimlerini yansıttığı ve özgeci temellere dayandığı savunulmaktadır (Bowles ve Gintis, 2004; Fehr ve Gächter, 2002). Ancak sosyal norm ihlallerine ilişkin cezalandırma davranışını grup içi bağlamda incelemenin yanı sıra bu davranışın gruplar arası bağlamdaki doğasını da anlamak gerekmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi, gruplar arası bağlamda haksızlığa şahitlikte bireylerin iç grup üyesi ihlalcileri mi yoksa dış grup üyesi ihlalcileri mi daha olumsuz değerlendirdiği konusunda henüz bir fikir birliği oluşmamıştır. Şahitlerin grubu düzenleme hipotezini doğrulayan şekilde iç grup üyesini mi; gruplar arası yanlılık hipotezini doğrulayan şekilde dış grup üyesini mi cezalandırmaya eğilim gösterdikleri konusu tartışmalıdır. Ceza verme davranışını deneysel ortamda davranışsal ekonomi oyunlarını kullanarak inceleyen araştırmalarda bu davranış iş birliğini ihlal eden aktörün bütçesinden para silme ile operasyonelize edilmektedir. Ancak ihlalcinin bütçesinden para silme ile operasyonelize edilmesi sebebiyle, davranışın norm dayatma motivasyonundan kaynaklanan ceza niteliğinde bir davranış mı; yoksa sosyal yarışma motivasyonundan kaynaklanan zarar verme niteliğinde bir davranış mı olduğunu söylemek zorlaşmaktadır. Bu sebeple gruplar arası bağlamda yapılan Üçüncü Kişinin Cezalandırması paradigmasını kullanan araştırmalarda kimi bulgular (Shinada ve ark., 2004, Gummerum ve ark., 2009) daha çok iç grup üyesinin; kimi bulgular (Yudkin ve ark., 2016) daha çok dış grup üyesinin cezalandırıldığını; kimi bulgular ise her iki grubun üyelerine de eşit bir biçimde özgeci ceza verildiğini (Goette, Huffman ve Meier, 2006; Lu ve McKeown, 2018; Rabellino ve ark., 2016) göstermektedir. Gruplar arası bağlamda cezalandırma konusu çalışılırken özgeci norm dayatma davranışını sosyal yarışmaya dayalı zarar verme davranışından ayırt etmede bu davranışın altında yatan motivasyonu tespit etmek gerekmektedir.

Ceza verme davranışını gruplar arası bağlamda inceleyen bir deneyde (Shinada ve ark., 2004) olaya ilişkin öfke ve adaletsizlik değerlendirmelerinin iç grup üyelerinin bütçesinden para silme davranışını açıkladığı; ancak dış grup üyelerinin bütçesinden para silme davranışını açıklamadığı bulunmuştur. Araştırmacılar bu bulguyu tartışırken iç grup üyelerine yönelik yaptırımların *özgeci norm dayatma*; dış grup üyelerine yönelik yaptırımların ise *sosyal yarışma* davranışı olarak yorumlanabileceğini söylemişlerdir. Bu sebeple Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda ihlalcie yönelik yaptırımların altında bulunan *öfke* duygusundan, bu yaptırımların iş birliği normunu korumaya dayalı ceza verme davranışını yansıttığı söylenebilir.

2.5. Ahlakın Temelleri

Bu araştırmada ikinci olarak, katılımcıların gruplar arası bağlamlardaki ceza tercihleri ile bireysel bir değişken olarak ele alınan ahlakın temelleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ahlak, daha önceki araştırmacılar tarafından adalet kurallarının içselleştirilip içselleştirilmemesi ekseninde tek bir boyut üzerinden incelenmiş olsa da; çağdaş ahlak kuramcıları ahlakı, yalnızca adalet kurallarının uygulanmasını içeren bir kavram olarak değerlendirmek yerine toplumun neyi ahlak olarak nitelendirdiğini de hesaba katacak şekilde tanımlamışlardır. Böylece ahlakın çok boyutlu bir yapıda incelenmesi mümkün olmuştur (Graham ve ark., 2013). Bu çalışmada da ahlaki yargılamada toplumların kullandığı çok boyutlu düşünme biçimleri (ahlaki temeller) esas alınacak olup; gruplar arası bağlamda ihlalcinin özgeci cezalandırılması ile ahlakın temelleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Ahlakın tek boyut üzerinden değerlendirilmesi gelişimsel ahlak çalışmalarına dayanmaktadır. Kohlberg'in ahlak üzerine araştırmaları çocukların ahlaki gelişimlerini tek bir ahlaki boyut üzerinden (olayların adilliği) değerlendirilmesine dayanmaktadır (Graham ve ark., 2013'te belirtildiği üzere). Gilligan (1993) ise ahlakın çok boyutlu yapıda geliştiğine dikkat çekmiş olsa da ahlaki gelişimde cinsiyetler arasında bir ayrım olduğunu belirterek; bu çok boyutlu yapının yalnızca kadınlarda görüldüğünü söylemiştir. Gilligan'a göre kadınlar sosyalleşme sürecinde adalet etiğini uygulama görevinin dışında, erkeklerden farklı olarak diğerlerinin refahını gözetmeyle ilgili olan bakım etiğini uygulama görevini de tamamlamaktadır, böylece ahlak gelişimi kadınlarda iki boyut üzerinden devam etmektedir. Gilligan'dan sonraki görgül çalışmalar erkeklerin de bakım verdiğini göstermiştir. Örneğin bir çalışmada (Walker, 1989) adalet ve bakım etiğini içeren iki boyutlu ahlak gelişiminin her iki cinsiyet için de geçerli olduğu bulunmuştur. Bahsedilen çalışmada cinsiyetler arasında eğilimler bakımından farklılıklar bulunduğu; ancak erkeklerin de bakım etiğini içeren ahlaki ilgilere sahip olduğu gösterilmiştir.

Shweder ve arkadaşları (Shweder, Much, Mahapatra ve Park, 1997) batı toplumlarının sıklıkla vurguladığı adalet ve bakım etiğinin dışında ahlak alanına giren başka boyutların olup olmadığını incelemek için Hindistan'da yaşayan katılımcıların ahlak içerikli söylemlerini analiz etmiştir. Sözü geçen çalışmada Hindu halkın ahlak şemsiyesi altında topladığı 3 boyut (ahlaki temel) tanımlanmıştır; otonomi etiği, topluluk etiği ve kutsallık etiği. Otonomi etiğinin batının kavramsallaştırmasında zarar verme, haklar ve adalet kavramlarına karşılık geldiği; topluluk etiğinin hiyerarşi, otorite, görevler ve karşılıklı bağımlılık gibi temalarla ilgili olduğu; kutsallık etiğinin ise kutsal düzen ve gelenek gibi temaları içerdiği belirtilmiştir.

Daha sonra bir grup araştırmacı ahlakın çok boyutlu yapısını inceleyen önceki çalışmaların üzerine Ahlaki Temeller Kuramı'nı (Haidt ve Joseph, 2004; Graham ve ark.; 2011)

geliştirmiştir. Kuramda dünyadaki çeşitli toplumlarda ahlakla ilişkilendirilen 5 alan tanımlanmıştır; *zarar verme/bakım* (diğerlerinin acı çekmesi ile ilgili bakım verme ve şefkat duymayı içeren kaygılar), *adalet/haksızlık* (haksız muamale ve eşitsizlik ile ilgili kaygılar), *bağlılık/ihanet* (gruba ilişkin zorunlulukları yerine getirme ve gruba karşı ihanete tetikte olma ile ilgili kaygılar) *otoriteye itaat/yıkım* (sosyal düzene ve hiyerarşik ilişkilere duyulan itaat etme, saygı duyma gibi zorunluluklar ile ilgili kaygılar) ve *kutsallık/yozaşma* (fiziksel ve ruhsal arınıklık ile ilgili saflık, sıhhatlilik ve arzuların kontrolü gibi kaygılar). Kuramı geliştiren araştırmacılar (Graham, Haidt ve Nosek, 2009) ahlakın bahsedilen beş temelinden ilk ikisinin (bakım ve adalet) bireysel hakların korunması ile; son üçünün ise (bağlılık, otorite ve kutsallık) sosyal kurumların ve düzenin korunması ile ilgili olduğunu söylemektedir. Bu sebeple ilk iki temel bireyselleştirici ahlaki temeller (individualizing foundations) olarak adlandırılırken; son üç temel birleştirici ahlaki temeller (binding foundations) kategorisinde değerlendirilmektedir.

Haidt ve arkadaşları ahlak ile ilgili literatüre, kültürlerin ahlaki yapılarının yukarıda bahsedilen 5 temel üzerine kurulduğunu söyleyen evrimsel-sosyolojik bir yaklaşım sunmuşlardır. Bu 5 ahlaki temelden her birinin evrimsel süreçte hayatta kalmak üzere geliştirilmiş farklı mekanizmaların sonuçları olduğunu ve bu sebeple ahlaki değerlendirmelerin sezgilere dayandığını; ancak hangi kültürün hangi sezgisel ahlaki temellere daha çok önem verdiğine bağlı olarak da ahlakın toplumdan topluma değişen anlamlara sahip olduğunu söylemişlerdir. Daha sonra yapılan kültürler arası bir çalışmada (Graham ve ark. 2011) doğu ve batı toplumlarının ahlaki kaygılarının birbirinden ayrıldığı; batı toplumlarında bireyselleştirici temeller daha ön plandayken; doğu toplumlarının ahlaki ilgilerinin daha çok birleştirici temeller (itaat temeli hariç) üzerine olduğu söylenmiştir. Ancak aynı çalışmada aynı kültür içindeki çeşitliliğin (cinsiyet, politik ideoloji gibi kategoriler bakımından) kültürler arasında görülen çeşitlilikten daha güçlü olduğundan bahsedilmektedir. Dolayısı ile doğu ve batı toplumlarının ahlaki ilgilerini ayırtırmak yerine aynı kültür içinde çeşitli gruplara ait bireylerin ahlaki ilgiler bakımından farklılıklarını incelemek önem kazanmıştır. Aynı kültür içindeki politik ideolojilerine göre ayrılan grupların (liberaller ve muhafazakarlar) ahlaki kaygıları üzerine yapılan bir çalışmada ise (Haidt ve Graham, 2007) liberallerin ahlaki ilgilerinin bireyselleştirici temeller üzerine; muhafazakarların ahlaki ilgilerinin ise beş ahlaki temelin hepsi üzerine kurulmuş olduğu bulunmuştur.

Bireysel farklılıkları açıklamada liberal-muhafazakar ayrımından öteye giderek çeşitli ideolojik grupların ahlaki temellerini inceleyen bir başka çalışmada (Haidt, Graham ve Joseph, 2009) 4 farklı grubun önem verdiği ahlaki temeller tespit edilmiştir. Seküler liberallerin ahlaki kaygıları adalet ve bakım temellerinde yüksek, diğer temellerde düşük; sosyal muhafazakarların ahlaki kaygıları adalet ve bakım temellerinde düşük, diğer temellerde yüksek; liberteryenlerin ahlaki kaygıları beş temelin hepsinde düşük; dindar solcuların ahlaki kaygıları ise beş temelin

hepsinde yüksek bulunmuştur. Liberteryenlerin ahlak tanımını bahsedilen beş ahlaki temelden hiçbirinin açıklamaması, kuramda yeniliğe giderek altıncı bir ahlaki temelin eklenmesini gerekli kılmıştır. Kuramcılar daha sonraki bir çalışmada (Iyer, Koleva, Graham, Ditto ve Haidt, 2012) özgürlük/bastırma temelinin altıncı bir ahlaki temel olduğunu ve bu ahlaki temelin de liberteryenlerin ahlaki kaygılarını açıkladığını ortaya koymuştur. Görüldüğü üzere ahlakın temelleri toplumdaki çeşitli kategoriler içerisinde değerlendirilen bireylerin dünya görüşlerini anlamada sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu araştırmada özgeci ceza verme davranışının ahlaki temellerle ilişkisi de incelenmiştir. İlgili alan yazında ahlakın temelleri ile gruplar arası bağlamda özgeci cezalandırma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Birleştirici ahlaki temellerin (otorite, sadakat ve kutsallık) sosyal düzenin korunması ile ilgili olduğu ve politik muhafazakarlığın temelini oluşturduğu bilinmektedir (Graham, Haidt ve Nosek, 2009; Malka ve ark., 2016). Bir çalışmada bireyselleştirici temellere verilen önemin birleştirici temellere verilen önemden farkı arttıkça davranışsal ekonomi oyunlarındaki iş birliği davranışının arttığı bulunmuştur (Clark ve ark., 2017). Bu araştırmada eşit paylaşım normunun ihlaline yönelik özgeci cezalandırma davranışlarının sosyal düzenin korunması ile ilgili olan ahlakın temelleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ahlakın birleştirici temellerine verilen önem bakımından özgeci cezalandırmanın araştırmanın koşullarına göre nasıl değiştiği incelenmiştir.

2.6. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmada iş birliği ile ilgili sosyal norm ihlalinde, şahitlerin ihlalcıye yönelik özgeci cezalandırma tercihi gösterip göstermediklerini sınamak amaçlanmıştır. İş birliği kurmayan kişilerin, iş birliği kuranlara kıyasla şahitler tarafından bedel ödemek pahasına daha fazla cezalandırılıp cezalandırılmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Evrimsel kuramların belirttiği gibi bireylerde özgeci cezalandırmaya ilişkin tercihlerin mevcut olup olmadığı ve bu tercihlerin gruplar arası bağlamda ihlalcı ve mağdurun kimliğine göre (iç grup veya dış grup üyesi olmasına göre) değişip değişmediği incelenmektedir.

Araştırma kapsamında dağıtıcı (A oyuncusu) ve alıcının (B oyuncusu) grup üyeliğinin (iç grup ve ya dışgrup üyesi) özgeci cezalandırma üzerindeki etkisi dört farklı bağlamda ele alınmaktadır: a) dağıtıcı ve alıcı iç grup üyesi olduğunda (İİ); b) dağıtıcı iç grup üyesi iken alıcı dış grup üyesi olduğunda (İD); c) dağıtıcı dış grup üyesi iken alıcı iç grup üyesi olduğunda (Dİ) ve d) dağıtıcı ve alıcı dış grup üyesi olduğunda (DD). Bu dört farklı bağlamda, şahitlerin hangi durumlarda daha fazla cezalandırma kullandığının, bu cezalandırma davranışının hangi

duygularla ilişkili olduğunun ve cezalandırma davranışları ile birleştirici ahlaki temellerin ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Daha önceki çalışmalarda gruplar arası tutum ve davranışlar laboratuvarında yapay bir kriterle oluşturulan minimal gruplar (Tajfel, Billig, Bundy ve Flament, 1971); siyasi parti ve futbol takımı destek grupları gibi rekabet ve yarışma içeren gerçek sosyal gruplar (Schiller ve ark., 2014); üyeleri seçkisiz olarak atandıktan sonra bir dizi ortak paylaşımda bulunmuş olan, dış grupla çatışmanın olmadığı gerçek sosyal gruplar (Goette, Huffman ve Meier, 2006); üyeleri seçkisiz olarak atanmış olan çatışmalı gerçek sosyal gruplar (Goette, Huffman, Meier ve Sutter, 2010) gibi farklı yapılar da grupları içeren çeşitli gruplar arası bağlamlarda incelenmiştir. Bu araştırmanın konusu, çatışmasız gerçek sosyal grupların oluşturduğu gruplar arası bağlamlarda eşit bölüşüm normunun ihlaline yönelik özgeci cezalandırma tercihlerinin incelenmesidir.

Daha önce belirtildiği gibi, ihlalcinin (iş birliğini bozan A oyuncusunun) kimliği ile ilgili olarak literatürdeki çalışmalar işbirliği normu dayatmaya ilişkin masraflı cezalandırma davranışının gruplar arası doğası hakkında iki farklı hipotez ortaya koymuştur. Kimi araştırmalar iş birliğini sömüren iç grup üyesi ihlalcilerin daha şiddetli cezalandırıldığını göstererek Grubu Düzenleme Hipotezine destek sağlayan görgül kanıtlar sunmuşlardır. Kimi araştırmalar ise iş birliğini sömüren dış grup üyesi ihlalcilerin daha şiddetli cezalandırıldığını göstererek Gruplar Arası Yanlılık Hipotezine destek sağlayan görgül kanıtlar sunmuşlardır. Grubu düzenleme hipotezi, bedel ödemek pahasına ihlalciye norm dayatma davranışının gruptaki iş birliğini destekleyen türden bir davranış olduğunu ileri sürmektedir, bu nedenle bu hipoteze göre iç grup üyesi ihlalcilerin daha şiddetli cezalandırılması beklenir (Bernhard, Fischbacher ve Fehr, 2006; Fehr ve Gächter, 2002; Mendoza, Lane ve Amodio, 2014). Gruplar arası yanlılık hipotezine göre ise (Jordan, McAuliffe ve Warneken, 2014; Yudkin ve ark. 2016; Everett, Faber ve Crockett, 2015) norm dayatma davranışı gruplar arası önyargılardan etkilenmektedir, bu sebeple ihlalciyi cezalandırmada iç grup üyelerine daha hoşgörülü davranılır, dış grup üyeleri daha şiddetli cezalandırılır. Bu çalışmada birbirine karşı şiddetli bir biçimde önyargısı olmayan gerçek sosyal gruplardaki özgeci cezalandırma davranışının sosyal kategorizasyondan etkilenip etkilenmediği ve bu etkinin ne yönde olduğu incelenmiştir. Gruplar arasında var olan rekabetçi tarzda bir ilişkinin karıştırıcı değişken olabileceği düşünülmüştür.

Araştırma kapsamında gruplar arası sosyal yarışmayı şiddetlendiren durumlar olmaksızın özgeci cezalandırma tercihlerini incelemek amacıyla, bireylerin adalet normu ihlalinde iç grup üyelerini mi (grubu düzenleme hipotezi) yoksa dış grup üyelerini mi (gruplar arası yanlılık hipotezi) daha fazla cezalandırmayı tercih ettikleri sorusuna yanıt aranmaktadır. Şahit rolündeki katılımcılara eşit bölüşüm normunu ihlal eden aktörlerin bütçesinden para silme imkanının verildiği bir oyunda (Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu) şahitlerin gruplar

arası özgeci cezalandırma tercihleri incelenmektedir. Belirtildiği üzere, bireylerin cezalandırmak için diğer oyuncuların bütçesinden para silme imkanını, aynı karşılaştırma boyutu üzerinde yarışan benzer gruplarda ya da minimal gruplarda, grupları birbirinden ayırtırmak için kullanma ihtimalleri vardır. Kendi grubunu dış gruptan ayırtırmak için cezanın dağıtımında iç grubu kayırmak, adaletsizliğe verilen tepkiyi ölçmede iç grubu kayırmaktan farklı bir anlama gelmektedir. Benzer şekilde rekabetin olduğu çatışmalı gruplarda gruplar arası düşmanlıkla bağlantılı cezalandırma davranışları gözlenebilir (Brewer, 2001; Goette, Huffman, Meier ve Sutter, 2010; Schiller, Baumgartner ve Knoch, 2014). Gruplarda gruplar arası rekabet olduğunda şiddetlenen sosyal yarışmaya dayalı davranışların da özgeci cezalandırmaya ilişkin davranışlardan ayırt edilmesi gerekir. Kısacası, sosyal yarışma motivasyonunu şiddetlendiren türden gruplar arası ilişkilerin özgeci tercihlere ilişkin bulguları yorumlamada sorun yaratabileceği düşünülmektedir.

Gruplar arası ilişkinin niteliği rekabetçi olduğunda iç grup yanlılığının ve gruplar arası düşmanlığın ortaya çıktığı bilinmektedir (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961). Gruplar arasında rekabet olmasa bile bireyler iç grubu olumlu boyutlarda kayırmaya eğilim göstermektedir; ancak gruplar arası önceki çatışmalar ve rekabetçi ilişkiler, iç grup yanlılığının şiddetini artırmaktadır. İç grup üyelerine yönelik olumlu değerlendirmeler dış grup üyelerine yönelik olumsuz değerlendirmelere; ekonomik ya da sosyal kaynakları paylaşmada iç grup üyelerini tercih etme davranışı, dış grup üyelerinin kaynaklarını azaltma davranışına dönüşebilmektedir (Brewer, 1979; Brewer, 2001: 24-26). Bu sebeple gruplar arasındaki ilişkinin türü çatışmalı ve rekabetçi olduğunda, dış grup üyesi ihlalcinin, iç grup üyesi ihlalciye kıyasla daha olumsuz değerlendirilmesi ve daha çok cezalandırılması gruplar arası önyargılar sebebiyle olağan görünmektedir. Bu araştırmada gerçek sosyal gruplardan oluşan iç grup/dış grup bağlamında bireylerin özgeci cezalandırma tercihlerinin sosyal kategorizasyondan etkilenip etkilenmediği sorusunu yanıtlamak amaçlanmıştır. Bu amaçla çatışmanın olmadığı gerçek sosyal gruplardaki özgeci cezalandırma tercihlerinin incelenmesi planlanmıştır. Çatışmasız iki grup seçildiğinde eşit bölüşüm normunu ihlal eden aktörü cezalandırmada *grubu düzenleme hipotezinin* önerdiği gibi iç grup üyelerinin mi, yoksa *gruplar arası yanlılık hipotezinin* önerdiği gibi dış grup üyelerinin mi daha çok tercih edileceği sorusunu yanıtlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle araştırmada kullanılacak çatışmasız grupların belirlenmesi için bir ön çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmada ikinci olarak mağdurun kimliğinin özgeci cezalandırma üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmıştır. Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda, haksızlığa uğrayan mağdurun grup kimliğinin (iç grup veya dış grup üyesi) özgeci cezalandırma tercihi üzerindeki etkisi daha açıktır (Schiller, Baumgartner ve Knoch, 2014). Mağdur edilen iç grup üyelerinin yerine ihlalciyi cezalandırma yönünde genel bir eğilim vardır. Bu araştırmada şahitlerin,

haksızlığın mağduru iç grup üyesi olduğunda ihlalcıyı cezalandırmaya daha fazla eğilim gösterdiğini ileri süren mağduru korumada iç grup yanlılığı hipotezinin (dar kapsamlı özgecilik), çatışmasız ve gerçek sosyal grupların oluşturduğu gruplar arası bağlamda test edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın bir başka amacı gruplar arası bağlamdaki eşit bölüşüm normu ihlaline şahitlikte, şahitlerin duruma özgü duygu değerlendirmelerinin incelenmesidir. Norm ihlallerine şahitlikte öfke ve suçluluk duygularının özgeci cezalandırmaya motive ettiğine ilişkin önceki literatüre (Nelissen ve Zeelenberg, 2009; Fehr ve Gächter, 2002) dayanarak ihlale ilişkin deneyimlenen olumsuz duyguların farklı bağlamlardaki cezalandırma kararları ile örtüşüp örtüşmediği sorusuna yanıt aranmaktadır.

Ek olarak bazı bireysel özelliklerin norm dayatma davranışı ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Sözü geçen bireysel özellikler bu çalışmada kapsamında ahlaki temellerden birleştirici değerlere (gruba sadakat, otoriteye itaat ve kutsallık) verilen önem olarak ele alınmaktadır. Birleştirici ahlaki temellere verilen önem bakımından farklılıkların, dağıtıcı ve alıcının kimliğine göre oluşturulan çeşitli bağlamlara özgü (İİ, Dİ, İD, DD) ceza kararları ile ilişkisi incelenecektir.

Araştırma Hipotezleri ve Soruları

Araştırma kapsamında aşağıda belirtilen hipotezler test edilmiştir;

1.Şahitler eşit olmayandağıtım yapanA oyuncusunaeşit dağıtım yapan A oyuncusundan daha fazla ceza verecektir.

Güçlü Karşılıklılık ilkesinikabul eden teorisyenlere göre bireyler gelecek faydadan bağımsız olarak (örneğin o kişi ile bir daha karşılaşma imkanı olmadığında bile)iş birliği bakımından iyi ve kötü davranışların karşılığını verme yönünde eğilimler taşımaktadır (Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2003). Özgeci cezalandırma literatürü bencil strateji izleyen ihlalcilerin bencillik düzeyiyle orantılı olarak cezalandırıldığını, daha bencil davranan aktörlerin daha çok cezalandırıldığını söylemektedir (Fehr ve Gächter, 2002). Bu sebeple bu çalışmada eşit olmayan dağıtıma verilen cezanın eşit dağıtıma verilen cezadan daha fazla olması beklenmiştir.

2.Şahitlerin dağıtımın eşit olmadığı koşulda deneyimledikleriöfke duygusunun düzeyi eşit koşulda deneyimledikleriöfke duygusunun düzeyinden yüksektir.

İlgili literatürde norm dayatmaya dayalı ceza verme davranışının altındaki motivasyonların belirlenmesine yönelik araştırmalar bulunmaktadır (Fehr ve Gächter, 2002; Shinada ve ark., 2004). Bu araştırmalar norm ihlalinde şahitlerin öfke, güven kaybı gibi duygular deneyimlediklerini ve adaletsizlik algıladıklarını; bu olumsuz duygu ve değerlendirmelerin de

ceza verme davranışını yordadığını söylemektedir. Bu sebeple bu araştırmada katılımcıların dağıtımının eşit olmadığı koşulda belirttikleri öfke düzeyinin eşit koşulda belirttikleri öfke düzeyinden daha yüksek olması beklenmektedir.

3.Şahitlerin mağdur iç grup üyesi olduğu koşulda ihlalciveverdikleri ceza miktarı mağdurdış grup üyesi olduğu koşulda ihlalciveverdikleri ceza miktarından daha fazladır.

Cezalandırmada mağdurun kimliğinin etkisini inceleyen çalışmalar iç grup üyesinin mağdur edildiği koşulda verilen ceza miktarının dış grup üyesinin mağdur edildiği koşulda verilen ceza miktarından daha fazla olduğunu göstermiştir (Bernhard, Fehr ve Fischbacher, 2006; Rabellino ve ark., 2016). Bu sebeple bu araştırmada mağduru koruma davranışının iç grup yanlılığından etkilenmesi ve bu etkinin iç grup üyesi mağdurların lehine olması beklenmektedir.

4.Şahitlerin mağdur iç grup üyesi olduğu koşulda deneyimledikleri öfke duygusu, mağdur dış grup üyesi olduğu koşulda deneyimledikleri öfke duygusundan daha fazladır.

Sosyal Kimlik ve Kendini Sınıflama Kuramları'na göre, iç grup üyelerinin mağduriyeti söz konusu olduğunda şahitler gözlemledikleri olumsuz davranış kendi çıktılarını etkilemese de mağdurun deneyimlediği duygulara benzeyen duygusal tepkiler vermektedir (Dumont, Yzerbyt, Wigboldus ve Gordijn, 2003). Daha önce belirtildiği gibi norm ihlallerinde öfke duygusunun ihlalcii cezalandırmaya güdülediği bilinmektedir (Fehr ve Gächter, 2002). Görgül çalışmalar (örn: Yzerbyt, Dumont, Wigboldus ve Gordijn, 2003) şahitlerde içgrup üyesinin mağdur edilmesinin dış grup üyesinin mağdur edilmesinden daha fazla öfke duygusuna yol açtığını göstermiştir. Bu araştırmada da şahitlerin eşit bölüşüm normu ihlalinde iç grup üyesi mağdurun yerine ihlalcii öfke duyup duymadıklarının test edilmesi amaçlanmıştır. Şahitlerin mağdur iç grup üyesi olduğunda, dış grup üyesi olduğuna kıyasla, daha fazla öfke duyması beklenmektedir.

Araştırma kapsamında yanıtlanacak sorular ise aşağıda belirtilmiştir;

1. İhlalcinin iç grup üyesi olduğunda verilen ceza miktarı ile dış grup üyesi olduğunda verilen ceza miktarı arasında fark var mıdır?

İlgili literatürde ihlalcinin kimliğinin ceza verme üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalardan bazıları (örn; Mendoza ve ark., 2014; Shinada, Yamagishi ve Ohmura, 2004) Grubu Düzenleme Hipotezini destekleyecek şekilde iç grup üyelerinin daha çok cezalandırdığını; bazıları ise (örn: Yurkin ve ark., 2016) Gruplar Arası Yanlılık Hipotezini destekleyecek şekilde dış grup üyelerinin daha çok cezalandırdığını gösteren bulgular ortaya koymuşlardır. Bazı araştırmalarda ise iç grup üyesi ihlalcii verilen ceza ile dış grup üyesi ihlalcii verilen ceza arasında bir fark olmadığı bulunmuştur (Goette, Huffman ve Meier, 2006; Lu ve McKeown, 2018). Bu sebeple iş birliği ile ilgili sosyal normların ihlalinde norm dayatmaya

yönelik kimin (iç grup üyesi ya da dış grup üyesi) daha çok cezalandırıldığı, literatürde henüz yanıtlanmayı bekleyen bir sorudur. Bu araştırmada rekabetçi bir ilişkinin olmadığı sosyal gruplarda gruplar arası özgeci cezalandırma tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, çatışma ve rekabet geçmişinin olmadığı gerçek sosyal gruplarda özgeci cezalandırmada, ihlalcinin kimliğinin bir etkisinin olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır.

2. Birleştirici ahlaki temellere verilen önem ile özgeci cezalandırma arasında bir ilişki var mıdır?

Ahlaki temeller ile davranışsal ekonomi oyunlarındaki iş birliği davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu konuda yapılan bir çalışmada (Clark ve ark., 2017) davranışsal ekonomi oyunlarındaki iş birliği ile ahlakın temellerine verilen önem arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ahlaki ilgileri birleştirici temeller üzerine yoğunlaşan bireylerin sosyal düzenin korunmasına önem verdikleri söylenmektedir (Graham, Haidt ve Nosek, 2009; Malka ve ark., 2016). Bu çalışmada bireylerin ahlakın birleştirici temellerine verdikleri önemin yüksek ya da düşük olmasının araştırmanın koşullarındaki ceza verme tercihleri ile ilişkisini incelemek amaçlanmıştır.

2.7. Araştırmanın Önemi

Bireylerin sosyal normların ihlaline neden duyarlı oldukları ve bu duruma nasıl tepki verdikleri sosyal psikoloji alanındaki araştırmaların ilgi odağı olagelmıştır. Bu araştırmada eşit bölüşüm normunun ihlal edildiği durumlar incelenmiştir. Adaletsizliğe verilen tepkilerden biri olarak değerlendirilen özgeci cezalandırmanın sosyal gruplarda iş birliğinin devamlılığını sağladığı söylenmektedir. Bu araştırmada özgeci cezalandırma davranışının gruplararası bağlamda ihlalcisi ve mağdurun kimliğine göre değişip değişmediği sorusuna yanıt aranmıştır. Önceki araştırmaların ihlalcinin kimliğinin özgeci cezalandırmaya etkisine ilişkin örtüşmeyen bulguları bu alanda daha fazla inceleme yapılmasını gerekli kılmaktadır. Kimi araştırmalarda norm ihlallerine yönelik tepkilere ilişkin veriler, ihlal içeren hipotetik senaryolarda bireylerin nasıl davranacaklarına ilişkin niyetlerini öz-bildirim yöntemi ile bildirmelerinden gelmektedir. Bu çalışmada ise, davranışsal ekonomi oyunları kullanılarak gerçek bir norm ihlaline şahit olan katılımcıların davranışsal tepkileri incelenmiştir. Bireylerin belirli durumlarda ihlalcisi cezalandırma niyetlerini sormak yerine, onların doğrudan cezalandırma davranışlarına ilişkin ölçüm almak, bu çalışmanın bir avantajı olarak değerlendirilebilir. Ek olarak ahlaki temellerin sosyal düzenin korunması ile ilgili olduğu düşünülen boyutu olan *ahlakın birleştirici temellerinin* gruplar arası bağlamda özgeci cezalandırma tercihleri ile bir ilişkisinin olup olmadığı sorusu henüz yeni bir sorudur. Bu çalışmanın, gruplar arası bağlamda norm dayatma davranışının çok boyutlu ahlak yaklaşımlarıyla beraber ele alınması sebebiyle ilgili alan yazına yeni bir katkı

sunacağı düşünülmektedir. Ek olarak, bu araştırmanın duygu değerlendirmelerine ilişkin bulgularının; gruplar arası norm dayatmadavranışlarının altındaki motivasyonun incelenmesine ilişkin literatüre bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

3. ÖN ÇALIŞMA

3.1. Çalışmanın Amacı

Gruplar arası ilişki rekabete dayalı olduğunda veya grupların birbirinden ayrışması için uygun koşullar olmadığında gruplar arası önyargıların şiddeti artmakta, gruplar arası yanlışlıktaki pozitif negatif asimetrisi kaybolarak iç gruba yönelik olumlu tutumlar dış gruba yönelik olumsuz tutumlara dönüşmektedir (Brewer, 1979; Brewer, 2001). Daha önce belirtildiği gibi, ana çalışmaların amacı Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu'ndagerçek ve çatışmasız gruplardaihlale yönelik özgeci norm dayatmaya ilişkin tercihlerin gruplar arası bağlamdaki doğasını incelemektir. Gruplar arası ilişkiler rekabete dayalı olduğunda Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda A oyuncusunu cezalandırmada sosyal yarışma temelli gruplar arası önyargılar ortaya çıkmaktadır. Örneğin futbol takımları, beyzbol takımları ya da siyasi partiler gibi rekabetin fazla olduğu gruplar arası bağlamlarda, cezalandırmada *gruplar arası yanlışlık hipotezini* destekleyecek şekilde, iç grup üyelerindenise, dış grup üyeleri hedef olarak seçilmektedir (Yudkin ve ark., 2016; Schiller, Baumgartner ve Knoch, 2014). Davranışsal ekonomi oyunlarında gruplar arası bağlamda özgeci cezalandırma davranışları incelenirken sosyal yarışma motivasyonuna dayalı cezalandırmanın, ihlalcilereişbirliği ve adaleti hatırlatmaya dayalı olan özgeci cezalandırmadan ayırt edilmesi gerekmektedir (Shinada ve ark., 2004). Sosyal yarışma motivasyonu ile dış grubun değerini küçültmek için dış grup üyesinin parasını silme ileihlalciyiadaletihatırlatma motivasyonu ile cezalandırma birbirinden farklı durumlardır.

Ana çalışmalarda, özgeci cezalandırmaya dayalı tercihlerin karşılık beklentisi olmaksızın gerçek sosyal gruplarda sosyal kategorizasyondan etkilenip etkilenmediği sorusuna yanıt aranmaktadır. Başka bir deyişle, üyeleri arasında sosyal yarışma motivasyonunun görece düşük olduğu gerçek gruplarda, olayın tarafları ile aynı ya da farklı sosyal gruba ait olmanın (sadece gerçek gruplardaki kategorizasyonun) özgeci cezalandırma tercihlerini etkileyip etkilemeyeceği sorusu ile ilgilenilmektedir. Bu nedenle ön çalışmanın birinci amacı ana çalışmalar için dış grup olarak seçilecek olangrubu belirlemektir. Ana çalışmaların kapsamındaki iki deneyin psikoloji bölümü öğrencileri ile yürütülmesi planlandığı için, ön çalışmada psikoloji öğrencilerinin üniversitelerdeki farklı lisans gruplarına ilişkin algı, tutum ve değerlendirmeleri incelenmiştir. Psikoloji bölümü öğrencilerine dış grup olabilecek alternatif öğrenci grupları psikolojik danışma ve rehberlik (PDR), sosyoloji, ingiliz dili ve edebiyatı ve matematik öğretmenliği bölümleri öğrencileri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın konusu gruplar arası bağlamdaki davranışları incelemek olduğu için seçilecek dış grubun psikoloji öğrencileri tarafından farklı bir dış grup olarak algılanması önemlidir. Buna ek olarak, ana çalışmaların amacına bağlı olarak, gruplar

aracılaşmanın ve rekabetin en az düzeyde olduğu bölümün seçilmesi planlanmıştır. Özetle, ön çalışma psikoloji bölümü öğrencilerinin farklı bir dış grup olarak algıladığı, en az rekabet ve çatışma bildirdiği lisans programının belirlenmesi ve ana çalışmalarda bu grubun dış grup olarak kullanılması amacı ile yapılmıştır.

Ön çalışmanın ikinci amacı ise ana çalışmalarda katılımcılara eşit ve haksız koşullar için verilecek uyarıların (A oyuncusunun B oyuncusuna aktardığı farklı transfer miktarlarının) benzer şekilde algılanıp algılanmadığını incelemektir. Katılımcılara oyundaki denemeler boyunca eşit koşulda 40 birim paradan 19 ve 20'sini diğer oyuncuya transfer eden A oyuncuları; haksız koşulda ise 40 birim paradan 1,2,3 ve 4'ünü diğer oyuncuya transfer eden A oyuncularının gösterilmesi planlanmıştır. Ön çalışmada bu uyarıların psikoloji öğrencileri tarafından nasıl algılandığı incelenmiştir. Haksız koşul için verilmesi planlanan 1,2,3 ve 4 birimlik transfer miktarlarının kendi içinde; eşit koşulda verilmesi planlanan 19 ve 20 birim paralık transfer miktarlarının kendi içinde aynı düzeyde haksız (ya da adil) algılanması ve haksız koşulda verilecek uyarıların eşit koşulda verilecek uyarılardan daha fazla haksız algılanması, ana çalışmada eşit ve haksız koşullar altında bu transfer miktarlarının kullanılabileceği anlamına gelecektir.

3.2.Yöntem

3.2.1. Örneklem

Ön çalışmanın örneklemini Ankara Üniversitesi psikoloji bölümüne devam eden 65 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya 80 kişi katılmıştır ancak 15 kişinin verisi hepa yarı maddenin işaretlenmiş olması, çok fazla sorunun boş bırakılmış olması gibi sebeplerle veri setine dahil edilmemiştir.

3.2.2. Veri Toplama Araçları

Ön çalışma için katılımcılara sorulan sorular araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Ön çalışma için kullanılan sorular Ek-1'de verilmiştir.

İç Grup ve Dış grup Üyelerine İlişkin Algılara Yönelik Ölçümler:

Psikoloji öğrencilerinin dış grup üyeleri ile benzerlik algısı. Psikoloji öğrencilerinin çeşitli öğrenci grupları (sosyoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, ingiliz dili ve edebiyatı ve matematik öğretmenliği bölümü öğrencileri) ile arasındaki benzerlik algısını ölçmek için bu

bölümlerin öğrencilerinin psikoloji öğrencileri ile dünya görüşü, yaşam tarzı, değerler ve mesleki yetkinlik/donanım bakımından ne derece benzer oldukları sorulmuştur. Maddeler “Hiç benzemez” (1) ile “Çok benzer” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir. Her bir öğrenci grubunun psikoloji öğrencilerine benzerlik puanının hesaplanmasında 4 maddenin (dünya görüşü, yaşam tarzı, değerler ve mesleki yetkinlik maddeleri) ortalaması kullanılmıştır. Ölçekten alınan puan arttıkça o bölümün öğrencilerinin psikoloji öğrencilerine benzerlik düzeyi artmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı sosyoloji bölümüne ilişkin algılar için .82, PDR bölümüne ilişkin algılar için .90, İngiliz dili ve edebiyatı bölümüne ilişkin algılar için .85 ve matematik öğretmenliği bölümüne ilişkin algılar için .86 olarak hesaplanmıştır.

Psikoloji öğrencileri ile dış grup üyeleri arasındaki çatışma algısı. Psikoloji öğrencilerinin çeşitli öğrenci grupları ile arasındaki çatışma algısı “Psikoloji öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/Sosyoloji/İngiliz Dili ve Edebiyatı/Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencileri arasında ne derecede çatışma vardır?” sorusunu içeren 1’er madde ile ölçülmüştür. Her bir maddede psikoloji bölümü ile bir dış grup arasındaki çatışma algısı sorulmuştur. Maddeler “Hiç” (1) ile “Çok” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir. Ölçekten alınan puanın artması psikoloji öğrencileri ile o grubun öğrencileri arasındaki çatışma düzeyinin de arttığını ifade etmektedir.

Psikoloji öğrencileri ile dış grup üyeleri arasındaki farklılığa ilişkin algı. Psikoloji öğrencilerinin diğer öğrenci gruplarından farklı algılanıp algılanmadığı “Psikoloji öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/Sosyoloji/İngiliz Dili ve Edebiyatı/Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencileri arasında ne derecede fark vardır?” sorusunu içeren 1’er madde ile ölçülmüştür. Her bir maddede psikoloji bölümü ile bir dış grup arasındaki farklılık algısı sorulmuştur. Maddeler “Hiç fark yoktur” (1) ile “Çok fark vardır” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir.

Psikoloji öğrencileri ile dış grup üyeleri arasındaki rekabet algısı. Psikoloji öğrencilerinin çeşitli öğrenci grupları ile arasındaki rekabet algısı “Psikoloji öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/Sosyoloji/İngiliz Dili ve Edebiyatı/Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencileri arasında ne derecede rekabet vardır?” sorusunu içeren 1’er madde ile ölçülmüştür. Her bir maddede psikoloji bölümü ile bir dış grup arasındaki rekabet algısı sorulmuştur. Maddeler “Hiç rekabet yoktur” (1) ile “Çok fazla rekabet vardır” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir.

Grupların homojenitesi. Öğrencilerin, grupların kendi içinde homojen olup olmadığına ilişkin algıları “‘İstisnalar olsa da bütün Psikoloji/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/Sosyoloji/İngiliz Dili ve Edebiyatı/Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencileri birbirine benzemektedir’ cümlesine ne kadar katılırsınız?” sorusunu içeren 1’er madde ile

ölçülmüştür. Her bir maddede o bölümün kendi içindeki homojenliğine ilişkin algı değerlendirilmektedir. Maddeler “Hiç katılmıyorum” (1) ile “Çok katılıyorum” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir.

Statü farkı. Psikoloji öğrencilerinin dış grup üyeleri ile statü farkına ilişkin algıları “Toplumda sahip oldukları statü bakımından Psikoloji Bölümü öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/Sosyoloji/İngiliz Dili ve Edebiyatı/Matematik Öğretmenliği Bölümü öğrencileri arasında fark var mıdır?” sorusunu içeren 1’er madde ile ölçülmüştür. Her bir maddede psikoloji bölümü ile bir dış grup arasındaki statü farkı sorulmuştur. Maddeler “Dış grubun statüsü daha yüksek” (1), “Eşit statüdedirler” (4) ve “İç grubun statüsü daha yüksek” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir.

Sıfat değerlendirmeleri. Psikoloji öğrencilerinin hem iç grup hem de dış grup üyelerine yönelik algıları “Psikoloji/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/Sosyoloji/İngiliz Dili ve Edebiyatı/Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencileri aşağıdaki özelliklere ne derece sahiptir?” sorusunu içeren 6 sıfat ile ölçülmüştür. Ana çalışmada kullanılacak Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyunundaki gruplar arası değerlendirmelerin doğası hakkında fikir sahibi olabilmek için buoyun ile ilişkili olabilecek sıfatlar (adil, yardımsever, eşitlikçi, bencil, çıkarıcı ve yarışmacı) seçilmiştir. Maddeler “Hiç sahip değil” (1) ile “Çok sahip” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirilmektedir.

İç grup yanlılığı. İç grup yanlılığı katılımcılara diktatör oyununda A oyuncusu olsalardı ve B oyuncusu da sırasıyla aşağıdaki kişiler olsaydı, her bir durumda 40 liranın ne kadarını B oyuncusuna verecekleri sorusu ile açık uçlu biçimde ölçülmüştür. Katılımcılardan sırasıyla alıcı konumundaki oyuncunun psikoloji, sosyoloji, ingiliz dili ve edebiyatı, matematik öğretmenliği ve PDR bölümünden olması durumunda bütçesinden ne kadarını paylaşacağını belirtmesi istenmiştir.

Senaryolara Verilen Tepkilere İlişkin Ölçümler:

Ana çalışmalarda Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda alıcının kimliğinin (iç grup veya dış grup), dağıtıcının kimliğinin (iç grup veya dış grup) ve bölüşümün adillığının (eşit veya haksız), özgeci cezalandırma davranışı üzerindeki etkisine bakılmıştır. Katılımcıların önceden hazırlanmış eşit ve haksız senaryolarda ne kadar şiddetli özgeci cezalandırma tercihi gösterdiklerideğerlendirilmiştir. Oyunun gerçekliğinden duyulacak şüpheyi en aza indirmek amacıyla dağıtıcı konumundaki oyuncunun alıcıya aktaracağı para miktarlarının çeşitlendirilmesi gerekli görülmüştür. Katılımcılarınana çalışmalarda oyundaki dağıtıcı konumuna atanan çeşitli A oyuncularının alıcı konumundaki çeşitli B oyuncularına 40 birim paranın içinden 1,2,3,4, 19 ve 20 birim paralık aktarım yaptığı senaryolara tanık olması planlanmıştır. Haksız bölüşüm koşulunda 1,2,3 ve 4 birim paralık aktarımların; eşit bölüşüm

koşulunda ise 19 ve 20 birim paralık aktarımların uyaran olarak seçilmesidüşünülmüştür. Ancak katılımcıların haksız koşuldaki uyaranları (1,2,3 ve 4 birim paralık transfer miktarı), ve eşit koşuldaki uyaranları (19 ve 20 birim paralık transfer miktarı) eşit derecede haksız ya da adil (eşit) algılayıp algılamayacağına ilişkin bir veri olmadığı için ön çalışmada senaryolar yoluyla katılımcılara belirtilen miktarlardaki aktarımları nasıl algıladıkları sorulmuştur. Senaryolara ilişkin tepkiler ölçeği içerisinde adaletsizlik algısı (“Bu aktarım adaletsizdir.”), kurala uygunluk (“Bu aktarım oyunun kurallarına uygundur.”), olumsuz duygu (“Bu miktara karar veren oyuncuya sinirlenirdim.”, “Bu miktara karar veren oyuncuya kızardım.”, “Bu miktara karar veren oyuncuya öfkelenirdim.”) ve olumlu duyguyu (“Bu durumda iyi hissederdim”) ölçen toplam 6 madde bulunmaktadır. Katılımcıların görüşleri her bir cümleyi “Hiç katılmıyorum” (1) ile “Çok katılıyorum” (7) arasında değişen 7 tepki kategorisi arasında derecelendirmesi yoluyla ölçülmüştür. Adaletsizlik algısı, oyunun kuralına uygunluk ve olumlu duygu birer soruyla, olumsuz duygu ise 3 soruyla ölçülmüştür. Farklı aktarım miktarlarına yönelik olumsuz duygu ölçümü için Cronbach alfa katsayıları .960 ve .996 arasında değişmektedir (Mdn= .98) ve senaryolar birleştirildiğinde negatif duygular için Cronbach alfa katsayısı .98 olarak bulunmuştur.

3.2.3. İşlem

Ankara Üniversitesi psikoloji bölümünde okuyan öğrencilerden veri toplamak için öncelikle bölümün öğretim elemanlarına ulaşılmıştır. Uygulamaya izin veren öğretim elemanlarının derslerinin ilk on beş dakikasında öğrencilere araştırmanın duyurusu yapılmıştır. Gönüllülük bildiren öğrencilere dersin son 20 dakikasında toplu olarak ölçekler dağıtılmış ve geri toplanmıştır. Uygulama yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

3.3. Bulgular

3.3.1. İç Grup ve Dış Grup Üyelerine Yönelik Algılara İlişkin Bulgular

Psikoloji ile benzerlik algısı

Farklı bölümlerin öğrencilerinin (sosyoloji, PDR, ingiliz dili ve edebiyatı, matematik öğretmenliği) psikoloji bölümü öğrencileri ile benzerlik düzeyi bakımından farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Bu bölümlerin psikoloji bölümü ile algılanan benzerlik düzeyi ortalamaları Tablo 3.1’de verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre bahsedilen dört bölümün öğrencileri psikoloji öğrencileri ile

algılanan benzerlik düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .35$, $F(3,62)= 37.80$, $p= .000$, partial $\eta^2= .65$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bu bölümlerin öğrencilerinin psikoloji bölümü öğrencileriyle benzerlik düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(2,170)=41.81$, $p= .000$, partial $\eta^2= .40$). Bonferroni testi sonuçlarına göre sosyoloji bölümüyle algılanan benzerlik düzeyinin (Ort. = 4.50, SS = 1.04) ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan benzerlik düzeyinden (Ort. = 3.39, SS = 1.18, $p= .000$) ve matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan benzerlik düzeyinden (Ort. = 3.24, SS = 1.23, $p= .000$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümüyle algılanan benzerlik düzeyinin (Ort. = 4.46, SS = 1.24) ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan benzerlik düzeyinden (Ort. = 3.39, SS = 1.18, $p= .000$) ve matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan benzerlik düzeyinden (Ort. = 3.24, SS = 1.23, $p= .000$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Psikoloji ile çatışma algısı

Yukarıda bahsedilen bölümlerin psikoloji bölümü ile algılanan çatışma düzeyi bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Bu bölümlerin psikoloji ile algılanan çatışma düzeyi ortalamaları Tablo 3.1'de verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre bu bölümler psikoloji bölümü ile algılanan çatışma düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .30$, $F(3,62)= 48.04$, $p= .000$, partial $\eta^2= .70$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bu bölümlerin psikoloji bölümüyle algılanan çatışma düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(1,111)= 85.54$, $p= .000$, partial $\eta^2= .57$). Bonferroni testi sonuçlarına göre PDR ile algılanan çatışma düzeyinin (Ort. = 5.26, SS = 1.74) sosyoloji bölümüyle algılanan çatışma düzeyinden (Ort. = 3.00, SS = 1.33, $p= .000$), ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan çatışma düzeyinden (Ort. = 1.86, SS = 1.10, $p= .000$) ve matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan çatışma düzeyinden (Ort. = 1.91, SS = 1.27, $p= .000$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sosyoloji bölümüyle algılanan çatışma düzeyinin (Ort. = 3.00, SS = 1.33) ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan çatışma düzeyinden Ort. = 1.86, SS = 1.10, $p= .000$) ve matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan çatışma düzeyinden (Ort. = 1.91, SS = 1.27, $p= .000$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Psikoloji ile farklılık algısı

Söz konusu bölümlerin psikoloji bölümü ile farklılık algısı bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Her bir bölümün psikoloji ile algılanan farklılık ortalamaları Tablo 3.1'de verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre bu bölümler psikoloji bölümü ile algılanan farklılık düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .60$, $F(3,62)= 13.96$, $p= .000$, partial $\eta^2= .40$). Tek yönlü varyans analizi

sonuçları bu bölümlerin psikoloji bölümüyle algılanan farklılık düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(2,128)= 22.45$, $p= .000$, partial $\eta^2= .26$). Bonferroni testi sonuçlarına göre sosyoloji bölümüyle algılanan farklılık düzeyinin (Ort. = 4.15, SS = 1.62) matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan farklılık düzeyinden (Ort. = 5.17, SS = 1.76, $p= .000$) ve ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan farklılık düzeyinden (Ort. = 5.06, SS = 1.76, $p= .000$) anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümüyle algılanan farklılık düzeyinin (Ort. = 3.95, SS = 1.77) matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan farklılık düzeyinden (Ort. = 5.17, SS = 1.76, $p= .000$) ve ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan farklılık düzeyinden (Ort. = 5.06, SS = 1.76, $p= .000$) anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur.

Psikoloji ile rekabet algısı

Bahsedilen bölümlerin psikoloji bölümü ile aralarındaki algılanan rekabet düzeyi bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Bu bölümlerin psikoloji ile algılanan rekabet düzeyi ortalamaları Tablo 3.1’de verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre söz konusu bölümler psikoloji bölümü ile algılanan rekabet düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk’s $\lambda = .11$, $F(3,62)= 161.62$, $p= .000$, partial $\eta^2= .89$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bu bölümlerin psikoloji bölümüyle algılanan rekabet düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(2,136)= 262.51$, $p= .000$, partial $\eta^2= .80$). Bonferroni testi sonuçlarına göre sosyoloji bölümüyle algılanan rekabet düzeyinin (Ort. = 4.05, SS= 1.55) ingiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan rekabet düzeyinden (Ort. = 1.75, SS= .92, $p=.000$) ve matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan rekabet düzeyinden (Ort. = 1.58, SS= .88, $p=.000$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümüyle algılanan rekabet düzeyinin (Ort. = 6.06, SS= 1.36); sosyoloji bölümüyle algılanan rekabet düzeyinden (Ort. = 4.05, SS= 1.55, $p=.000$), İngiliz dili ve edebiyatı bölümüyle algılanan rekabet düzeyinden (Ort. = 1.75, SS= .92, $p=.000$) ve matematik öğretmenliği bölümüyle algılanan rekabet düzeyinden (Ort. = 1.58, SS= .88, $p=.000$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Psikoloji ile statü farkı

Dört bölümün psikoloji bölümü ile statü farkı bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımlı gruplar için t testi (one sample t test) analizi yürütülmüştür. Psikolojinin diğer bölümlere kıyasla algılanan statü ortalaması Tablo 3.1’de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre psikoloji bölümü PDR’den ($t= 10.07$, $p= .000$, ortalamalar arası fark= 1.63), sosyolojiden ($t= 12.06$, $p= .000$, ortalamalar arası fark= 1.58) ingiliz dili ve edebiyatından ($t= 8.38$, $p= .000$,

ortalamalar arası fark= 1.25) ve matematik öğretmenliğinden ($t= 3.82$, $p= .000$, ortalamalar arası fark= .63) anlamlı olarak daha yüksek statülü algılanmıştır.

Tablo 3.1.

Dört bölümün psikoloji ile çeşitli nitelikler bakımından karşılaştırılmasına ilişkin ortalamalar

	Benzerlik algısı		Çatışma algısı		Farklılık algısı		Rekabet algısı		Statü farkı algısı	
	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.
Sosyoloji	4.50 ^a	1.04	3.00 ^a	1.33	4.15 ^a	1.62	4.05 ^a	1.55	5.58 ^a	1.06
PDR	4.46 ^a	1.25	5.26 ^b	1.74	3.95 ^a	1.77	6.06 ^b	1.36	5.63 ^a	1.31
İDE	3.39 ^b	1.18	1.86 ^c	1.10	5.06 ^b	1.76	1.75 ^c	.92	5.24 ^a	1.20
Mat. Öğr.	3.24 ^b	1.23	1.91 ^c	1.27	5.17 ^b	1.76	1.58 ^c	.88	4.63 ^a	1.33

Not 1: Aynı kolondaki farklı harfler ortalamaların $p<.05$ düzeyinde anlamlı farklılaştığını göstermektedir.

Not 2: PDR Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık; İDE İngiliz Dili ve Edebiyatı; Mat Öğr. Matematik Öğretmenliği bölümlerinin kısaltmasıdır.

Grupların homojenitesi

Beş bölümün (psikoloji, sosyoloji, ingiliz dili ve edebiyatı, matematik, PDR) algılanan homojenite düzeyinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Bölümlerin kendi içindeki homojenlik algısı ortalamarı Tablo 3.2’de verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre bölümler, algılanan homojenite düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk’s $\lambda = .82$, $F(4,61)= 3.35$, $p= .015$, partial $\eta^2= .18$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölümlerin algılanan homojenite düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(3,198)= 5.14$, $p= .002$, partial $\eta^2= .07$). Bonferroni testi sonuçlarına göre rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü öğrencilerine ilişkin algılanan homojenite düzeyinin (Ort. = 3.99, SS = 1.54) matematik öğretmenliği bölümü öğrencilerine ilişkin algılanan homojenite düzeyinden (Ort. = 3.54, SS = 1.42, $p=.014$) anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur. Psikoloji öğrencilerine ilişkin algılanan homojenite düzeyi diğer bölümlerin öğrencilerine ilişkin algılanan homojenite düzeyinden farklılaşmamıştır.

Grupların sıfatlar bakımından karşılaştırılması

Beş bölümün öğrencilerinin çeşitli sıfatlar bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bu sıfatların her biri için ayrı ayrı tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Çeşitli sıfatlar bakımından her bir bölümün ortalamarı Tablo 3.2’de verilmiştir. Adil olma sıfatı için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre adı geçen bölümler, algılanan adil olma düzeyi bakımından birbirinden farklılaşmıştır (Wilk’s $\lambda = .82$, $F(4,61)= 3.35$, $p= .015$, partial $\eta^2= .18$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölümlerin adillik sıfatı bakımından farklılaştığını göstermiştir ($F(3,198)= 5.14$, $p= .002$, partial $\eta^2= .07$). Bonferroni

testi sonuçları psikoloji bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinin (Ort. = 4.99, SS = 1.20), ingiliz dili ve edebiyatı bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinden (Ort. = 4.20, SS = .90, $p=.000$), matematik bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinden (Ort. = 4.34, SS = 1.08, $p=.001$) ve PDR bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinden (Ort. = 4.42, SS = 1.34, $p=.027$) anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Sosyoloji bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinin (Ort. = 4.85, SS = 1.20), ingiliz dili ve edebiyatı bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinden (Ort. = 4.20, SS = .90, $p=.000$) ve matematik bölümüne ilişkin algılanan adillik düzeyinden (Ort. = 4.34, SS = 1.08, $p=.004$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Yardımsızlık sıfatı için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre bahsedilen bölümler, algılanan yardımsızlık düzeyleri bakımından birbirinden farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .51$, $F(4,61)= 14.49$, $p= .000$, partial $\eta^2= .49$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bu bölümlerin algılanan yardımsızlık düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(3,225)= 19.97$, $p= .000$, partial $\eta^2= .24$). Bonferroni testi sonuçları göre psikoloji bölümünün (Ort. = 5.51, SS = 1.06) sosyoloji bölümünden (Ort. = 4.83, SS = 1.04, $p= .000$), ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 4.32, SS = .90, $p= .000$), matematik öğretmenliği bölümünden (Ort. = 4.31, SS = 1.10, $p= .000$) ve PDR bölümünden (Ort. = 4.83, SS = 1.33, $p= .004$) anlamlı olarak daha yardımsız algılandığını göstermiştir. Sosyoloji bölümünün (Ort. = 4.83, SS = 1.04) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 4.32, SS = .90, $p= .001$) ve matematik öğretmenliği bölümünden (Ort. = 4.31, SS = 1.10, $p= .019$) anlamlı olarak daha yardımsız algılandığı görülmüştür. PDR bölümünün (Ort. = 4.83, SS = 1.33) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 4.32, SS = .90, $p= .010$) ve matematik bölümünden (Ort. = 4.31, SS = 1.10, $p= .031$) anlamlı olarak daha yardımsız algılandığı görülmüştür.

Eşitlikçilik sıfatı bakımından yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre bu beş farklı bölüm, algılanan eşitlikçilik düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .59$, $F(4,61)= 10.73$, $p= .000$, partial $\eta^2= .41$). Tek yönlü varyans analizinin sonuçları bölümlerin algılanan eşitlikçilik düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(3,217)= 14.62$, $p= .000$, partial $\eta^2= .19$). Bonferroni testi sonuçlarına göre psikoloji bölümünün (Ort. = 5.26, SS = 1.36) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 4.17, SS = .84, $p= .000$), matematik bölümünden (Ort. = 4.28, SS = 1.11, $p= .000$) ve PDR bölümünden (Ort. = 4.38, SS = 1.34, $p= .001$) anlamlı olarak eşitlikçi sıfatına daha uygun görüldüğü bulunmuştur. Sosyoloji bölümü (Ort. = 4.97, SS = 1.39) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 4.17, SS = .84, $p= .000$) ve matematik bölümünden (Ort. = 4.17, SS = .84, $p= .005$) anlamlı olarak daha eşitlikçi algılanmıştır.

Çıkarıcılık sıfatı bakımından yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre bu bölümler, algılanan çıkarıcılık düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .54$, $F(4,61)= 12.70$, $p= .000$, partial $\eta^2= .45$). Tek yönlü varyans analizinin sonuçları bölümlerin algılanan çıkarıcılık düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(3,214)= 14.99$, $p= .000$, partial $\eta^2= .19$).

Bonferroni testi sonuçlarına göre psikoloji bölümü (Ort. = 2.91, SS = 1.36) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.45, SS = 1.13, $p = .041$), matematik öğretmenliği bölümünden (Ort. = 3.52, SS = 1.21, $p = .010$) ve PDR bölümünden (Ort. = 3.57, SS = 1.54, $p = .030$) anlamlı olarak daha az çıkarıcı sıfatıyla değerlendirilmiştir. Sosyoloji bölümü (Ort. = 2.95, SS = 1.10) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.45, SS = 1.13, $p = .021$), matematik öğretmenliği bölümünden (Ort. = 3.52, SS = 1.21, $p = .002$) ve PDR bölümünden (Ort. = 3.57, SS = 1.54, $p = .037$) daha az çıkarıcı olarak değerlendirilmiştir.

Bencil olma sıfatı için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre bahsedilen beş farklı bölüm, bencillik sıfatı bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .67$, $F(4,61) = 7.41$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .33$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölümlerin algılanan bencillik düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(3,216) = 8.94$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .12$). Bonferroni testi sonuçlarına göre psikoloji bölümü (Ort. = 2.72, SS = 1.40) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.35, SS = 1.24, $p = .014$), matematik öğretmenliği bölümünden (Ort. = 3.38, SS = 1.25, $p = .009$) ve PDR bölümünden (Ort. = 3.60, SS = 1.62, $p = .002$) anlamlı olarak daha az bencil algılanmıştır. Sosyoloji bölümü (Ort. = 2.85, SS = 1.08) ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.35, SS = 1.24, $p = .016$), matematik öğretmenliği bölümünden (Ort. = 3.38, SS = 1.25, $p = .006$) ve PDR bölümünden (Ort. = 3.60, SS = 1.62, $p = .001$) anlamlı olarak daha az bencil algılanmıştır.

Son olarak yarışmacı olma sıfatı için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre bölümler, algılanan yarışmacılık düzeyi bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .52$, $F(4,61) = 13.93$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .48$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölümlerin algılanan yarışmacılık düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($F(3,237) = 12.14$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .16$). Bonferroni testi sonuçlarına göre psikoloji bölümü (Ort. = 4.65, SS = 1.58) sosyoloji bölümünden (Ort. = 3.60, SS = 1.32, $p = .000$) ve ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.72, SS = 1.39, $p = .004$) anlamlı olarak daha yarışmacı algılanmıştır. Matematik öğretmenliği bölümü (Ort. = 4.75, SS = 1.49) sosyoloji bölümünden (Ort. = 3.60, SS = 1.32, $p = .000$) ve ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.72, SS = 1.39, $p = .000$) anlamlı olarak daha yarışmacı algılanmıştır. PDR bölümü (Ort. = 4.63, SS = 1.70) sosyoloji bölümünden (Ort. = 3.60, SS = 1.32, $p = .000$) ve ingiliz dili ve edebiyatı bölümünden (Ort. = 3.72, SS = 1.39, $p = .001$) anlamlı olarak daha yarışmacı algılanmıştır.

Paylaşma davranışı

Katılımcıların 40 birim paradan aktardıkları miktarın (1-40 arası) alıcının grup kimliğine (psikoloji, sosyoloji, PDR, ingiliz dili ve edebiyatı ve matematik öğretmenliği bölümü öğrencisi olmak) göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Öğrencilerin çeşitli bölümlerdeki öğrencilere 40 birim paradan verdikleri payların ortalaması Tablo 3.2'de verilmiştir. Varyans analizi sonuçlarına göre

aktarılan miktarlar, alıcının grup kimliğine göre anlamlı olarak farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .74$, $F(4,61) = 5.25$, $p = .001$, partial $\eta^2 = .26$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları ortak bütçeden verilen miktarın alıcının grup kimliği bakımından anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir ($F(2,160) = 9.83$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .13$). Bonferroni testi sonuçlarına göre psikoloji öğrencilerine verilen payın (Ort. = 18.08, SS = 4.66); sosyoloji (Ort. = 16.43, SS = 1.39, $p = .024$), PDR (Ort. = 14.68, SS = 7.41, $p = .001$), ingiliz dili ve edebiyatı (Ort. = 15.57, SS = 16.47, $p = .002$) ve matematik öğretmenliği (Ort. = 15.80, SS = 6.24, $p = .003$) öğrencilerine verilen paydan anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 3.2. Öğrencilerin beş bölümü çeşitli sıfatlar bakımından değerlendirmelerine ve bu bölümün öğrencilerine ortak kaynaktan verdikleri paya ilişkin ortalamalar

	Homojenite algısı		Adil sıfatı		Yardımsaver sıfatı		Eşitlikçi sıfatı		Çıkarıcı sıfatı		Bencil sıfatı		Yarışmacı sıfatı		Paylaşma davranışı	
	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.
Psk	3.89 ^{ab}	1.46	4.99 ^{ab}	1.20	5.51 ^a	1.06	5.26 ^{ab}	1.36	2.91 ^a	1.36	2.72 ^a	1.40	4.65 ^a	1.58	18.08 ^a	4.66
Sos	3.77 ^{ab}	1.52	4.85 ^{ac}	1.08	4.83 ^b	1.04	4.97 ^{ac}	1.39	2.95 ^a	1.10	2.85 ^a	1.08	3.60 ^b	1.32	16.43 ^b	5.79
İDE	3.52 ^{ab}	1.54	4.20 ^d	.90	4.32 ^c	.90	4.17 ^d	.84	3.45 ^b	1.13	3.35 ^b	1.24	3.72 ^b	1.39	15.57 ^b	6.47
Mat	3.54 ^a	1.42	4.34 ^d	1.08	4.31 ^c	1.10	4.28 ^d	1.11	3.52 ^b	1.21	3.38 ^b	1.25	4.75 ^a	1.49	15.80 ^b	6.24
PDR	3.99 ^b	1.54	4.42 ^{dc}	1.34	4.83 ^b	1.33	4.38 ^{dc}	1.34	3.57 ^b	1.54	3.60 ^b	1.62	4.63 ^a	1.70	14.68 ^b	7.41

Not 1: Aynı sütundaki farklı harfler ortalamaların $p < .05$ düzeyinde anlamlı farklılaştığını göstermektedir.

Not 2: İki basamaklı harf gösterimlerinde aynı sütundaki değerlerde ortak harf bulunması, ortalamaların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı anlamına gelmektedir.

Not 3: Psk Psikoloji; Sos Sosyoloji; İDE İngiliz Dili ve Edebiyatı; Mat Matematik Öğretmenliği ve PDR Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinin kısaltmasıdır.

3.3.2. Senaryolara (Farklı Bölüşüm Miktarlarına) Verilen Tepkilere İlişkin Bulgular

Farklı bölüşüm miktarlarının (40 birim paranın içerisinde verilen 1, 2, 3, 4, 11, 13, 15, 19 ve 20 birim para) adaletsizlik değerlendirmeleri, kurala uygunluk değerlendirmeleri, hissedilen olumsuz duygu ve hissedilen olumlu duygu gibi çeşitli nitelikler bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bahsedilen her bir nitelik için ayrı ayrı tek yönlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Her bir bölüşüm miktarının çeşitli nitelikler bakımından değerlendirmesine ilişkin ortalamalar Tablo 3.3'te verilmiştir.

Adaletsizlik değerlendirmeleri

Adaletsizlik algısı için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre farklı bölüşüm miktarları adaletsizlik değerlendirmeleri bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .15$, $F(8,57) = 39.01$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .85$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölüşüm miktarlarının, adaletsizlik algısı bakımından anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir ($F(3,220) = 111.50$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .64$). Bonferroni testi sonuçlarına göre bir birim paralık bölüşüm (Ort. = 5.54, SS = 1.61); on bir (Ort. = 4.51, SS = 1.75, $p = .000$), on üç (Ort. = 4.42, SS = 1.73, $p = .000$), on beş (Ort. = 4.28, SS = 1.75, $p = .000$), on dokuz (Ort. = 2.92, SS = 2.00, $p = .000$) ve yirmi (Ort. = 1.37, SS = .86, $p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. İki

birim paralık bölüşüm ($Ort. = 5.55, SS = 1.57$); on bir ($Ort. = 4.51, SS = 1.75, p = .000$), on üç ($Ort. = 4.42, SS = 1.73, p = .000$), on beş ($Ort. = 4.28, SS = 1.75, p = .000$), on dokuz ($Ort. = 2.92, SS = 2.00, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. Üç birim paralık bölüşüm ($Ort. = 5.55, SS = 1.52$); on bir ($Ort. = 4.51, SS = 1.75, p = .000$), on üç ($Ort. = 4.42, SS = 1.73, p = .000$), on beş ($Ort. = 4.28, SS = 1.75, p = .000$), on dokuz ($Ort. = 2.92, SS = 2.00, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. Dört birim paralık bölüşüm ($Ort. = 5.51, SS = 1.61$); on bir ($Ort. = 4.51, SS = 1.75, p = .000$), on üç ($Ort. = 4.42, SS = 1.73, p = .000$), on beş ($Ort. = 4.28, SS = 1.75, p = .000$), on dokuz ($Ort. = 2.92, SS = 2.00, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. On bir birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.51, SS = 1.75$); on dokuz ($Ort. = 2.92, SS = 2.00, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. On üç birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.42, SS = 1.73$); on dokuz ($Ort. = 2.92, SS = 2.00, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. On beş birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.28, SS = 1.75$); on dokuz ($Ort. = 2.92, SS = 2.00, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir. On dokuz birim paralık bölüşüm ($Ort. = 2.92, SS = 2.00$) yirmi ($Ort. = 1.37, SS = .86, p = .000$) birim paralık bölüşümden anlamlı olarak daha adaletsiz değerlendirilmiştir.

Kurala uygunluk değerlendirmeleri

Varyans analizi sonuçlarına göre farklı bölüşüm miktarları kurala uygunluğa ilişkin değerlendirmeler bakımından farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .76, F(8,57) = 2.19, p = .042$, partial $\eta^2 = .85$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları farklı bölüşüm miktarlarının, kurala uygunluk bakımından anlamlı olarak birbirinden farklılaştığını göstermiştir ($F(2,172) = 7.91, p = .000$, partial $\eta^2 = .11$). Bonferroni testi sonuçlarına göre on dokuz birim paralık bölüşüm ($Ort. = 6.55, SS = .88$) bir ($Ort. = 6.03, SS = 1.47, p = .037$) ve üç ($Ort. = 6.02, SS = 1.48, p = .006$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla kurala uygun algılanmıştır. Yirmi birim paralık bölüşüm ($Ort. = 6.62, SS = .90$) bir ($Ort. = 6.03, SS = 1.47, p = .043$) ve üç ($Ort. = 6.02, SS = 1.48, p = .016$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla kurala uygun algılanmıştır.

Olumsuz duygu

Olumsuz duygu için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre farklı bölüşüm miktarları, hissedilen olumsuz duygu bakımından anlamlı olarak birbirinden farklılaşmıştır (Wilk's $\lambda = .26, F(8,57) = 19.90, p = .000$, partial $\eta^2 = .74$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölüşüm miktarlarının, olumsuz duygu bakımından anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir

($F(2,160)= 71.23, p= .000, \text{partial } \eta^2= .53$). Bonferroni testi sonuçlarına göre bir birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.37, SS = 1.95$); üç ($Ort. = 4.10, SS = 2.01, p= .013$), dört ($Ort. = 4.06, SS = 2.04, p= .007$), on bir ($Ort. = 2.69, SS = 1.73, p= .000$), on üç ($Ort. = 2.72, SS = 1.72, p= .000$), on beş ($Ort. = 2.74, SS = 1.76, p= .000$), on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. İki birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.18, SS = 2.02$); on bir ($Ort. = 2.69, SS = 1.73, p= .000$), on üç ($Ort. = 2.72, SS = 1.72, p= .000$), on beş ($Ort. = 2.74, SS = 1.76, p= .000$), on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. Üç birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.10, SS = 2.01$); on bir ($Ort. = 2.69, SS = 1.73, p= .000$), on üç ($Ort. = 2.72, SS = 1.72, p= .000$), on beş ($Ort. = 2.74, SS = 1.76, p= .000$), on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. Dört birim paralık bölüşüm ($Ort. = 4.06, SS = 2.04$); on bir ($Ort. = 2.69, SS = 1.73, p= .000$), on üç ($Ort. = 2.72, SS = 1.72, p= .000$), on beş ($Ort. = 2.74, SS = 1.76, p= .000$), on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. On bir birim paralık bölüşüm ($Ort. = 2.69, SS = 1.73$); on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. On üç birim paralık bölüşüm ($Ort. = 2.72, SS = 1.72$); on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. On beş birim paralık bölüşüm ($Ort. = 2.74, SS = 1.76$); on dokuz ($Ort. = 1.91, SS = 1.39, p= .001$) ve yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .000$) birim paralık bölüşümlerden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır. Son olarak on dokuz birim paralık bölüşüm ($Ort. = 1.91, SS = 1.39$) yirmi ($Ort. = 1.19, SS = .48, p= .004$) birim paralık bölüşümden anlamlı olarak daha fazla olumsuz duygu uyandırmıştır.

Olumlu duygu/ İyi hissetme

Farklı miktarlara ilişkin hissedilen olumlu duygu için yürütülen varyans analizi sonuçlarına göre farklı bölüşüm miktarları, iyi hissetme duygusu bakımından farklılaşmaktadır ($Wilk's \lambda = .29, F(8,57)= 17.71, p= .000, \text{partial } \eta^2= .71$). Tek yönlü varyans analizi sonuçları bölüşüm miktarlarının, iyi hissetme bakımından anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir ($F(3,225)= 57.69, p= .000, \text{partial } \eta^2= .47$). Bonferroni testi sonuçlarına göre katılımcılar bir birim paralık bölüşümde ($Ort. = 1.78, SS = .94$); on bir ($Ort. = 3.00, SS = 1.70, p= .000$), on üç ($Ort. = 2.85, SS = 1.71, p= .000$), on beş ($Ort. = 3.17, SS = 1.91, p= .000$), on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p= .000$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p= .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir. İki birim paralık bölüşümde ($Ort. = 1.91, SS = 1.33$); on bir ($Ort. = 3.00, SS = 1.70, p= .000$), on üç ($Ort. = 2.85, SS = 1.71, p= .000$), on

beş ($Ort. = 3.17, SS = 1.91, p = .000$), on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha iyi az hissettiklerini bildirmişlerdir. Üç birim paralık bölüşümde ($Ort. = 1.92, SS = 1.18$); on bir ($Ort. = 3.00, SS = 1.70, p = .000$), on üç ($Ort. = 2.85, SS = 1.71, p = .000$), on beş ($Ort. = 3.17, SS = 1.91, p = .000$), on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir. Dört birim paralık bölüşümde ($Ort. = 1.87, SS = 1.17$); on bir ($Ort. = 3.00, SS = 1.70, p = .000$), on üç ($Ort. = 2.85, SS = 1.71, p = .000$), on beş ($Ort. = 3.17, SS = 1.91, p = .000$), on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir. On bir birim paralık bölüşümde ($Ort. = 3.00, SS = 1.70$); on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir. On üç birim paralık bölüşümde ($Ort. = 2.85, SS = 1.71$); on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p = .000$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir. On beş birim paralık bölüşümde ($Ort. = 3.17, SS = 1.91$); on dokuz ($Ort. = 4.16, SS = 2.03, p = .001$) ve yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .000$) birim paralık bölüşümlerde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir. On dokuz birim paralık bölüşümde ($Ort. = 4.16, SS = 2.03$) yirmi ($Ort. = 5.32, SS = 2.08, p = .002$) birim paralık bölüşümde olduğundan anlamlı olarak daha az iyi hissettiklerini bildirmişlerdir.

Tablo 3.3.

Farklı bölüşüm miktarlarının çeşitli nitelikler bakımından ortalamaları

	Adaletsizlik algısı		Kurallara uygunluk algısı		Olumsuz duygu		İyi hissetme	
	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.
1/40	5.54 ^a	1.61	6.03 ^a	1.47	4.37 ^a	1.95	1.78 ^a	.94
2/40	5.55 ^a	1.57	6.15 ^{ab}	1.34	4.18 ^{ab}	2.02	1.91 ^a	1.33
3/40	5.55 ^a	1.52	6.02 ^a	1.48	4.10 ^b	2.01	1.92 ^a	1.18
4/40	5.51 ^a	1.61	6.14 ^{ab}	1.44	4.06 ^b	2.04	1.87 ^a	1.17
11/40	4.51 ^b	1.75	6.31 ^{ab}	1.20	2.69 ^c	1.73	3.00 ^b	1.70
13/40	4.42 ^b	1.73	6.22 ^{ab}	1.35	2.72 ^c	1.72	2.85 ^b	1.71
15/40	4.28 ^b	1.75	6.29 ^{ab}	1.17	2.74 ^c	1.76	3.17 ^b	1.91
19/40	2.92 ^c	2.0	6.55 ^b	.88	1.91 ^d	1.39	4.16 ^c	2.03
20/40	1.37 ^d	.86	6.62 ^b	.90	1.19 ^e	.48	5.32 ^d	2.08

Not 1: Aynı sütundaki farklı harfler ortalamaların $p < .05$ düzeyinde anlamlı farklılaştığını göstermektedir.

Not 2: İki basamaklı harf gösterimlerinde aynı sütundaki değerlerde ortak harf bulunması, ortalamaların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı anlamına gelmektedir.

3.4. Sonuç

Ön çalışmada ilk olarak, psikoloji öğrencilerinin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere ilişkin algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Alternatif bölümler arasından psikoloji öğrencileri tarafından a) belirgin biçimde dış grup olarak algılanan, b) psikoloji öğrencileri ile en az çatışmalı olarak algılanan, c) rekabetin en az olduğu bölümün seçilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre Psikoloji öğrencileri, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerini ve Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencilerini Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve Sosyoloji bölümü öğrencilerine kıyasla daha az benzer bir dış grup üyesi olarak algılamaktadır. Psikoloji bölümlerinin sosyoloji ve PDR bölümleri ile pek çok ortak çalışma alanlarının olması sebebiyle bu bulgu akla yatkın görünmektedir. Bu durum rekabet ve çatışma ile ilgili sorulara verilen yanıtlara da yansımıştır. Buna göre psikoloji öğrencileri sırasıyla, en çok PDR ve sosyoloji bölümleri ile rekabetçi ve çatışmalı türden gruplar arası ilişki bildirmişlerdir. Bu yönüyle ön çalışmanın bulguları, gruplar arası çatışma ve rekabetin, grupların hedefleri ve amaçları birbirine benzer olduğunda şiddetleneyeceğini söyleyen Sosyal Kimlik Kuramı'nın çıkarımlarını desteklemektedir (Brewer: 2001: 25). Diğer taraftan, sonuçlara göre Psikoloji-matematik öğretmenliği ve Psikoloji-İDE (İngiliz Dili ve Edebiyatı) ikili grupları arasındaki rekabet ve çatışma diğer iki bölüme (PDR ve sosyoloji) kıyasla daha azdır. Ön çalışmada dış grubun seçilmesi için belirlenen kriterlere göre İDE ile matematik öğretmenliği bölümlerinin ikisi de araştırmanın amacına uygun olarak seçilebilecek dış gruplardır. Dış grup olarak sosyoloji ya da PDR bölümlerinden birinin seçilmesinin gruplar arası yanlışlıkları tetikleyebileceği ve Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda ihlaliye verilen ceza puanlarını gruplar arası bağlamda yorumlarken özgeci cezalandırma davranışı ile sosyal yarışmaya dayalı zarar verme davranışının birbirine karışabileceği düşünülmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi ana çalışmanın amacı gerçek sosyal gruplarda bireylerin iş birliği ile ilişkili sosyal kural ihlaline şahit olduklarında, özgeci cezalandırma tercihlerinin sosyal kural ihlali kimin kime karşı yaptığına ilişkin bilgidan etkilenip etkilenmediği sorusunu yanıtlamaktır. Ortaya çıkan gruplar arası özgeci cezalandırma davranışlarının sosyal yarışma davranışları ile karışması ihtimalini minimize etmek için psikoloji öğrencilerine bir dış grup belirlerken psikoloji bölümü ile çatışmasız bir grubun seçilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple Psikoloji öğrencileri tarafından rekabetin ve çatışmanın daha az algılandığı İngiliz Dili ve Edebiyatı ya da Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin araştırmanın amacına uygun olan dış gruplar olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmada Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda dış grup üyeleri olarak gösterilecek simülasyon karakterler İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri olarak belirlenmiştir.

Ön çalışmanın ikinci amacı ana çalışmanın deneysel koşullarından eşit ve haksız bölüşüm koşullarında hangi uyaranların (bölüşüm miktarları) verileceğinin belirlenmesiydi. Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda dağıtıcı rolündeki A oyuncusuna 40 birim para verileceğinden, A'nın B'ye aktaracağı eşit bölüşüm için 19 ve 20 birim paralık bölüşümlerin katılımcılar tarafından adil olarak algılanıp algılanmadığı incelendi. Sonuçlara göre 19 ve 20 birim paralık transfer miktarları katılımcılar tarafından eşit derecede adil olarak değerlendirilmedi. Bu sebeple eşit/adil bölüşüm koşulunda uyaran olarak yalnızca 20 birim paralık transfer miktarının gösterilmesine karar verildi. Haksız bölüşüm koşulunda ise, A oyuncusunun 1, 2, 3 ve 4 birim paralık transfer yapması planlanmıştı. Bu sebeple bu dört transfer miktarının eşit derecede adaletsiz algılanıp algılanmadığı incelendi. Sonuçlara göre adaletsizlik değerlendirmeleri bakımından 1, 2, 3 ve 4 birim paralık transfer miktarları birbirinden farklılaşmadı. Bu sebeple haksız bölüşüm koşulunda uyaran olarak bu dört transfer miktarının gösterilmesine karar verildi.

4. ÇALIŞMA 1

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma; a) Katılımcıların özgeci cezalandırma tercihlerinin ve duygu değerlendirmelerinin ihlalcı ve mağdurun kimliğine göre değişip değişmediğini, b) Araştırmanın koşullarındaki özgeci cezalandırma tercihlerinin ahlakın birleştirici temellerine verilen önem bakımından değişip değişmediğini incelemek için yürütülmüştür. İlgili bölümde detaylı bir biçimde anlatılan hipotezleri test etmek amacı ile yapılmıştır.

4.2. Yöntem

4.2.1. Örneklem

Mersin Üniversitesi psikoloji bölümüne devam eden 51 öğrenci araştırmaya katılmıştır; ancak veri toplama süreci uzaktan yürütüldüğü için geri bildirim formunda uyarılara dikkat etmediğini belirten, ya da sorulara rastgele yanıt verdiği tespit edilen 13 katılımcının verisi dahil edilmemiştir. Araştırmanın örneklemini 20 kadın, 18 erkek olmak üzere toplam 38 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 18-23 ve yaş ortalaması 20.68' dir ($SS=1.16$). Katılımcıların aylık harcamalarına bakıldığında % 21.1'i 0-500 TL, % 28.9'u 500-1000 TL, % 23.7'si 1000-1500 TL, % 15.8'i 1500-2000 TL, % 7.9'u 2000-2500 TL ve % 2.6'sı 2500-3500 TL harcamaktadırlar. Katılımcıların % 13.2'si yaşamlarının büyük çoğunluğunu kasabada geçirdiklerini belirtirken, % 57.9'u şehirde, % 27.9'u ise büyükşehirde geçirdiklerini belirtmişlerdir. Politik görüş açısından bakıldığında ise katılımcıların % 13.2'si sol, %36.8'i sola yakın, %36.8'i merkez, % 10.5'i sağa yakın ve %2.6'sı ise sağ politik görüş bildirmişlerdir.

4.2.2. Veri Toplama Araçları

Özgeci Cezalandırma: Özgeci cezalandırma davranışı Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu (Third-Party Punishment Game; Fehr ve Fischbacher, 2004) ile ölçülmüştür. 3 kişi arasında oynanan ve herkesin farklı bir rolünün olduğu (A oyuncusu, B oyuncusu ve C oyuncusu) bu oyun iki kişi arasında eşit bölüşümün ihlalini içeren türden bir etkileşime şahit olan gözlemcinin ihlalciyi cezalandırmaya yönelik tepkisini ölçmektedir. Oyunun kuralına göre A oyuncusuna istediği kadarını B oyuncusu ile paylaşabileceği bir miktar para verilmektedir. B oyuncusunun oyunda kaç birim para kazanacağı tamamen A oyuncusunun kararına bağlıdır. C oyuncusuna ise

A'nın kararını gördükten sonra isterse tamamını ya da bir kısmını A oyuncusunu cezalandırmak üzere harcayabileceği isterse de paranın hepsini kendinde tutabileceği bir miktar para verilmektedir. C oyuncusunun ceza vermek için harcadığı paranın 3 katı A oyuncusunun bütçesinden silinmektedir. Bu deneyde A oyuncusuna 40 birim para, C oyuncusuna ise 20 birim paraverilmiştir. Oyunun yönergesinde C oyuncusunun yetkisi anlatılırken katılımcıyı yönlendirmekten kaçınmak için "ceza verme" yerine "puan silme" ifadesi kullanılmıştır. Katılımcılara deney sonunda bütçelerinde kalan birim paraların TL'ye dönüştürülecekleri ve oyundan maksimum 10 TL ile ayrılacakları söylenmiştir. Ek olarak özgeci davranışta doğrudan ya da dolaylı karşılıklılık ile ilgili beklentilerin etkisini ortadan kaldırmak için Fehr ve Gächter'in (2002) kullandığı yöntem takip edilmiş; katılımcılar her turda karşılaşacakları oyuncuların değişeceğine ve aynı oyuncuyla bir daha oynamanın mümkün olmadığına inandırılmıştır. Katılımcılara oyunun kurallarını açıklayan yönerge Ek-2'de verilmiştir.

Oyunu katılımcıların dikkat vermesini zorlaştıracak kadar uzun tutmamak amacıyla oyundaki haksız koşullar için 4'er, eşit koşullar için 1'er ölçüm alınmıştır. Deney deseni 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup ya da dış grup) x2 (alıcının kimliği: iç grup ya da dış grup) x2 (bölüşümün adillliği: eşit veya haksız) faktörlü grup-içi desen olduğundan, yani araştırmanın 8 koşulu olduğundan oyun 20 turu (16 haksız, 4 eşit tur) kapsamaktadır. Her turda katılımcılara A oyuncusunu cezalandırmak üzere kullanabileceği 20 birim paralık yeni bir bütçe verilmiştir. Katılımcıların sürekli aynı uyarınlara görmeleri deneyin gerçekliği ile ilgili şüphe uyandıracığından, uyarınlara verilen haksız bölüşüm miktarları değişkenlik gösterecek şekilde seçilmiştir. Strobel ve arkadaşları (2011) 20 birimlik bir kaynaktan dağıtılan 0-6 birimlik payın haksız; 7 birimlik payın nötr; 8-10 birimlik payın adil olarak değerlendirildiğini bulmuşlardır. Bu araştırma için de katılımcıların 40 birim paradan ne kadarlık transfer miktarını eşit ve ne kadarlık transfer miktarını haksız algıladıklarını belirleyebilmek için önceki bölümde anlatıldığı üzere bir ön çalışma yapılmıştır. Ön çalışmanın bulgularına göre katılımcılar 40 birim paradan 1, 2, 3 ve 4 birim paralık transfer miktarını eşit derecede haksız algıladıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple ana çalışmada katılımcılara haksız koşulda bu dört farklı transfer miktarı gösterilmiş ve her birine verilen cezalandırma tepkisinin ortalaması alınmıştır. Eşit koşulda ise alıcı ve dağıtıcının grubuna göre oluşturulan 4 durumda birer kez 20 birim paralık transfer miktarı gösterilmiştir. Katılımcılar her bir transfer miktarını seçkisiz sırayla almışlardır. Cezalandırma puanlarına ilişkin 20 tur boyunca alınan ölçümlerin Cronbach alfa katsayısı .94, haksız bölüşümlere ilişkin 16 tur boyunca alınan ölçümlerin Cronbach alfa katsayısı .96; eşit bölüşümlere ilişkin 4 tur boyunca alınan ölçümlerin Cronbach alfa katsayısı ise .92 olarak hesaplanmıştır.

Şahit Olunan Olaya İlişkin Duygular: Üçüncü Kişinin Cezalandırması (Third-Party Punishment Game) oyunundan sonra katılımcılara her bir deneysel koşuldaki uyaran hatırlatılmış ve katılımcılardan A oyuncusunun kararına ilişkin duygularını (öfke, iyi hissetme, suçluluk) 1(hiç) ile 5 (tamamen) arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılar araştırmanın her bir deneysel koşulu için 1 kez duygu değerlendirmesi yapmışlardır, böylece 8 farklı koşula ilişkin duygu ölçümü alınmıştır (iç grup-iç grup-eşit, iç grup-dış grup-eşit, dış grup-iç grup-eşit, dış grup-dış grup-eşit, iç grup-iç grup-haksız, iç grup-dış grup-haksız, dış grup-iç grup-haksız, dış grup-dış grup-haksız). Duygu ölçümünü cezalandırma ölçümünden sonra almak, katılımcıların cezalandırma tepkilerini önceki verdikleri duygu tepkilerine göre değiştirme olasılığını ortadan kaldıracığından, daha önceki çalışmalarda (Karagonlar ve Kuhlman, 2012; Pillutla ve Murningham, 1996; Srivastava, Espinoza ve Fedorikhin, 2009) sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu sebeple duygu ölçümleri Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunu tamamlandıktan sonra alınmıştır. Duygu değerlendirmesi için katılımcılara sorulan sorulardan birinin örnek ekran görüntüsü Ek-3'te verilmiştir.

Demografik Ölçümler: Yaş, cinsiyet, yaşamın büyük çoğunluğunun geçirildiği bölgenin özelliği (köy, büyükşehir vs.), yaşanılan yer (ev, yurt vs.), harcanan aylık para miktarı, politik görüş gibi demografik değişkenlere ilişkin veri elde etmek için araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi ölçeği kullanılmıştır. Demografik verilerin toplandığı sorular Ek-4'te verilmiştir.

Ahlaki Temeller Ölçeği: Katılımcıların ahlaki ilgilerinin ahlakın hangi boyutları üzerine temellendiğini belirlemek için Ahlaki Temeller Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Graham ve arkadaşları (2011) tarafından oluşturulmuş; Yılmaz, Harma, Bahçekapılı ve Cesur (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında 5 boyuttan (bakım, adalet, sadakat, itaat, kutsallık) oluşan ölçeğin toplumdaki bir kesimin ahlaki ilgilerini ölçmekte yetersiz kalması sebebiyle, bu ölçeğe Iyer ve arkadaşları (2012) tarafından altıncı bir boyut (özgürlük) eklemiştir. İki bölümden oluşan ölçeğin ilk bölümünde katılımcılardan ahlaki yargılama yaparken belli düşünceleri ne derece referans aldıklarını değerlendirmeleri istenirken ("Birinin duygusal olarak acı çekip çekmediği düşüncesi, bir şeyin doğru veya yanlış olup olmadığına karar vermeniz ne derecede etkilidir?"-bakım/zarar boyutu); ikinci bölümde kendilerine verilen ahlaki yargı cümlelerine ne derece katıldıklarını değerlendirmeleri istenir ("Acı çekene şefkat göstermek en önemli erdemdir." cümlesine ne derecede katılırsınız?"-bakım/zarar boyutu). İlk bölüm belirli düşünce tarzlarının ahlak ile ne kadar ilişkili bulduklarını değerlendirdiğinden İlgililik (Relevance) Alt Ölçeği; ikinci bölüm ise verilen ahlaki yargı cümlelerine ne kadar katıldıklarını değerlendirdiğinden Muhakeme (Judgement) Alt Ölçeği

olarak adlandırılmaktadır. Her iki bölümde katılımcıların ahlaki ilgilerini 5 boyutta ölçen 14'er soru bulunmakta olup, her bölümdeki fazladan 1'er soruyla da katılımcıların yanıtlarken ilgisinin dağılıp dağılmadığı kontrol edilmektedir. Altılı Likert tipinde oluşturulmuş olan ölçek, 30 maddeden oluşmaktadır. Daha sonraki çalışmada (Iyer ve ark., 2012) altıncı ahlaki temel olarak belirlenen özgürlük boyutunu ölçmek için dokuz madde belirlenmiştir. Bu dokuz maddeden ikisi İlgililik; yedisi ise Muhakeme alt ölçeğinde bulunmaktadır. Özgürlük boyutu maddelerinin Türkçe uyarlama çalışması Yalçındağ (2015) tarafından yapılmıştır. Ahlaki temeller ölçeğinin diğer boyutlarından farklı olarak özgürlük boyutunun iki alt boyutu bulunmaktadır; ekonomik/yönetimsel özgürlük ve yaşam tarzı bakımından özgürlük. Bu araştırmada kullanılan Ahlaki Temeller Ölçeği, orijinal Ahlaki Temeller Ölçeği'nin maddelerine özgürlük boyutunun maddelerinin de eklenmesiyle oluşturulmuştur. Toplam 6 boyuttan oluşan Ahlaki Temeller ölçeğinin Türkçe versiyonu Ek-5'te verilmiştir. Ahlaki Temeller Ölçeğinin İlgililik Alt Ölçeğinin 1,7 ve 17. maddeleri bakım; 2,8 ve 13. maddeleri adalet; 3, 10 ve 14. maddeleri sadakat; 4,11 ve 15. maddeleri itaat; 5,12 ve 16. maddeleri kutsallık; 9 ve 18. maddeleri ise özgürlük boyutunda değerlendirilmektedir. Muhakeme Alt Ölçeğinin de benzer şekilde 1,7 ve 20. maddeleri bakım; 2,13 ve 21. maddeleri adalet; 3, 14 ve 18. maddeleri sadakat; 10,15 ve 23. maddeleri itaat; 5,11 ve 16. maddeleri kutsallık; 4, 8, 9, 12, 17, 19 ve 22 (ters). maddeleri ise özgürlük boyutunda (12 ve 17. maddeler yaşam tarzı bakımından özgürlük alt boyutunda; 4,8,9,19 ve 22. maddeler ekonomik/yönetimsel özgürlük alt boyutunda) değerlendirilmektedir. Ahlaki temeller ölçeğinin bireyselleştirici temeller (bakım, adalet ve özgürlük) için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .69, birleştirici temeller (sadakat, itaat ve kutsallık) için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır.

Özdeşim: Katılımcıların grupla özdeşimlerinin ölçülmesinde Leach ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen, Yalçındağ (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Ulusal Özdeşim Ölçeği'nden 6 madde seçilmiştir. Araştırmada kullanılacak gruplar, öğrencilerin okudukları bölüm (psikoloji) olarak belirlenmiştir; bu sebeple ölçeğin içinden, üniversite bölümüyle özdeşimi ölçmeye uygun olan 6 madde seçilmiştir. Bu maddeler psikoloji bölümü grup aidiyetini ölçmek için uyarlanmıştır. Kullanılan ölçeğin maddeleri Ek-6'da verilmiştir. Özdeşim ölçeği için Cronbach alfa katsayısı .70 olarak hesaplanmıştır.

4.2.3. İşlem

Araştırmanın yürütülmesinden önce Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul'undan etik izin alınmıştır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayandığından deney dosyasını çalıştırmadan önce katılımcıların gönüllü onamı Ek-7'de belirtildiği gibi alınmıştır.

Katılımcılar ile araştırmacının iletişim bilgileri paylaşılmış, araştırma esnasındaki olası sorunlar için araştırmacıya cep telefonu ve e-mail aracılığıyla ulaşabilmeleri sağlanmıştır. Katılımcılar Mersin Üniversitesi psikoloji bölümü öğrenci grupları aracılığıyla 3 kişilik çevrimiçi bir oyun oynamak üzere deneye davet edilmişlerdir. E-Prime 3.0 (2016, Psychology Software Tools) yazılımı aracılığıyla hazırlanan deney dosyası, E-Prime Go uzantısı ile uzaktan veri toplamaya uygun hale getirilmiştir. Deneye katılmayı kabul eden öğrencilerin pandemi süresinde bulundukları yerde 1 saat boyunca sessiz ve yalnız kalacakları bir zaman dilimi belirlemeleri sağlanmıştır, belirtilen zaman dilimi içerisinde deneye katılmaları için e-mail adreslerine deney dosyasını çalıştırma iznini içeren internet bağlantısı gönderilmiştir. Katılımcı deney dosyasını indirdiğinde oyuna başlamadan önce bir turluk deneme oyununu tamamlayıp, daha sonra aynı oyunu gerçek oyuncularla birçok tur oynayacağı bilgisiyle oyuna başlamıştır. Katılımcılardığeri iki oyuncunun (A oyuncusu ve B oyuncusu) bu oyunu çevrimiçi olarak başka bilgisayarlardan oynadıklarına inandırılmıştır ancak gerçekte bütün katılımcılar C oyuncusu rolünde olup iki simülasyon karaktere karşı oynamıştır. Karşılıklılık beklentisi ile ilgili açıklamaları elimine etmek için ise katılımcılara her turun başında yeni A ve B oyuncularının seçildiği söylenmiştir.

Dış grup olarak belirlenecek grubu seçebilmek için psikoloji öğrencilerinin hangi bölümün öğrencilerini optimum düzeyde (kriterler; iç grup ve dış grup arasındaki farkın belirgin düzeyde olması ve iki grup arasındaki ilişki niteliğinin minimum düzeyde çatışmalı/rekabetçi olması) dış grup üyesi olarak algıladıklarını belirlemek amacıyla bir ön çalışma yapılmıştı. Ön çalışmanın bulguları Sosyoloji, PDR (rehberlik ve psikolojik danışmanlık), Matematik Öğretmenliğive İngiliz Dili/Edebiyatı bölümleri arasından dış grupolarak İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü seçmenin uygun olduğunu göstermişti. Bu sebeple oyunda iç grup uyararı olarak Psikoloji bölümü öğrencisi, dış grup uyararı olarak ise İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencisi kullanılmıştır.

Oyundaki bir turu oluşturan ardışık ekranların resimleri Ek-8’de verilmiştir. Oyundaki bir tur, peş peşe gelen iki ekrandan oluşmaktadır. İlk ekrandaki yönerge katılımcıya yeni oyuncunun kararını beklemesi gerektiğinin bilgisini vermektedir. Bu ekranda “Yeni oyuncular seçildi. Şimdi A oyuncusunun B’ye 40 birim paradan ne kadarını vereceğini söylemesi bekleniyor.” yönergesi verilmiştir. 8 saniye sonra ilk ekran kendiliğinden sonlanıp ikinci ekranda A ve B oyuncularının okudukları bölümler ile A oyuncusunun B oyuncusuna verdiği para miktarı gösterilmiştir. Bu ekran üzerinde katılımcılarınözgeci ceza verme tepkisi ölçülmüştür. Ceza verme tepkisini ölçmek için “A oyuncusundan para silmek için kaç birim para harcamak istiyorsunuz? (Seçtiğiniz miktarın 3 katı A oyuncusundan silinecektir)” yönergesi kullanılmıştır. Katılımcıdan 0 ile 20 arasında uygun gördüğü sayıyı ekrandakicetvel üzerinde işaretlemesi istenmiştir.

Oyun tamamlandıktan sonra katılımcılardan sırasıyla duygu değerlendirmesi sorularını, ve grupla özdeşim sorularını yanıtlamaları istenmiştir ve demografik bilgileri alınmıştır. Deneyin sonunda katılımcıların geribildirim formunu yanıtlamaları yoluyla deneyin konusu ve amacı hakkındaki tahminleri alınmıştır. Son olarak bütün katılımcılara 3 haftalık veri toplama sürecinin sonunda bütçelerinde kalan birim paraların TL'ye dönüştürülerek kendilerine ödeme yapılacağı söylenmiştir. Veri toplama süreci sonlandığında katılımcıların her birine oyundaki kararlarına bakılmaksızın internet bankacılığı ile 10 TL ödeme yapılmıştır. Deney sonunda katılımcılardan yanıtlamaları istenen geribildirim formu Ek-9'da verilmiştir. Deneye katılım yaklaşık 50 dakika sürmüştür. Veriler Eylül 2020-Ekim 2020 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmada kullanılan deney deseni aşağıdaki gibidir.

Deney Deseni

	Dağıtan (A) iç grup		Dağıtan (A) dış grup	
	Alıcı (B) iç grup	Alıcı (B) dış grup	Alıcı (B) iç grup	Alıcı (B) dış grup
Haksız pay				
Eşit pay				

4.3. Bulgular

Bu çalışmanın birinci amacı özgeci cezalandırma davranışının; ikinci amacı ise duygu değerlendirmelerinin alıcının kimliği, dağıtıcının kimliği ve bölüşümün adilliği değişkenleri bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmektir. Bahsedilen iki amaç için iki ayrı 2 (alıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (bölüşümün adilliği; haksız vs eşit) tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür.

Çalışmanın üçüncü amacı ise birleştirici ahlaki temellerin gruplar arası bağlamda özgeci cezalandırma davranışı ile ilişkisini incelemektir. Bu amaç için de 2 (alıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (bölüşümün adilliği; haksız vs eşit) x 2 (birleştirici temellere verilen önem düzeyi; yüksek önem vs düşük önem) karma desenli varyans analizi yürütülmüştür.

4.3.1. Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Bulgular

Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda alıcının kimliği, dağıtıcının kimliği ve bölüşümün adilliği değişkenlerinin özgeci cezalandırma davranışına etkisi sınanırken cinsiyet değişkeni de analize dahil edilmiş; ancak cinsiyetin etkisi anlamlı olmadığından daha sonra analizlerden çıkarılmıştır. Verilerle 2 (alıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (dağıtıcının

kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (bölüşümün adilliği; haksız vs eşit) faktörlü tekrar ölçümlü varyans analizi yürütülmüştür. Özgeci cezalandırma davranışına ilişkin ölçümlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 4.1’de, yürütülen varyans analizinin sonuçları ise Tablo 4.2’de sunulmuştur.

Bölüşümün adilliği. Çok değişkenli Varyans Analizi sonuçları yalnızca bölüşümün adilliği değişkeninin temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (Wilk’s $\lambda = .29$, $F(1,37) = 93.05$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .72$). Katılımcıların haksız koşullara verdikleri ceza miktarı (Ort. = 9.15, SS= 2.99) eşit koşullara verdikleri ceza miktarından (Ort. = 3.03, SS=3.57) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Dağıtıcının kimliği ile alıcının kimliği değişkenlerinin temel etkilerinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Ek olarak, anlamlı düzeyde bir ortak etki bulunamamıştır.

Tablo 4.1.
Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Eğilim Gözlemlenirken Alınan Öyünlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri										
	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Haksız/Eşit	
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız pay	8.88	3.28	8.70	3.33	9.78	3.38	9.24	3.22	9.15	2.99
Eşit pay	2.97	4.35	2.90	3.31	3.03	4.06	3.21	4.18	3.03	3.57
N=38										

N=38

Tablo 4.2.
Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adilliğinin Özgeci Cezalandırma Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
A’nın kimliği (iç grup-dış grup)	15.44	1	15.44	3.33	.08	.08
Hata (A’nın kimliği)	171.11	37	4.62			
B’nin kimliği (iç grup-dış grup)	1.74	1	1.74	.39	.54	.01
Hata (B’nin kimliği)	166.84	37	4.51			
Bölüşüm (haksız-eşit)	2851.19	1	2851.19	93.05*	.00	.72
Hata (Bölüşüm)	1133.73	37	30.64			
A’nın kimliği x B’nin kimliği	.04	1	.04	.02	.89	.00
Hata (A’nın kimliği x B’nin kimliği)	82.10	37	2.22			
A’nın kimliği x Bölüşüm	5.40	1	5.40	2.30	.14	.06
Hata (A’nın kimliği x Bölüşüm)	86.90	37	2.35			
B’nin kimliği x Bölüşüm	3.16	1	3.16	.74	.40	.02
Hata (B’nin kimliği x Bölüşüm)	157.92	37	4.27			
A’nın kimliği x B’nin kimliği x Bölüşüm	1.82	1	1.82	.72	.40	.02
Hata (A’nın kimliği x B’nin kimliği x Bölüşüm)	93.32	37	2.52			

*p < .001

4.3.2. Duygu Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci amacı haksız ve eşit bölüşüm miktarlarına ilişkin çeşitli bağlamlarda verilen duygusal tepkileri incelemektir. Öfke, iyi hissetme ve suçluluk duygularına ilişkin verilere 2 (alıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (bölüşümün adillliği; haksız vs eşit) faktörlü tüm faktörlerde tekrar ölçümlü çok değişkenli varyans analizi uygulanmıştır. Duygulara ilişkin ölçümlerin ortalama ve standart sapma değerleri öfke duygusu için Tablo 4.3'te, suçluluk duygusu için Tablo 4.4'te, iyi hissetme duygusu için Tablo 4.5'te verilmiştir. Yürütülen varyans analizinin öfke duygusuna ilişkin sonuçları Tablo 4.6'da verilmiştir. Aynı analizin suçluluk ve iyi hissetmeduygusuna ilişkin sonuçlarını içeren tablo Ek-10'da verilmiştir.

Tablo 4.3.
Öfke Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Dağıtıcı İç/Dış Toplam	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Haksız/Eşit	
	Ort		SS		Ort		SS			
	2.19		.70		2.06		.67			
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız pay	3.10	1.43	2.92	1.28	2.92	1.34	2.92	1.40	2.97	1.18
Eşit pay	1.21	.62	1.53	.98	1.24	.68	1.16	.44	1.28	.53
N=38										

N=38

Tablo 4.4.
Suçluluk Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Dağıtıcı İç/Dış Toplam	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Haksız/Eşit	
	Ort		SS		Ort		SS			
	1.62		.68		1.46		.60			
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız pay	2.21	1.44	1.84	1.15	1.79	1.21	1.68	1.14	1.88	1.04
Eşit pay	1.21	.58	1.24	.59	1.26	.69	1.10	.39	1.20	.46
N=38										

N=38

Tablo 4.5.
İyi Hissetme Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Dağıtıcı (A) iç grup						Dağıtıcı (A) dış grup						Toplam Haksız/Eşit	
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Toplam Dağıtıcı (A) iç		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Toplam Dağıtıcı (A) dış			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız	1.29	.62	1.55	.86	1.42	.59	1.58	.72	1.63	1.08	1.6	.68	1.51	.54
Eşit	3.74	1.03	3.74	1.16	3.74	.93	3.58	1.22	1.10	.39	3.5	1.21	3.62	.94

N=38

Tablo 4.6.

Alicının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Öfke Duygusu Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
A'nın kimliği (iç grup-dış grup)	1.32	1	1.32	4.78*	.035	.11
Hata (A'nın kimliği)	10.18	37	.28			
B'nin kimliği (iç grup-dış grup)	.01	1	.01	.02	.881	.00
Hata (B'nin kimliği)	21.49	37	.58			
Bölüşüm (haksız-eşit)	215.58	1	215.58	66.79**	.000	.65
Hata (Bölüşüm)	119.42	37	3.23			
A'nın kimliği x B'nin kimliği	.21	1	.21	.33	.567	.01
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği)	23.29	37	.63			
A'nın kimliği x Bölüşüm	.12	1	.12	.44	.510	.01
Hata (A'nın kimliği x Bölüşüm)	9.88	37	.27			
B'nin kimliği x Bölüşüm	.84	1	.84	1.29	.263	.03
Hata (B'nin kimliği x Bölüşüm)	24.16	37	.65			
A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm	1.59	1	1.59	4.39*	.043	.11
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm)	13.41	37	.36			

* $p < .05$, ** $p < .001$

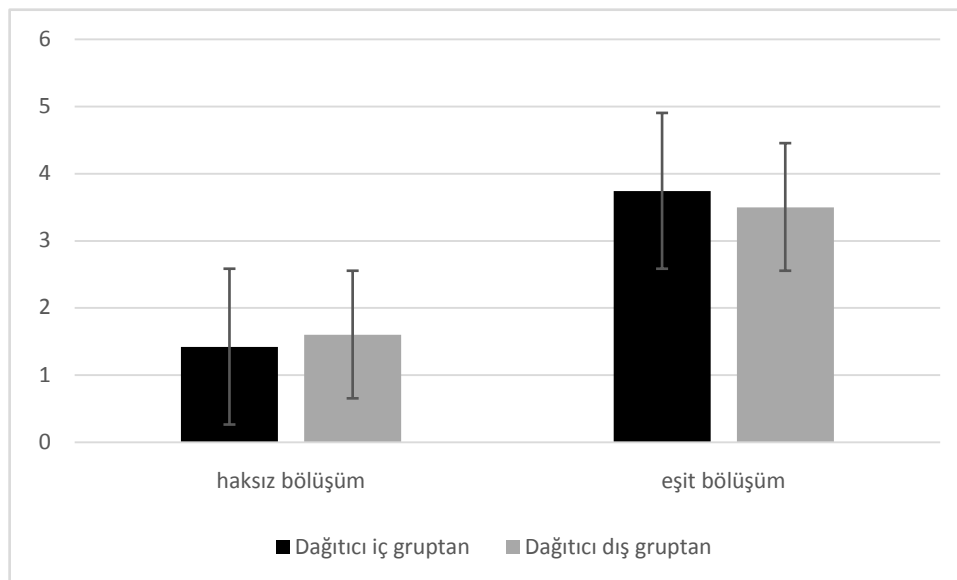
Bölüşümün adillliği. Çok değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre bölüşümün adillliği değişkeninin temel etkisi anlamlıdır (Wilk's $\lambda = .22$, $F(3,35) = 40.70$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .77$). Çok değişkenli varyans analizini izleyen varyans analizi sonuçları öfke ($F(1,37) = 66.79$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .64$), suçluluk ($F(1,37) = 15.56$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .30$) ve iyi hissetme ($F(1,37) = 121.11$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .77$) duygularının bölüşümün eşit ya da haksız olmasına göre anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Katılımcıların haksız durumda deneyimledikleri öfke düzeyinin (Ort. = 2.97, SS= 1.18), eşit durumda deneyimledikleri öfke düzeyinden (Ort. = 1.28, SS= .53) ve haksız durumda deneyimledikleri suçluluk düzeyinin (Ort. = 1.88, SS= 1.04), eşit durumda deneyimledikleri suçluluk düzeyinden (Ort. = 1.20, SS= .46) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca katılımcılar eşit bölüşüme şahit olduklarında (Ort. = 1.51, SS= .54), haksız bölüşüme şahit olduklarından (Ort. = 3.62, SS= .94) daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir.

Dağıtıcının kimliği. Dağıtıcının kimliği değişkeninin temel etkisinin de anlamlı olduğu görülmüştür (Wilk's $\lambda = .80$, $F(3,35) = 2.98$, $p = .044$, partial $\eta^2 = .20$). Çok değişkenli varyans analizini izleyen varyans analizi sonuçları öfke ($F(1,37) = 4.78$, $p = .035$, partial $\eta^2 = .11$) ve suçluluk ($F(1,37) = 6.18$, $p = .018$, partial $\eta^2 = .14$) duygularının dağıtıcının iç gruptan ya da dış gruptan olmasına göre anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Dağıtıcı iç grup üyesi iken belirtilen öfke düzeyinin (Ort. = 2.19, SS= .70) dağıtıcı dış grup üyesi iken belirtilen öfke

düzeyinden (Ort. = 2.06, SS= .67) ve dağıtıcı iç grup üyesiye belirtilen suçluluk düzeyinin (Ort. = 1.62, SS= .68) dağıtıcı dış grup üyesiye belirtilen suçluluk düzeyinden (Ort. = 1.46, SS= .60) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür.

Dağıtıcının kimliği x Bölüşümün adilliği. Ortak etkilerden yalnızca “ Dağıtıcının kimliği x Bölüşüm” ortak etkisinin anlamlılık düzeyine çok yakın olduğu görülmüştür (Wilk’s λ = .81, $F(3,35) = 2.81$, $p = .053$, partial $\eta^2 = .19$). Çok değişkenli varyans analizini izleyen varyans analizi sonuçlarına göre bu ortak etkinin, diğer duygular üzerinde değil ancak iyi hissetme ($F(1,37) = 5.97$, $p = .019$, partial $\eta^2 = .14$) üzerinde anlamlı olduğu görülmüştür. Dağıtıcının iç grup ya da dış gruptan olmasına göre eşit ve haksız koşullardaki iyi hissetme duygusuna ilişkin ortalamalara ait grafik Şekil 4.1’de verilmiştir.

İkili karşılaştırmalar için yürütülen eşlenmiş gruplar için t testi sonuçlarına göre, iç grup üyesi dağıtıcı eşit paylaşım yaptığında belirtilen iyi hissetme düzeyinin (Ort. = 3.74, SS = .93) iç grup üyesi dağıtıcı haksız paylaşım yaptığında belirtilen iyi hissetme düzeyinden (Ort. = 1.42, SS = .59; $t(37)=11.53$, $p=.00$); ve dışgrup üyesi dağıtıcı eşit paylaşım yaptığında belirtilen iyi hissetme düzeyinin (Ort. = 3.5, SS = 1.21) dışgrup üyesi dağıtıcı haksız paylaşım yaptığında belirtilen iyi hissetme düzeyinden (Ort. = 1.6, SS = .68; $t(37)=8.68$, $p=.00$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. İç grup üyesinin haksız paylaşım yaptığı durum ile dış grup üyesinin haksız paylaşım yaptığı durum arasında ise iyi hissetme bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Benzer şekilde, iç grup üyesinin eşit paylaşım yaptığı durum ile dış grup üyesinin eşit paylaşım yaptığı durum arasında da iyi hissetme bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Gözlenen ortak etkinin, bölüşümün adilliği değişkeninin temel etkisi olduğu görülmüştür.

Şekil 4.1. Dağıtıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından iyi hissetme

4.3.3. Birleştirici Ahlaki Temellerin Özgeci Cezalandırma ile İlişkisine Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü amacı, birleştirici ahlaki temellere verilen önemin gruplar arası özgeci cezalandırma davranışı ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla birleştirici ahlaki temellere verilen öneme göre katılımcılar düşük ve yüksek olmak üzere iki gruba ayrılmış (median split ile) ve cezalandırma puanlarına 2 (birleştirici temellere verilen önem; yüksek vs düşük) x 2 (alıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (bölüşümün adillliği; haksız vs eşit) faktörlü son üç faktörde tekrar ölçümlü varyans analizi uygulanmıştır. Birleştirici ahlaki temellerin, araştırmanın diğer değişkenleri ile dörtlü etkileşim etkisine ait ölçümlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 4.7’de, analizlerde anlamlı etkiye sahip olduğu görülen üçlü etkileşimlere ait ortalama ve standart sapmalar Ek-11’de, yürütülen varyans analizinin sonuçları ise Ek-12’de sunulmuştur.

Tablo 4.7.
Birleştirici Ahlaki Temellere Verilen Öneme Göre Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

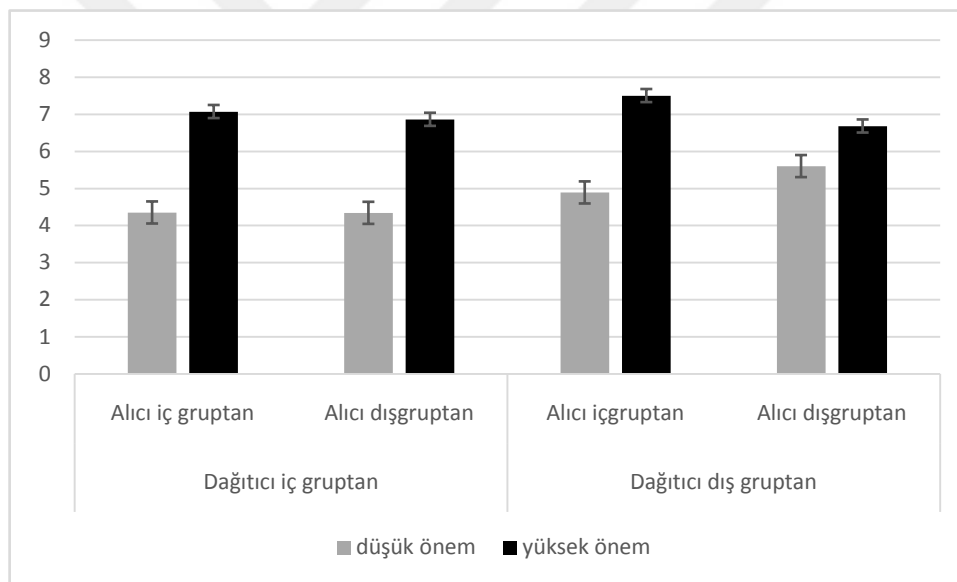
Dağıtıcının Kimliği	Alıcının Kimliği	Bölüşümün Adillliği	Birleştirici Temeller	Ortalama	SS	N
İç grup	İç grup	Haksız	Düşük	7.58	3.30	16
İç grup	İç grup	Haksız	Yüksek	9.83	2.99	22
			Toplam	8.88	3.28	38
İç grup	İç grup	Eşit	Düşük	1.12	1.71	16
İç grup	İç grup	Eşit	Yüksek	4.32	5.18	22
			Toplam	2.97	4.35	38
İç grup	Dış grup	Haksız	Düşük	6.75	3.40	16
İç grup	Dış grup	Haksız	Yüksek	10.12	2.50	22
			Toplam	8.70	3.33	38
İç grup	Dış grup	Eşit	Düşük	1.94	2.82	16
İç grup	Dış grup	Eşit	Yüksek	3.59	3.53	22
			Toplam	2.89	3.31	38
Dış grup	İç grup	Haksız	Düşük	8.09	3.82	16
Dış grup	İç grup	Haksız	Yüksek	11.00	2.44	22
			Toplam	9.78	3.38	38
Dış grup	İç grup	Eşit	Düşük	1.69	2.44	16
Dış grup	İç grup	Eşit	Yüksek	4.00	4.74	22
			Toplam	3.03	4.06	38
Dış grup	Dış grup	Haksız	Düşük	8.16	3.22	16
Dış grup	Dış grup	Haksız	Yüksek	10.03	3.05	22
			Toplam	9.24	3.22	38
Dış grup	Dış grup	Eşit	Düşük	3.06	3.51	16
Dış grup	Dış grup	Eşit	Yüksek	3.32	4.68	22
			Toplam	3.21	4.18	38

Bölüşümün adillliği. Analiz sonuçları, bölüşümün adillliği değişkeninin temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (Wilk’s $\lambda = .29$, $F(1,36) = 87.38$, $p = .000$, partial $\eta^2 = .71$). Katılımcıların

haksız bölüşüme verdikleri ceza miktarının (Ort. = 8.95) eşit bölüşüme verdikleri ceza miktarından (Ort. = 2.88) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Birleştirici ahlaki temellere verilen önem. Birleştirici ahlaki temellerintemel etkisinin de anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür ($F(1,36) = 7.71$, $p = .009$, $\text{partial } \eta^2 = .17$). Birleştirici ahlaki temellere yüksek düzeyde önem verenlerin cezalandırma miktarının (Ort. = 7.03, $SS = 2.87$) düşük düzeyde önem verenlerin cezalandırma miktarından (Ort. = 4.80, $SS = 1.66$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Dağıtıcının kimliği x Alıcının kimliği x Birleştirici ahlaki temellere verilen önem. Ortak etkilerden dağıtıcının kimliği alıcının kimliği ve birleştirici ahlaki temellere verilen önemin üçlü ortak etkisinin anlamlılık düzeyine çok yakın olduğu görülmüştür (Wilk's $\lambda = .90$, $F(1,36) = 4.02$, $p = .053$, $\text{partial } \eta^2 = .10$). Ortalamalara ilişkin grafik Şekil 4.2'de verilmiştir.

Şekil 4.2. Birleştirici temeller, dağıtıcının kimliği ve alıcının kimliği bakımından cezalandırma

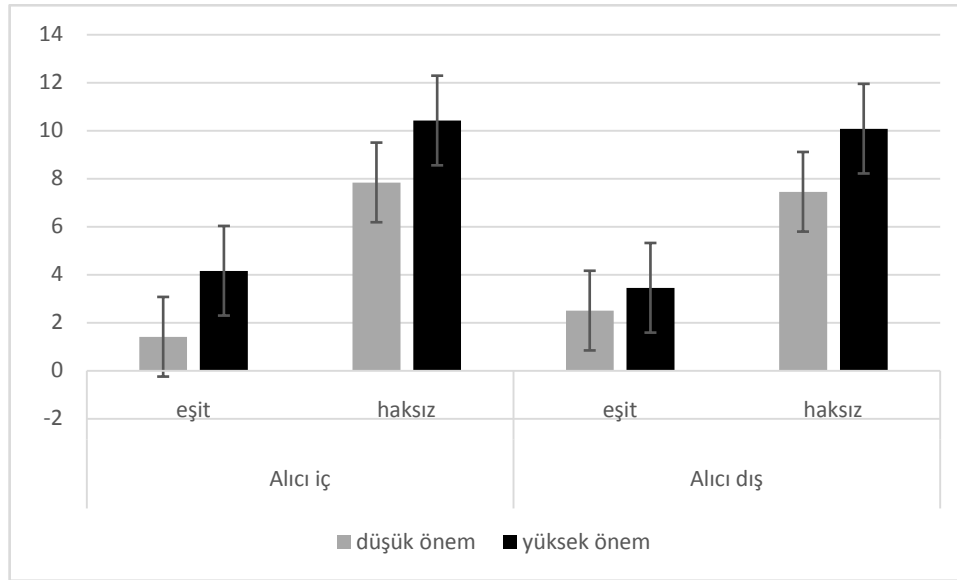
Birleştirici ahlaki temellere ilgisi yüksek ve düşük düzeyde olan grupların cezalandırma puanlarını karşılaştırmak için, birleştirici ahlaki temellere düşük düzeyde önemverenler ve yüksek düzeyde önem verenler olarak kategorize edilen katılımcıların cezalandırma puanlarına bağımsız gruplar için t testi uygulanmıştır. Sonuçlara göre, dağıtıcının içgrup alıcının dış grup üyesi olduğu, dağıtıcının dış grup alıcının iç grup üyesi olduğu ya da her ikisinin de iç grup üyesi olduğu koşullarda birleştirici ahlaki temellere yüksek düzeyde önem verenler, düşük düzeyde önem verenlerden daha fazla özgeci cezalandırma eğilimi göstermişlerdir. *Hem dağıtıcının hem alıcının iç grup üyesi olduğu koşulda* birleştirici temellere yüksek düzeyde önem verenlerin

cezalandırma puanının (Ort= 7.07, SS= 3.12) düşük düzeyde önem verenlerinkinden (Ort= 4.35, SS= 1.65; $t(36)=3.17$, $p =.003$); *dağıtıcının iç grup alıcının dış grup üyesi olduğu koşulda* birleştirici temellere yüksek düzeyde önem verenlerin cezalandırma puanının (Ort= 6.86, SS= 2.40) düşük düzeyde önem verenlerinkinden (Ort= 4.34, SS= 1.76; $t(36)=3.55$, $p =.001$) ve son olarak *dağıtıcının dış grup alıcının iç grup üyesi olduğu koşulda* birleştirici temellere yüksek düzeyde önem verenlerin cezalandırma puanının (Ort= 7.5, SS= 3.28) düşük düzeyde önem verenlerinkinden (Ort= 4.89, SS= 2.66; $t(36)=2.61$, $p =.013$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. *Hem dağıtıcının hem de alıcının dış grup üyesi olduğu koşulda* ise birleştirici ahlaki temellere yüksek önem verenler ile düşük önem verenler birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır ($t(36)=1.11$, $p=.112$).

Birleştirici temellere daha az önem verenlerin araştırmanın koşullarından hangisinde daha fazla cezalandırma kullandıklarını incelemek için bu kişilerin 4 ayrı koşulda verdiği ceza puanları eşlenmiş gruplar için t testi ile ikili olarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre birleştirici temellere daha az önem verenlerin koşullara göre cezalandırma puanları yalnızca *dağıtıcının iç grup alıcının dış grup üyesi olduğu koşul* ile *hem dağıtıcının hem alıcının dış grup üyesi olduğu koşul* arasında farklılaşmıştır. Buna göre birleştirici temeller bakımından ahlaki ilgileri düşük bireyler *hem dağıtıcının hem alıcının dış grup üyesi olduğu koşulda* (Ort= 5.61, SS= 2.24) *dağıtıcının iç grup alıcının dış grup üyesi olduğu koşuldanda* (Ort= 4.34, SS= 1.76) daha fazla cezalandırma kullanmışlardır ($t(15)= 2.39$, $p= .03$).

Bu analizle aynı şekilde, eşlenmiş gruplar için t testi kullanılarak, birleştirici temellere daha çok önem verenlerin araştırmanın koşullarından hangisinde daha fazla cezalandırma kullandıklarını incelemek için de, bu kişilerin 4 ayrı koşulda verdiği ceza puanları ikili olarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre birleştirici temeller bakımından ahlaki ilgisi yüksek düzeyde olanların koşullara göre verdikleri cezalandırma puanları yalnızca *dağıtıcının dış grup alıcının iç grup üyesi olduğu koşul* ile *hem dağıtıcının hem alıcının dış grup üyesi olduğu koşul* arasında farklılaşmıştır. Birleştirici ahlaki kaygıları yüksek bireyler *dağıtıcının dış grup alıcının iç grup üyesi olduğu koşulda* (Ort= 7.5, SS= 3.28) *hem dağıtıcının hem alıcının dış grup üyesi olduğu koşuldanda* (Ort= 6.68, SS= 3.32) daha fazla cezalandırma kullanmışlardır ($t(21)= 2.09$, $p= .049$).

Alıcının kimliği x Bölüşümün adilliği x Birleştirici ahlaki temellere verilen önem. Son olarak ortak etkilerden alıcının kimliği, bölüşümün adilliği ve birleştirici ahlaki temellere verilen önemin üçlü ortak etkisinin anlamlılık düzeyine çok yakın olduğu görülmüştür (Wilk's $\lambda = .90$, $F(1,36) = 4.00$, $p = .053$, partial $\eta^2 = .10$). Ortalamalara ilişkin grafik Şekil 4.3'te verilmiştir.

Şekil 4.3. Birleştirici Temeller, alıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından özgeci ceza

Birleştirici ahlaki temellere ilgileri daha yüksek ve daha düşük düzeyde olanların cezalandırma puanlarını karşılaştırmak için, birleştirici ahlaki temellere düşük önem ya da yüksek önem verenler olarak kategorize edilen katılımcıların 4 koşuldaki cezalandırma puanlarına bağımsız gruplar için t testi uygulanmıştır. Sonuçlara göre iç grup üyesi haksızlığa uğradığında, dış grup üyesi haksızlığa uğradığında ve iç grup üyesine eşit bölüşüm yapıldığında birleştirici ahlaki temellere yüksek düzeyde önem verenler, düşük düzeyde önem verenlerden daha fazla cezalandırma kullanmıştır. Ortalamalar arası farkları ifade etmek gerekirse, *iç grup üyesi alıcıya haksız bölüşüm* koşulunda birleştirici temellere daha çok önem verenler (Ort. = 10.42, SS= 2.45) daha az önem verenlerden (Ort. = 7.84, SS= 3.46) daha fazla cezalandırma kullanmıştır ($t(36) = 2.69, p=.011$). *Dış grup üyesi alıcıya haksız bölüşüm* koşulunda birleştirici temellere daha çok önem verenler (Ort. = 10.08, SS= 2.45) daha az önem verenlerden (Ort. = 7.45, SS= 3.10) daha fazla cezalandırma kullanmıştır ($t(36) = 2.92, p=.006$). *İç grup üyesi alıcıya eşit bölüşüm* koşulunda birleştirici temellere daha çok önem verenler (Ort= 4.16, SS= 4.85) daha az önem verenlerden (Ort. = 1.41, SS= 1.58) daha fazla cezalandırma kullanmıştır ($t(36) = 2.18, p=.036$). Ancak birleştirici temellere daha çok ve daha az önem veren gruplardış grup üyesi alıcıya eşit bölüşüm koşulunda birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır ($t(36) = .81, p= .422$).

Birleştirici temellere daha az önem verenlerin alıcının kimliği ve bölüşümün adilliğine göre oluşturulan koşullardan hangisinde daha fazla cezalandırma kullandıklarını incelemek için, birleştirici ahlaki temellere daha az önem verenlerin 4 ayrı koşuldaki cezalandırma puanları eşlenmiş gruplar için t testi ile ikili olarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre ortalamalar arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

Yukarıdakiyle benzer olarak birleştirici temellere daha fazla önem verenlerin alıcının kimliği ve bölüşümün adilliğine göre oluşturulan koşullardan hangisinde daha fazla cezalandırma kullandıklarını incelemek için, birleştirici ahlaki temellere daha fazla önem verenlerin 4 ayrı koşuldaki cezalandırma puanları eşlenmiş gruplar için t testi ile ikili olarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre ortalamalar arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

4.4. Tartışma

Bu çalışmanın amacı, çatışma ya da rekabetin olmadığı gruplar arası bağlamlarda özgeci cezalandırmayı incelemektir. Bu amaçla Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda şahitlerin dağıtıcıyı (A oyuncusunu) özgeci cezalandırma tercihlerinin, bölüşümün eşit olup olmamasına, dağıtıcının kimliğine ve alıcının kimliğine bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Şahitlerin, ihlal içeren olaydan kendileri etkilenmediklerinde ve ihlalcıyı cezalandırmanın şahitlere herhangi bir kazanç getirmesi mümkün olmadığıda bile bir bedel ödeyerek haksız durumları cezalandırmaya yönelik tercih göstermeleri beklenmekteydi. Araştırmanın sonuçları bireylerin özgeci cezalandırma için tercih gösterdiklerini ve haksız paylaşımlarda eşit paylaşımlardan daha fazla ceza kullandıklarını göstermiştir. Bireylerin herhangi bir kazanç elde etme imkanının olmadığı tek seferlik etkileşimlerde, haksızlık yapan aktörleri bedel ödemek pahasına cezalandırmayı tercih etmeleri, güçlü karşılıklılık ilkesi ile açıklanabilir (Fehr ve Gächter, 2000; Gintis, 2000). Güçlü karşılıklılık ilkesini savunan teorisyenlere göre iş birliğinin evrimi önemli ölçüde iş birliğini destekleyen davranışların ödüllendirilmesi ve iş birliğini azaltma ihtimali olan davranışların cezalandırması yoluyla mümkün olmuştur. Buna göre bireylerin önemli bir kısmı tekrarlanma ihtimalinin neredeyse hiç olmadığı etkileşimlerde bile başkalarının iyi niyetini ödüllendirme (güçlü pozitif karşılıklılık) ve kötü niyetini cezalandırma (güçlü negatif karşılıklılık) yönünde eğilimler taşımaktadır. İş birliği kuran kişiyi ödüllendirme ve bencillik yapanı cezalandırma yönündeki bu eğilim bireylerin kendileri için masraflı olduğunda bile, gözlemledikleri eylemin karşılığını vermeleri için güçlü bir motivasyon oluşturmaktadır. Bu eğilim karşılıksız özgecilikten de tekrarlanan etkileşimlerdeki karşılıklı iş birliğinden de ayrıştırılmaktadır. Karşılıksız özgecilik diğerlerinin nasıl davrandığından bağımsız olarak diğerinin refahına sunulan eylemleri ifade ederken; tekrarlanan etkileşimlerdeki karşılıklı iş birliği, gelecekteki fayda beklentilerinden temelini alan eylemleri kapsamaktadır. Güçlü karşılıklılık ilkesi ise diğerinin eylemlerine bağlı olması yönüyle özgecilikten; gelecekte fayda elde etme beklentilerinden bağımsız olması yönüyle de tekrarlı etkileşimlerdeki iş birliği takasından ayrılmaktadır. Kısacası güçlü karşılıklılık, davranışın karşılığı neyse onu verme yönündeki, gelecek faydadan bağımsız olan eğilimleri yansıtmaktadır (Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2002). Bu araştırmadan elde edilen iş birliği ihlalcisini

cezalandırmanın bireyler tarafından tercih edildiğine ilişkin bulgu, güçlü negatif karşılıklılık ilkesini, yani kötü davranışı cezalandırma eğilimini yansıtmaktadır. Araştırmacılar iş birliği ihlaline şahitlikte cezanın kullanımının iş birliği normunu korumaya hizmet ettiğini, bu sebeple de bireylerin ihlalcıye tepki göstermeleri kendileri için masraflı olduğunda bile bunu yapmayı tercih etmeye devam ettiklerini söylemektedir. Bu yönüyle gelecekteki faydadan bağımsız, tek seferlik etkileşimlerde bile ortaya çıkan masraflı cezalandırma davranışları bir tercih olarak ele alınmakta ve *iş birliği normu dayatma* ya da *özgeci cezalandırma* olarak adlandırılmaktadır (Fehr ve Gächter, 2002).

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu bireylerin haksız bölüşümlerde, eşit bölüşümlere kıyasla, daha fazla olumsuz duygu, daha az olumlu duygu deneyimledikleridir. Buna göre bireyler Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyunundaki dağıtıcı haksızlık yaptığında, eşit bölüşüm yaptığına kıyasla, daha fazla öfke ve suçluluk duygusu, daha az olumlu duygu deneyimlediklerini belirtmişlerdir. Literatürdeki önceki araştırmalar bireylerin adil davranmayanlara ve başkalarını sömürenlere, gelecekte fayda beklemeksizin ve çoğu zaman kendi çıkarları ile ters düşecek biçimde ceza verme eğiliminin güçlü bir biçimde ahlaki duygulardan beslendiğini söylemektedir. Kişiler kendilerinin ya da başkalarının refahı üzerinde olumsuz sonuçları olan eylemleri kasten yapılmış bir sosyal kural ihlali olarak algıladıklarında, güçlü bir şekilde olumsuz duygular deneyimlemektedir. Özellikle öfke duygusu iş birliği ihlallerinde kendi çıkarını düşünmeksizin sergilenen ceza verme davranışlarının temel mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Fehr ve Gächter, 2002; Folger, Cropanzano ve Goldman, 2005; Jordan McAuliffe ve Rand, 2015). Buna göre ihlalcilerin kendilerini var olan sosyal kuralların üzerinde konumlandırması mağdurlarda ve şahitlerde öfke duygusu yaratmaktadır, bu sebeple de bireyler kendi davranışlarının sonucu olarak bedel ödemeleri gerekse bile haksızlığa tepki göstermektedir. Bu araştırmanın haksız bölüşümlerde daha fazla öfke duygusu deneyimlendiğine ve daha fazla cezalandırma davranışı sergilendiğine ilişkin bulgusu cezalandırmada “iş birliği normunu dayatma” açıklamasını desteklemektedir. Ek olarak, bu araştırmanın haksız bölüşümlere şahitlikte deneyimlenen suçluluk duygusuna ilişkin bulgusu suçluluk duygusunun adalet arayışına götürebileceğine ilişkin önceki literatür ile uyumludur (örn: Nelissen ve Zeelenberg, 2009). Ayrıca bu çalışmada katılımcıların eşit bölüşümlerde, haksız bölüşümlere kıyasla daha iyi hissettikleri bulunmuştur. Araştırmanın haksız ve eşit bölüşümlerdeki duygu değerlendirmelerine ilişkin bulguları paraleldir.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyunundaki eşit bölüşüm normunun ihlaline verilen tepkiler iç grup/ dış grup bağlamında incelendiğinde, ihlalcinin ve mağdurun kimliği bakımından özgeci cezalandırma puanları farklılaşmamıştır. Önceki çalışmalar ihlalcinin kimliği bakımından gruplar arası bağlamda cezalandırma davranışlarına yönelik iki hipotez ileri sürmektedir: Grubu Düzenleme/Grup Normunu Koruma

Hipotezi (Fehr ve Gächter, 2002; Mendoza ve ark., 2014; Shinada ve ark., 2004) ve Gruplar Arası Yanlılık Hipotezi (Jordan, McAuliffe ve Warneken, 2014; Yudkin ve ark., 2016). Grubu düzenleme hipotezine göre, iş birliği karşıtı eylemler iç grup üyelerinden geldiğinde dış grup üyelerinden geldiği duruma kıyasla daha olumsuz değerlendirilmektedir. Bu hipotez, Sosyal Kimlik Kuramı perspektifinden, grubun performansını bozan iç grup üyelerinin grubun dışına atılmasını *kara koyun etkisi* olarak adlandıran önceki çalışmaların ortaya koyduğu etki ile paralel bir etkinin ortaya çıkmasını öngörmektedir (Marques, Yzerbyt ve Leyens, 1988). Gruplar Arası Yanlılık Hipotezine göre ise özgeci cezalandırma yoluyla iş birliği normunu dayatma davranışı gruplar arası ön yargılardan etkilenmektedir; iç grup üyesi ihlalciler daha iyi niyetli ve olumlu, dış grup üyesi ihlalciler ise daha düşmanca niyetli ve olumsuz değerlendirilmektedir (Everett, Faber ve Crockett, 2015; Otten, 2009). Bu nedenle Gruplar Arası Yanlılık Hipotezine göre ise, ilk hipotezin aksine, dış grup üyesi ihlalcilerin iç grup üyesi ihlalcilerden daha şiddetli cezalandırılması beklenir.

Bu çalışmanın bulguları haksız bölüşüm yaparak iş birliğini ihlal eden aktörün (ihlalcinin) grup kimliğinin, şahitlerin özgeci cezalandırma davranışı üzerinde etkisinin olmadığını göstermiştir. Goette, Huffman ve Meier (2006)'ın üyeleri seçkisiz olarak atanmış olan gerçek sosyal gruplardan oluşan gruplar arası bağlamda yürüttüğü bir çalışmada da, bu çalışmanın bulguları ile benzer şekilde, ihlalcinin iç grup ya da dış grup üyesi olmasının şahitlerin özgeci cezalandırma davranışı üzerinde bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Sözü geçen çalışmada araştırmacılar İsviçre ordusuna memur yetiştirmek için oluşturulan 4 haftalık doğal gruplara grup üyelerinin seçkisiz olarak atanması durumundan faydalanarak seçkisiz atanmış üyelerden oluşan doğal gruplar bağlamında gruplar arası davranışları incelemişlerdir. Araştırmada, üyelerin kendi grup üyeleri ile etkileşim kurarak ilişkiler geliştirmesini izleyen süreçte, bireylerin Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyunundaki özgeci cezalandırma davranışları incelenmiştir. Goette ve arkadaşlarının (Goette, Huffman ve Meier, 2006) araştırmasının sonuçları, seçkisiz olarak oluşturulmuş doğal gruplarda, gruplar arası ilişkiler rekabetçi türden olmadığında bireylerin ihlalcii cezalandırma davranışının ihlalcinin kimliğinden etkilenmediğini göstermiştir. Benzer şekilde Lu ve McKeown' un (2018) çalışmasında da ihlalcii ile ortak bir sosyal kimlik paylaşp paylaşmama durumunun özgeci cezalandırma davranışları üzerinde bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Bizim çalışmamızın doğal gruplarda ihlalcinin grup kimliğinin özgeci cezalandırma üzerinde bir etkisinin olmadığına ilişkin bulgusu sözü geçen önceki çalışmalarla uyumludur.

Şahitlerin cezalandırma davranışında grup etkisi olduğunu ve bu etkinin Grubu Düzenleme Hipotezini desteklediğini gösteren bir çalışmada (Shinada, Yamagishi ve Ohmura, 2004) *dağıtıcının da alıcının da iç gruptan olduğu* ve *dağıtıcının da alıcının da dış gruptan olduğu* iki koşul karşılaştırılmış ve özgeci cezalandırmanın iç grup koşulunda dış grup koşulundan daha

fazla olduğu bulunmuştur. Ancak Shinada ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında eşit paylaşma normunu ihlal eden aktörün değil güvene dayalı oyunlardaki iş birliğini ihlal eden aktörün cezalandırılması ele alınmıştır. Güvene dayalı grup oyunlarında cezalandırıcı konumundaki C oyuncular her bir oyuncunun iş birliği kurup kurmadığını görmektedir, Üçüncü Kişinin Cezalandırması paradigmasında eşit bölüşüm normuna verilen cezalandırma tepkilerini inceleyen çalışmalarda ise sıklıkla mağdur edilen oyuncunun iş birliği ile ilgili tutumu hakkında bilgi verilmemektedir. Güvene dayalı oyunlarda kendi grup üyelerinin iyi niyetinden faydalanan aktör, Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda kendi grup üyelerine karşı haksız bölüşüm yapmayarak bencil davranan aktörden daha farklı değerlendiriliyor ve ilk durumda grup içi süreçler daha belirgin hale geliyor olabilir.

Cezalandırmada mağdurun sosyal kimliği bakımından grup etkisinden söz eden başka bir çalışmada (Morese ve ark., 2016) haksız durumlara verilen tepkiler eşit durumlara verilen tepkilerden ayırtılarak analiz edilmiş; katılımcıların *“ihlalcı iç grup mağdur iç grup”* koşulunda, *“ihlalcı iç grup mağdur dış grup”* koşulundan daha fazla ceza verdikleri bulunmuş; ancak bu etki eşit durumlara verilen cezalandırma tepkileri de analize dahil edildiğinde çıkmamıştır. Bizim çalışmamızda ise eşit ve haksız koşullar birlikte analize alınarak karşılaştırılmıştır.

İhlalciyi cezalandırmada ihlalcinin kimliği bakımından Gruplar Arası Yanlılık Hipotezini destekleyen bulgular elde eden bir başka çalışmada ise (Schiller, Baumgartner ve Knoch, 2014) iç grup yanlılığının iç gruba yönelik olumlu duygulardan mı (ingroup love) yoksa dış gruba yönelik olumsuz duygulardan mı (outgroup hate) kaynaklandığı sorusuna yanıt aranmış; ihlalciiyi cezalandırmaya yönelik ayrımcılığın hem iç gruba yönelik olumlu duygulardan hem de dış gruba yönelik olumsuz duygulardan kaynaklandığı savunulmuştur. Sözü geçen çalışmada Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda iç grup üyesi ihlalciler herhangi bir grup aidiyeti belirtilmemiş olan bir ihlalciden daha az cezalandırılırken (iç grup sevgisi); dış grup üyesi ihlalciler grup aidiyeti belirtilmemiş olan bir ihlalciden daha fazla cezalandırılmıştır (dış gruptan hoşlanmamak). Öte yandan söz konusu çalışmada şahitlerin cezalandırma davranışı siyasi parti, futbol takımı gibi rekabet içerikli iç grup/ dış grup bağlamında ele alınmıştır. Rekabetin gruplar arası ön yargıları ve ayrımcı davranışları şiddetlendirdiği bilinmektedir (Brewer, 2001; Goette, Huffman, Meier ve Sutter, 2010). Bizim çalışmamızda ise rekabetsiz gruplardan oluşan gruplar arası bağlamda özgeci cezalandırma tercihleri incelenmiştir.

Araştırmanın bulguları mağdurun grup kimliği bakımından değerlendirildiğinde de, ihlalcinin grup kimliğinde olduğu gibi, şahitlerin cezalandırma davranışlarında bir grup etkisi bulunamamıştır. Katılımcıların ihlalciiyi cezalandırma davranışı mağdurun iç grup ya da dış grup üyesi olması durumuna göre farklılaşmadığından mağduru korumada gruplar arası yanlılık hipotezi desteklenmemiştir. Ancak literatürdeki bazı araştırma bulguları (Bernhard,

Fischbacher ve Fehr, 2006; Goette, Huffman ve Meier, 2006; Rabellino ve ark., 2016) haksızlığa uğrayan iç grup üyelerinin aynı muameleye maruz kalan dış grup üyelerinden daha fazla korunduğunu, iç grup üyeleri mağdur edildiğinde şahitlerin daha fazla cezalandırma davranışında bulunduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın bulgularının mağduru korumada iç grup yanlılığı bulan önceki araştırma bulguları ile tutarsız olmasının olası ilk nedeni katılımcıların herkesi bir iç grup üyesi olarak değerlendirmeleri ve bu sebeple bütün mağdurlar için ihlalcıye özgeci cezalandırma uygulamaları olabilir. Kısacası, katılımcılar yalnızca mağdur edilen psikoloji öğrencilerini değil, mağdur edilen bütün öğrencileri bir iç grup üyesi olarak algılamış olabilirler. Bu çalışmada mağduru korumada iç grup yanlılığını destekleyen bir bulguya ulaşılmamasının ikinci olası nedeni katılımcıların araştırmanın bütün koşullarını görmüş olmaları nedeni ile her koşulda adil davranmak için çaba göstermiş olmaları olabilir. Örneklemin psikoloji bölümü öğrencilerinden oluştuğu düşünüldüğünde katılımcıların yanlı görünmemek için mağdurun kimliğine göre oluşturulan her iki koşulda da (*iç grup üyesi mağdur* koşulu ve *dış grup üyesi mağdur* koşulu) adil davranmaya dikkat etmiş olmaları olasıdır.

Son olarak bu çalışmada birleştirici ahlaki temellerin (otoriteye itaat, gruba sadakat ve kutsallık) gruplar arası bağlamda şahitlerin ceza kararları ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Birleştirici temellerin ahlakın sosyal düzeni korumaya ve grup sarginliğini artırmaya yönelik boyutu olduğu söylenmektedir (Graham, Haidt ve Nosek, 2009; Malka ve ark., 2016). Bu nedenle bu çalışmada birleştirici temellerin gruplar arası bağlamda norm dayatma davranışları ile ilişkili olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre birleştirici ahlaki temellere yüksek önem veren bireyler, düşük önem veren bireylerden daha fazla cezalandırma kullanmıştır, ancak bu davranış özgeci cezalandırma olarak adlandıramamaktadır, çünkü birleştirici temellere yüksek düzeyde önem veren bireyler haksız ve eşit durumları birbirinden ayırt etmeksizin daha fazla cezalandırma kullanmışlardır. Ahlakın birleştirici temellerinin politik muhafazakarlığa işaret eden bireysel değişkenlerle ilişkili olduğu bilinmektedir. Önceki çalışmalar cezalandırıcı sosyal sistemlerin desteklenmesini ifade eden *sağ kanat yetkecilik* ve sosyal sistemdeki hiyerarşik yapıların desteklenmesini ifade eden *sosyal baskınlık yöneliminin* ahlakın birleştirici temelleri ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Milojev ve ark., 2014; Kugler, Jost ve Noorbaloochi, 2014). Önceki çalışmalar, muhafazakarlık ahlakı ile yakından ilgili olduğu öne sürülen bu iki değişkenin gruplar arası önyargılarla da ilişkili olduğunu göstermektedir (Duckitt, Wagner, Du Plessis, ve Birum, 2002; Whitley, 1999). Bu çalışmadan elde edilen bir bulgu olan, birleştirici temellere önem veren kişilerde özgeci nedenlerle açıklanamayan cezanın daha fazla kullanılması, birleştirici temeller ile politik muhafazakarlığı ilişkilendiren önceki çalışmaların bulguları ile örtüşmektedir. Bu çalışmanın birleştirici temelleri önceleyen bireylerin ceza kullanımı ile ilgili bulgusu, bu değişkenin Üçüncü Kişinin Cezalandırması paradigmasını kullanan çalışmalarda cezalandırma

eğilimine etki edebilecek bireysel bir değişken olabileceğini düşündürmektedir. Sonraki çalışmalarda bireylerin ceza kullanma eğilimlerine etki edebilecek bireysel faktörlere dikkat edilmesi önerilmektedir. Ek olarak bu çalışmanın birleştirici ahlaki temellerin araştırmanın diğer bağımsız değişkenleri ile ortak etkilerine ilişkin bulguları incelendiğinde, birleştirici temeller ile özgeci cezalandırma davranışları arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Sonraki çalışmalarda ahlaki temeller ile özgeci cezalandırma arasındaki ilişki daha ayrıntılı bir biçimde incelenebilir.

Araştırmanın bulguları bir arada değerlendirildiğinde eşit bölüşüm yapan dağıtıcıya eşit olmayan bölüşümü tercih edenden daha çok özgeci ceza verildiği ancak bunun bu eğilimlerin iç grup/dış grup bağlamında farklılaşmadığı görülmüştür. Deney deseninin grup içi olması, katılımcıların koşullar arasında değişen dağıtıcı ve alıcı kimliklerinin sistematik olarak değiştiğini fark etmesine ve istedik tepkiler vermesine yol açmış olabilir. Grup etkisinin bulunamamış olmasının bir başka nedeni yine deney deseninin grup içi desen olmasından kaynaklı olarak, katılımcıların oyunu art arda birçok tur oynamaları sebebiyle diğer oyuncuların grup aidiyetlerine dikkat verememiş olmaları olabilir. Bu olasılıklar sebebiyle dağıtıcı ve alıcının sosyal kimliğinin gruplar arası değişken olarak tasarlandığı ikinci çalışma yürütülmüştür.

5. ÇALIŞMA 2

5.1. Araştırmanın Amacı

İlk çalışmada araştırmanın bağımsız değişkenlerinden yalnızca bölüşümün adilliğinin, özgeci cezalandırma üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulundu. Alıcının kimliği ya da dağıtıcının kimliği bakımından anlamlı bir etki bulunamadı. İlk çalışmada grup içi desen kullanılmış, tüm katılımcılar tüm koşullara atanmışlardır. Bu nedenle katılımcıların manipülasyonun farkına varmaları ve tutarlı davranmak ya da izlenim oluşturmak için iç ve dış grup üyelerine aynı miktarda özgeci ceza vermiş olma olasılığı vardır. Bu nedenle olası karıştırıcı etkileri kontrol etmek için ikinci çalışmada dağıtıcı ve alıcının kimlikleri değişkenleri açısından gruplar arası desen kullanılmıştır. 2 (Dağıtıcının Kimliği: iç grup veya dış grup) X 2 (Alıcının Kimliği: iç grup veya dış grup) X 2 (Bölüşümün adilliği: eşit veya haksız) son faktörde tekrar ölçümlü desen kullanıldı.

5.2. Yöntem

5.2.1. Örneklem

Çeşitli üniversitelerde (Ankara Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Bursa Teknik Üniversitesi) psikoloji bölümüne devam eden 248 öğrenci araştırmaya katılmıştır; ancak veri toplama süreci uzaktan yürütüldüğü için geri bildirim formunda oyuna ilişkin yönergeleri anlamadığını ya da soruları özensiz yanıtladığını belirten 65 katılımcının verisi araştırmaya dahil edilmemiştir. Dokuz katılımcının verisi ise psikoloji bölümü ile çok düşük özdeşim kurduklarını belirttikleri için (özdeşim ortalamaları 1-2 arası olduğundan) veri setinden çıkarılmıştır. Araştırmanın örneklemi 139 kadın, 35 erkek olmak üzere toplam 174 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 18-45 ve yaş ortalaması 21.16'dır (SS= 2.82). Katılımcıların aylık harcamalarına bakıldığında % 21.8'i 0-500 TL, % 32.2'si 500-1000 TL, % 24.1'i 1000-1500 TL, % 8.6'sı 1500-2000 TL, % 7.5'i 2000-2500 TL ve % 5.8'i 2500 TL ve üzeri olarak aylık harcama miktarı belirtmiştir. Yaşanılan yerin büyüklüğü bakımından katılımcıların % 2.9'u köyde, % 9.8'i kasabada, % 39.7'si şehirde, % 47.7'si büyükşehirde yaşamlarının büyük çoğunluğunu sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Politik görüş açısından bakıldığında ise katılımcıların % 14.9'u sol, % 35.6'sı sola yakın, % 36.8'i merkez, % 12.1'i sağa yakın ve % 0.6'sı ise sağ politik görüş bildirmişlerdir.

5.2.2. Veri Toplama Araçları

Özgeci cezalandırma davranışına ilişkin ölçümler için ilk çalışmada kullanılan Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyunu kullanılmıştır. Deneyin başında katılımcılara 8 turdan oluşan 3 kişilik bir oyun oynayacakları söylenmiştir. Her turda bir oyuncunun (A oyuncusu) araştırmacı tarafından kendisine verilen 40TL'den ne kadarını diğer oyuncuya (B oyuncusuna) gönderdiğini izledikten sonra, yapacakları hamle ile A oyuncusunun bütçesine giden para hakkında söz sahibi oldukları söylenmiştir. Böylece, bütün turlarda C oyuncusu rolünde oynayan katılımcılar, A'nın B'ye verdiği para miktarını gördükten sonra hamle sırası kendisine geldiğinde A'dan para silebilecekti. Ancak 2. Deneyde de özgeci cezalandırma davranışları ölçüldüğünden, ilk deneyde olduğu gibi katılımcıların A dan para silebilmek için fedakarlık yapması gerekmektedir. Deneyin başında katılımcılara, deneye katılan 5 kişinin çekilişle 50 TL kazanacağı, her turda kendilerine bu çekiliş için 20 adet bilet verileceği ve oyunun sonunda toplamda ne kadar biletleri varsa çekilişle para kazanma şanslarının da o kadar yüksek olacağı duyurulmuştur. Katılımcıların A oyuncusundan para silmek istedikleri turlarda o tur için kendilerine verilmiş olan 20 adet biletten istedikleri kadarını (0-20 arası) harcamaları gerekmektedir. Kısacası, A oyuncusundan para silmek C oyuncusu rolündeki gerçek katılımcıların kendilerinin çekilişten para kazanma şanslarını azaltmaktaydı. İlk çalışmada olduğu gibi katılımcılar ceza verirken 1/3 oranında kaybetmekteydi, yani kendi biletlerinden 1 bilet harcadıklarında A oyuncusunun bütçesinden 3 TL sileceklerdi. Yönergede buraya kadarki kısım cezanın masraflı olarak uygulanması gerektiği ile ilgili açıklamalardı. 2. deneyde çekiliş söz konusu olduğundan, A oyuncusuna özgeci ceza verme davranışının, çekilişte yarışmak için A'dan para silme davranışı ile karışmasını önlemek için A ve B oyuncular arasındaki para alışverişinin, kendi katılacakları çekilişten bağımsız olarak gerçekleştiği söylenmiştir. Özgeci cezada karşılıklılık beklentisinin etkisi ile ilgili açıklamaları ortadan kaldırmak için ise katılımcılara her turda oynadıkları oyuncuların değiştiği, bir kez karşılaştıkları oyuncu ile bir daha karşılaşmayacakları söylenmiştir (Fehr ve Gächter, 2002). Bütün katılımcılar oyundaki turlar boyunca C oyuncusu rolünde olup, A oyuncusunun 40 TL'den 1,2,3,4 ve 20 TL'yi B oyuncusuna gönderdiğine şahit olmuşlardır. 8 turluk oyun 4 tur haksız (1,2,3,4 TL) 4 tur eşit (20TL) bölüşümden oluşmakta olup, beş farklı transfer miktarı (1,2,3,4,20) oyunda seçkisiz sıra ile gösterilmiştir. Katılımcılara oyunun kurallarını açıklayan yönerge Ek-11'de verilmiştir. Cezalandırma puanlarına ilişkin 8 tur boyunca alınan ölçümlerin Cronbach alfa katsayısı .79, haksız bölüşümlere ilişkin 4 tur boyunca alınan ölçümlerin Cronbach alfa katsayısı .86; eşit bölüşümlere ilişkin 4 tur boyunca alınan ölçümlerin Cronbach alfa katsayısı ise .83 olarak hesaplanmıştır

Ayrıca ilk çalışmada kullanılan demografik bilgi formu, grupla özdeşim ölçeği ve duygu değerlendirme soruları kullanılmıştır.

5.2.3. İşlem

Sözü geçen üniversitelerde ders yürütmekte olan öğretim üyelerinden, deneyin çağrı metnini derste öğrencilere duyurmaları istendi. Deneye katılmayı kabul eden öğrencilerden uygun oldukları gün ve saat bilgisi alındı. Belirttikleri gün ve belirttikleri saatte e-mail adreslerine deneye katılım linki gönderildi. Katılımcılar ilk çalışmada olduğu gibi, E-prime go ile oluşturulan deney dosyasını bilgisayarlarına indirerek deneyi yürüttüler.

Katılımcı deney dosyasını indirdiğinde oyuna başlamadan önce bir turluk deneme oyununu tamamladı. Daha sonra aynı oyunu gerçek oyuncularla ve her turda A ve B rolündeki oyuncuların değişeceği bilgisiyle oyuna başladı. Gerçekte bütün katılımcılar C oyuncusu rolünde olup iki simülasyon karaktere karşı oynadı, ancak katılımcılara diğer iki oyuncunun (A oyuncusu ve B oyuncusu) bu oyunu çevrimiçi olarak başka bilgisayarlardan oynadıkları söylendi. Karşılıklılık beklentisi ile ilgili açıklamaları elimine etmek için katılımcılara her turun başında yeni A ve B oyuncularının seçildiği söylendi. Dış grup olarak ilk çalışmadaki gibi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü kullanıldı.

Oyundaki bir turu oluşturan ardışık ekranların resimleri Ek-14'te verilmiştir. Oyundaki bir tur, peş peşe gösterilen 7 ekrandan oluşmuştur. İlk ekrandaki yönerge katılımcılara yeni oyuncuların seçildiğinin bilgisini verilmiştir, bu ekran 2 saniye sonra kaybolmuştur. İkinci ekranda o tur için getirilen A ve B oyuncularının okudukları bölüm gösterilmiştir, bu ekran 4 saniye sonra kaybolmuştur. 3. ekranda katılımcıya A oyuncusunun kararını vermesini beklediğine dair geri bildirim verilmiştir, bu ekran 7 saniye sonra sonlanmıştır. Dördüncü ekranda A oyuncusunun B'ye aktardığı miktarı görmesi için "A oyuncusunun kararını gör" yazılı bir butona basması istenmiştir. Beşinci ekranda A'nın B'ye gönderdiği para miktarının bilgisi verilmiştir, bu ekran 5 saniye sonra kaybolmuştur. Altıncı ekranda katılımcıya A'nın kararını gördükten sonra A'dan para silmek için kaç biletini harcayacağı sorulmuştur, bu ekran katılımcının yanıt vermesinden sonra devam tuşuna basmasıyla sonlanmıştır, özgeci ceza tercihlerinin sorulduğu bu yönergede isterlerse sıfırı tercih edebilecekleri belirtilmiştir. Son ekranda ise katılımcıya o turda kaç biletini harcadığına (x bilet) ve A oyuncusundan kaç TL sildiğine (3x TL) dair geribildirim verilmiştir, bu ekran ise 5 saniye sürmüştür.

Oyun tamamlandıktan sonra katılımcılardan sırasıyla duygu değerlendirme sorularını, ve grupla özdeşim sorularını yanıtlamaları istenmiş ve son olarak demografik bilgileri alınmıştır. Deneyin sonunda katılımcıların geribildirim formunu yanıtlamaları yoluyla deneyin konusu ve amacı hakkındaki tahminleri alınmıştır. Deney sonunda katılımcılardan yanıtlamaları istenen geribildirim formu Ek-8'deki Deney 1'in geribildirim formu gibidir. Deneyin veri toplama süreci sonlandığında katılımcıların harcadıkları bilet miktarı gözetilmeksizin her katılımcı bir biletle çekilişe dahil edilmiştir. Çekilişi kazanan 5 katılımcıya 50'er TL ödeme

yapılmıştır. Deneye katılım yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Veriler Aralık 2020- Mayıs 2021 tarihleri arasında toplanmıştır.

5.3. Bulgular

İkinci çalışmada da ilk çalışmada olduğu gibi ilk olarak özgeci cezalandırma davranışının, ikinci olarak ise duygu değerlendirmelerinin *alıcının kimliği, dağıtıcının kimliği ve bölüşümün adilliği* değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amaçlanmıştır. Bahsedilen iki amaç için 1) özgeci cezalandırmaya ilişkin verilere ve 2) duygu değerlendirmelerine ilişkin verilere iki ayrı analiz yürütülmüştür. Her iki analizde de verilere 2 (alıcının kimliği: iç grup veya dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup veya dış grup) x 2 (bölüşümün adilliği; haksız veya eşit) faktörlü son faktörde tekrar ölçümlü araştırma desenine uygun varyans analizi uygulanmıştır. Cinsiyet değişkeni araştırmanın koşullarına dengeli dağılmadığından, analizlerde cinsiyet değişkeninin etkisi istatistiksel olarak kontrol edilmiştir. Alıcının kimliği ile dağıtıcının kimliği değişkenleri gruplararası değişken, bölüşümün adilliği değişkeni grup-içi değişken, cinsiyet değişkeni ise kontrol (covariate) değişkeni olarak alınmıştır.

5.3.1. Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Bulgular

Araştırmanın ilk amacı olan özgeci cezalandırma davranışının oyundaki tarafların grubuna ve bölüşümün adilliğine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için, özgeci cezalandırma ölçümlerine ilişkin verilere 2 (alıcının kimliği: iç grup veya dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup veya dış grup) x 2 (bölüşümün adilliği; haksız veya eşit) faktörlü karma desenli ANCOVA uygulanmıştır. Özgeci cezalandırma davranışına ilişkin ölçümlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 5.1’de, varyans analizinin sonuçları ise Tablo 5.2’de sunulmuştur.

Tablo 5.1.

Özgeci Cezalandırmaya İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Çağrı Gözetiminde Kayıtlı ve Kayıtlı Olmayan Ortalama ve Standart Sapma Değerleri														
	Dağıtıcı (A) iç grup						Dağıtıcı (A) dış grup						Toplam Haksız/Eşit	
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Toplam Alıcı (B) iç		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Toplam Alıcı (B) dış			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız	7.27	4.40	5.57	3.77	6.69	4.11	6.05	3.71	5.30	3.48	5.43	3.60	6.04	3.90
Eşit	1.57	2.57	2.32	3.38	1.58	2.51	1.59	2.48	1.56	1.97	1.93	2.77	1.76	2.63

Tablo 5.2.

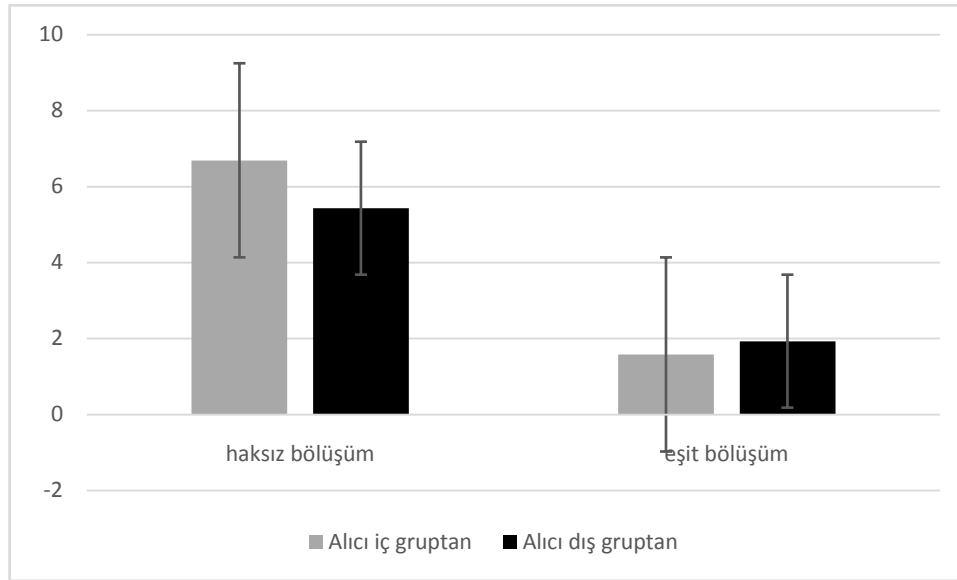
Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adıllığının Özgeci Cezalandırma Üzerindeki Etkisine İlişkin ANCOVA sonuçları (kontrol değişkeni: cinsiyet)

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
Grup-İç Etkiler						
Bölüşüm (haksız-eşit)	64.55	1	64.55	7.27*	.008	.04
Bölüşüm x A'nın kimliği	4.26	1	4.26	.48	.490	.00
Bölüşüm x B'nin kimliği	64.22	1	64.22	7.23*	.008	.04
Bölüşüm x A'nın kimliği x B'nin kimliği	17.32	1	17.32	1.95	.164	.01
Hata (Bölüşüm)	1502.00	169	8.88			
Gruplararası Etkiler						
A'nın kimliği	31.53	1	31.53	2.44	.120	.01
B'nin kimliği	22.57	1	22.57	1.75	.188	.01
A'nın kimliği x B'nin kimliği	.259	1	.259	.02	.888	.00
Hata	2179.21	169	12.90			

*p < .01

Bölüşümün adıllığı. Çok değişkenli Varyans Analizi sonuçları temel etkilerden yalnızca bölüşümün adıllığı değişkeninin temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (Wilk's λ = .96, $F(1,169) = 7.26$, $p = .008$, partial $\eta^2 = .04$). Katılımcıların haksız koşullara verdikleri ceza miktarının (Ort. = 6.04, SS= 3.90) eşit koşullara verdikleri ceza miktarından (Ort. = 1.76, SS= 2.63) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Dağıtıcının kimliği ile alıcının kimliği değişkenlerinin temel etkilerinin ise anlamlı olmadığı görülmüştür.

Alıcının kimliği x Bölüşümün adıllığı. Ortak etkilerden yalnızca alıcının kimliği ile bölüşümün adıllığı değişkenlerinin ikili ortak etkisi anlamlı bulunmuştur (Wilk's λ = .96, $F(1,169) = 7.23$, $p = .008$, partial $\eta^2 = .04$). Anlamlı çıkan sonuçlar için gruplar arası farkın kaynağını belirlemek amacıyla ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. İç grup üyesi alıcıya haksız paylaşım yapıldığında verilen ceza miktarının (Ort. = 6.69, SS= 4.11) dış grup üyesi alıcıya haksız paylaşım yapıldığında verilen ceza miktarından (Ort. = 5.43, SS= 3.60) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Alıcının iç grup üyesi (Ort. = 1.58, SS= 2.51) veya dış grup üyesi (Ort. = 1.93, SS= 2.76) olması durumunda eşit koşulda verilen ceza puanları ise birbirinden anlamlı olarak farklılaşmamıştır. Alıcının (B oyuncusunun) iç grup ya da dış gruptan olmasına göre eşit ve haksız koşullardaki özgeci cezalandırma ortalamalarına ait grafik Şekil 5.1'de verilmiştir.

Şekil 5.1. Alıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından özgeci cezalandırma

5.3.2. Duygu Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

İkinci çalışmanın, önceki çalışmanın kiyle benzer şekilde, bir diğer amacı da *alıcının kimliği, dağıtıcının kimliği ve bölüşümün adilliği* değişkenleri bakımından duygu değerlendirmelerinin farklılaşıp farklılaşmadığını test etmektir. Bu amaçla öfke, iyi hissetme ve suçluluk duygularına ilişkin verilere 2 (alıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (dağıtıcının kimliği: iç grup vs dış grup) x 2 (bölüşümün adilliği; haksız vs eşit) faktörlü karma desenli MANCOVA uygulanmıştır. Duygulara ilişkin ölçümlerinin ortalama ve standart sapma değerleri öfke duygusu için Tablo 5.3'te, suçluluk duygusu için Tablo 5.4'te, iyi hissetme duygusu için Tablo 5.5'te verilmiştir. Yürütülen varyans analizinin öfke duygusuna ilişkin sonuçları Tablo 5.6'da verilmiştir. Aynı analizin suçluluk ve iyi hissetme duygusuna ilişkin sonuçlarını içeren tablolar Ek-15'te verilmiştir.

Tablo 5.3.

Öfke Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Alıcı (B) iç grup		Toplam Alıcı (B) dış grup		Toplam Haksız/Eşit	
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup							
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız	3.58	1.19	3.24	1.43	3.37	1.23	2.91	1.34	3.50	1.21	3.06	1.38	3.28	1.31
Eşit	1.32	.86	1.44	.92	1.30	.77	1.23	.68	1.31	.81	1.33	.81	1.32	.81

Tablo 5.4.

Suçluluk Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Haksız/Eşit	
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
	Haksız	2.08	1.30	2.12	1.34	1.60	1.05	2.12	1.28	1.98
Eşit	1.26	.74	1.29	.78	1.40	.82	1.23	.65	1.29	.75

Tablo 5.5.

İyi Hissetme Duygusuna İlişkin Ölçümlerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Haksız/Eşit	
	Alıcı (B)		Alıcı (B)		Alıcı (B)		Alıcı (B)			
	iç grup		dış grup		iç grup		dış grup			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Haksız	1.32	.72	1.56	.92	1.37	.79	1.65	1.02	1.48	.87
Eşit	4.13	.90	3.66	1.15	3.58	1.28	3.74	1.00	3.79	1.10

Tablo 5.6.

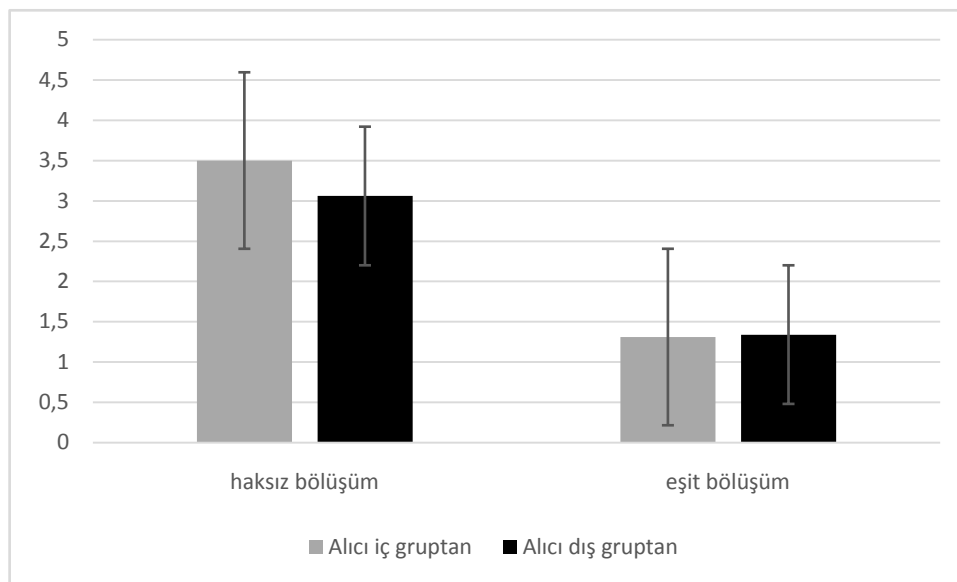
Alıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Duygular (Öfke) Üzerindeki Etkisine İlişkin MANCOVA Sonuçları (Kontrol değişkeni: cinsiyet)

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
Grup-İç Etkiler						
Bölüşüm (haksız-eşit)	23.05	1	23.05	19.18**	.000	.10
Bölüşüm x A'nın kimliği	.72	1	.72	.601	.439	.00
Bölüşüm x B'nin kimliği	4.55	1	4.55	3.79*	.053	.02
Bölüşüm x A'nın kimliği x B'nin kimliği	.04	1	.04	.035	.853	.00
Hata (Bölüşüm)	203.15	169	1.20			
Gruplararası Etkiler						
A'nın kimliği	3.55	1	3.55	3.08	.081	.02
B'nin kimliği	3.59	1	3.59	3.12	.079	.02
A'nın kimliği x B'nin kimliği	.46	1	.46	.40	.527	.00
Hata	194.79	169	1.15			

*p≤.05, ** p < .001

Bölüşümün adilliği. Çok değişkenli varyans analizi sonuçları bölüşümün adilliği değişkeninin temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir (Wilk's $\lambda = .75$, $F(3,167) = 18.54$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .25$). Çok değişkenli varyans analizini izleyen varyans analizi sonuçları öfke ($F(1,169) = 19.18$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .10$) ve iyi hissetme ($F(1,169) = 53.27$, $p = .00$, partial $\eta^2 = .24$) duygularının bölüşümün eşit ya da haksız olmasına göre anlamlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Katılımcıların haksız durumda deneyimledikleri öfke düzeyinin (Ort. = 3.28, SS= 1.31), eşit durumda deneyimledikleri öfke düzeyinden (Ort. = 1.32, SS= .81) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Olumlu duygu bakımından ise haksız bölüşüm koşulundaki iyi hissetme duygusunun (Ort. = 1.48, SS= .87), eşit bölüşüm koşulundakinden (Ort. = 3.79, SS= 1.10) anlamlı olarak daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Suçluluk duygusu bakımından haksız ve eşit bölüşümüne ilişkin ortalamalar birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

Alıcının kimliği x Bölüşümün adilliği. Ortak etkilerden yalnızca “ Alıcının kimliği x Bölüşüm” ortak etkisi anlamlı olduğu görülmüştür (Wilk's $\lambda = .94$, $F(3,167) = 3.24$, $p = .023$, partial $\eta^2 = .06$). Çok değişkenli varyans analizini izleyen varyans analizi sonuçlarına göre bu ortak etkinin, diğer duygularda değil ancak öfke duygusunda ($F(1,169) = 3.79$, $p = .053$, partial $\eta^2 = .02$) anlamlılık düzeyine çok yakın olduğu görülmüştür. Gruplar arası farkın kaynağını belirlemek amacıyla ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. İç grup üyesi alıcı haksızlığa uğradığında belirtilen öfke düzeyinin (Ort. = 3.50, SS= 1.21) dış grup üyesi alıcı haksızlığa uğradığında belirtilen öfke düzeyinden (Ort. = 3.06, SS= 1.38) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alıcının (B oyuncusunun) iç grup ya da dış gruptan olmasına göre eşit ve haksız koşullardaki öfke duygusu ortalamalarına ait grafik Şekil 5.2’de verilmiştir.

Şekil 5.2. Alıcının kimliği ve bölüşümün adilliği bakımından öfke duygusu

5.4. Tartışma

İkinci çalışmada dağıtıcının ve alıcının grup kimliği gruplararası değişken olarak ele alınmış ve Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda bireylerin dağıtıcıyı cezalandırma tercihlerinin, bölüşümün adillğine, dağıtıcının kimliğine ve alıcının kimliğine göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir.

İlk çalışma ile tutarlı olarak bu çalışmanın bulguları da araştırmanın koşulları boyunca haksız bölüşümlerin eşit bölüşümlerden daha fazla cezalandırıldığını göstermiştir. Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda cezalandırma davranışı ceza veren için de maliyetli bir davranış olarak tanımlandığı için ve oyunda ceza vermenin şahitlerin kendisine bir getirisi olmadığı için (doğrudan ya da dolaylı karşılıklılık elde etmek mümkün olmadığından) bu bulgu ilk çalışmadaki gibi iş birliğinde güçlü karşılıklılık ilkesine (Fehr ve Gächter, 2000; Gintis, 2000) bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Belirtildiği üzere güçlü karşılıklılık ilkesini savunan araştırmacılar bireylerin kendi çıkarına ters düşse bile diğerlerinin haksız davranışları cezalandırmaya ve iş birliği davranışlarını ödüllendirmeye yönelik güçlü bir eğilim taşıdıklarını; insan topluluklarındaki iş birliğinin devamlılığının güçlü karşılıklılık ilkesi ile sağlandığını savunmaktadır. İkinci çalışmada da haksız ve eşit bölüşümlerdeki duygu değerlendirmelerine yönelik bulgular, cezalandırma tercihlerine yönelik bulgular ile örtüşmektedir. Katılımcılar haksız durumlarda eşit durumlardan daha fazla öfke ve daha az olumlu duygu deneyimlediklerini belirtmişlerdir. Bulgular haksızlığa şahitlikte deneyimlenen öfke duygusunun bireyi iş birliği normu dayatma temelli özgeci cezalandırma davranışına güdülediğini belirten önceki çalışmaları desteklemektedir (Fehr ve Gächter, 2002; Folger, Cropanzano ve Goldman, 2005; Jordan McAuliffe ve Rand, 2015).

Araştırmanın özgeci cezalandırma tercihlerine ilişkin bulguları gruplar arası bağlamda ihlalcinin kimliği bakımından incelendiğinde, ilk çalışmada olduğu gibi ikinci çalışmada da ihlalcinin kimliğinin özgeci cezalandırma üzerinde bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Haksız bölüşüm yapan dağıtıcının iç grup ya da dış grup üyesi olması şahitlerin özgeci cezalandırma davranışında bir farklılık oluşturmamıştır. Bu sebeple grup içi desen yerine karma desenin kullanıldığı ikinci çalışmada da ihlalcisi dış grup üyesi olduğunda bireylerin daha fazla özgeci cezalandırma kullanmalarını öngören Gruplar Arası Yanlılık Hipotezini destekleyen bir kanıt bulunamamıştır.

Bu araştırmada özgeci cezalandırma tercihlerinde ihlalcinin kimliği bakımından Gruplar arası Yanlılık Hipotezini destekleyen bir grup etkisinden söz edilmemesinin nedeni, dış grup üyesi ihlalcilerin eylemlerinin sosyal kimliğe yönelik sembolik bir tehdit olarak algılanmamış olması olabilir. Wenzel'e göre (2009: 64) kaynak paylaşımının adaletsiz olarak algılanması sosyal kimliğe yönelik sembolik bir tehdit içerdiğinde bireyler için rahatsız edici hale

gelmektedir. Bireyler dış grup üyesinin haksız eylemini iç gruba üstünlük taslama, iç grubun statüsünü ya da gücünü küçümseme gibi niyetlere atfettiklerinde, yani dış grup üyelerinin sosyal kimliğe saygısızlık ettiklerini düşündüklerinde dış grup üyelerine cezalandırıcı tepkiler vermeleri daha olasıdır (Otten, 2009: 164-165; Wenzel, 2009). Sosyal kimliğe yönelik bir tehdit mevcut değilken bireyler dış grup üyelerine olumsuz kaynak dağıtma konusunda istekli olmamaktadır (Brewer, 2001; Mummendey ve Otten, 1998). Bizim çalışmamızda gruplar arası bağlam rekabetsiz ve görece ön yargısız grupları içerdiğinden bireyler dış grup üyelerinin ihlal eylemlerini sosyal kimliğe bir tehdit olarak algılamamış ve bu sebeple dış grup üyesi ihlalcileri iç grup üyesi ihlalcilerden daha fazla cezalandırmamış olabilirler.

Benzer şekilde bu araştırmada Grubu Düzenleme Hipotezi ile paralel olarak eşit bölüşüm normu ihlalinde iç grup üyesi ihlalcilerin, dış grup üyelerine kıyasla, daha fazla cezalandırıldığına ilişkin bir bulguya ulaşılmamış olması da bağlamsal değişkenlerle ilgili olabilir. Örneğin, iç grup üyelerinin daha fazla cezalandırılmamış olması, katılımcılar tarafından iç grup üyesinin ihlal eyleminin iç grubun değerlerine veya işleyişine yönelik bir tehdit olarak algılanmamasından kaynaklanmış olabilir. İç grup üyesi ihlalcilerin dış grup üyesi ihlalcilerden daha olumsuz değerlendirildiğini gösteren *kara koyun etkisi* çalışmaları, iç grup üyeleri doğrudan grubu tanımlayan normlardan saptıklarında ve bu durum grubun itibarını tehdit ettiğinde normdan sapan dış grup üyelerinden daha olumsuz değerlendirildiğini söylemektedir (Marques, Abrams ve Serôdio, 2006: 159; Marques, Yzerbyt ve Leyens, 1988). Bu araştırmada Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda haksız bölüşüm yapan iç grup üyeleri grubun itibarını zedeleyen bir sosyal kimlik tehdidi olarak algılanmamış olabilir. İç grup üyelerinin ihlal eylemi grubun değerine bir tehdit olarak algılanmadığında iç grup üyelerine yönelik olumlu tutumlar ihlalcinin cezalandırılmasına yönelik tepkileri hafifletebilir (Otten, 2009; Wenzel, 2009).

Öte yandan bu araştırma kapsamında yürütülen iki deneyden elde edilen ihlalcinin kimliğinin özgeci cezalandırma üzerinde bir etkisi olmadığına ilişkin bulgusu ihlalcinin kimliğinin özgeci cezalandırma davranışları üzerindeki etkisine ilişkin ortaya konan Grubu Düzenleme Hipotezi ile (Fehr ve Gächter, 2002; Mendoza ve ark., 2014; Shinada ve ark., 2004) ters düşmemektedir. Grubu Düzenleme Hipotezi'ne göre şahitlerin ihlalci iç grup üyesi olduğunda gruptaki iş birliği normunu korumak için ihlalciyi cezalandırmaya daha fazla kaynak harcamaları beklenir, çünkü özgeci cezalandırmanın bireylerin gruplarındaki iş birliği normunu korumaya hizmet ettiği söylenmektedir. Bu çalışma kapsamında yürütülen iki deneyde de katılımcılar eşit paylaşım normuna uymayı yalnızca küçük iç grup üyelerinin sorumluluğu olarak değil herkesin sorumluluğu olarak görmüş olabilir. Katılımcıların eşit paylaşım normunu ihlal edenleri özgeci biçimde cezalandırmaya ilişkin tercih göstermiş olmaları, ancak bu tercihlerin ihlalci ile ortak grup aidiyeti paylaşp paylaşmama durumundan etkilenmemesi, bireylerin adalet normunu daha kapsayıcı bir üst grup olarak insanlığın tamamının uyması

gereken bir kural olarak görmelerine işaret ediyor olabilir. Schmidt ve arkadaşlarının (2012) çocuklarla yürüttüğü bir deney, çocukların bir oyunun nasıl oynanması gerektiğine dair kuralları (geleneksel normları) yalnızca iç grup üyelerine, ahlaki normları ise hem iç grup üyelerine hem de dış grup üyelerine uyguladıklarını göstermiştir. Araştırmacılar henüz 3 yaşındayken çocuklarda iç grup üyeleri ile oyun oynamaya dair tercihlerin bulunduğunu ve bu sebeple oyun kuralı ihlali iç grup üyelerinden geldiğinde duruma daha fazla müdahale ettiklerini; ancak ahlaki norm ihlallerinde ihlalcie müdahale etmede iç grup ve dış grup üyeleri arasında bir ayrım yapmadıklarını bulmuşlardır. Söz konusu ihlal ahlaki norm ihlali olduğunda çocukların hem iç gruptan ihlalcileri hem dış gruptan ihlalcileri eşit düzeyde protesto ettiklerini göstermişlerdir. Bizim çalışmamızdan elde edilen adalet normunu ihlal eden fail ile ortak grup aidiyeti paylaşp paylaşmama durumunun özgeci cezalandırma tercihlerini etkilemediğine ilişkin bulgu, Schmidt ve arkadaşlarının çalışmasının (2012) ahlaki norm ihlallerinin herkese uygulandığına ilişkin bulgusu ile tutarlıdır.

Mağdurun kimliğinin özgeci cezalandırma üzerindeki etkisine ilişkin bulgular ise ilk çalışmanın bulgularından farklıdır. İkinci çalışmada, şahitlerin haksızlığın mağduru iç grup üyesi olduğunda, dış grup üyesi olduğuna kıyasla daha fazla özgeci cezalandırma kullandıkları bulunmuştur. Ek olarak bu araştırmanın bulgularının mağdurun kimliği bakımından duygu değerlendirmeleri ile ilgili bulgusu, mağdurun kimliği bakımından özgeci cezalandırma tercihleri ile örtüşmektedir. Mağdurun kimliği bakımından duygu değerlendirmelerine yönelik bulgular katılımcıların mağdurun iç grup üyesi olduğu durumda, dış grup üyesi olduğu duruma kıyasla, daha fazla öfke deneyimlediklerini göstermiştir. Daha önce belirtildiği üzere öfke, haksızlığa şahitlikte bireyleri norm dayatma davranışına güdüleyen temel mekanizmadır (Fehr ve Gächter, 2002, Shinada, Yamagishi ve Ohmura, 2004). Şahitler tarafından iç grup üyesi mağdurların dış grup üyesi mağdurlardan daha fazla korunması mağdurun kimliği bakımından özgeci cezalandırmada görülen bir iç grup yanlılığı olarak değerlendirilebilir. Önceki çalışmalarda da Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda iç grup üyesi mağdurların daha fazla korunduğu gösterilmiştir (Goette ve ark., 2006; Bernhard ve ark., 2006). Araştırmamızın haksızlığa uğrayan iç grup üyeleri adına ihlalcinin daha çok cezalandırıldığına ilişkin bulgusu, hem Empati-Özgecilik Hipotezi ile hem de Sosyal Kimlik ve Kendini Sınıflama Kuramlarının çıkarımları ile uyumludur. Empati-Özgecilik Hipotezine göre bireylerin özgeci yardım etme davranışlarının altında empatik kaygı bulunmaktadır ve bireyler empatide iç grup yanlılığı yapmaktadır (Cikara, Bruneau, Van Bavel ve Saxe, 2014; Hein, Silani, Preuschoff, Batson ve Singer, 2010). Başka bir deyişle bireyler iç grup üyeleri ile daha kolay empati kurmaktadır. İç grup üyelerinin haksızlığa uğramaları durumunda daha fazla cezalandırma kullanılması empati kurmada iç grup yanlılığı ile açıklanabilmektedir. Ek olarak, gruba aidiyet bireylerde iç grup üyelerinin çıkarlarını gözetmeye dayalı sosyal tercihler oluşturmaktadır (Simpson, 2006;

Tomasello 2016/2018). Sosyal Kimlik Kuramı ve daha sonra geliştirilen Kendini Sınıflandırma Kuramı'na göre bireyler kendilerini bir grubun üyesi olarak tanımladıklarında kendilerini grubun bir prototipi olarak algılamaya başlarlar, böylece grubun ve iç grup üyelerinin çıkarlarını kendi çıkarları olarak görürler (Everett, Faber ve Crockett, 2015; Turner ve Reynolds, 2012: 401-406). Bireyler benliklerini gruba aidiyetleri temelinde tanımladıklarından grubun amaçlarını kendi amaçları gibi takip ederler (Tajfel ve Turner, 1979). Bu süreç aynı zamanda kolektif eylem, grup içerisinde iş birliği, iç grup üyeleri ile yardımlaşma gibi grup üyelerinin faydasına sunulan davranışların da temelini oluşturur. Bu sebeple bireylerin iç grup üyeleri haksız muamele gördüğünde onların yardımına koşmaları beklendik bir durumdur. İç grup üyelerini haksız muameleden koruma yönündeki eğilim, evrimsel perspektiften ise gruba zarar verecek eylemlerden bireyleri caydırarak, grubun hayatta kalmasını kolaylaştırma amaçlı bir davranış olarak değerlendirilmektedir (Bernhard, Fischbacher ve Fehr, 2006).

Gruplar arasındaki ilişki rekabetçi türden olduğunda empatideki iç grup yanlılığının daha şiddetli olduğu söylenmektedir (Cikara, Bruneau, Van Bavel ve Saxe, 2014). Bu araştırmadan elde edilen rekabetsiz gerçek sosyal gruplarda iç grup üyeleri adına özgeci cezalandırma eğilime ilişkin bulgu, gruplar arası ön yargıyı güçlendiren durumlar olmadığında da mağdura yardım etmede iç grup yanlılıklarının görülebileceğini göstermektedir. Bazı araştırmacılara göre iç grup üyelerinin refahını iyileştirmeye yönelik iş birliği davranışları iç grup üyeleri ile daha sık kurulan çıktı bağımlılığı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Buna göre iç grup üyelerinin refahını gözetmeye dayalı davranışlar iç grup üyeleri ile tekrarlı etkileşimlerin olduğu durumlarda karşılık beklentilerine bağlı olarak olarak sergilenmektedir (Karp, Jin, Yamagishi ve Shinotsuka, 1993; Rabbie, Schot ve Visser, 1989; Yamagishi ve Kiyonari, 2000). Öte yandan bu araştırma kapsamındaki ikinci çalışmadan elde edilen bulgu, tek seferlik etkileşimlerde de bireylerin iç grup üyelerinin haksızlığa uğraması durumunda buna tepki göstermek için kaynaklarını harcayabileceğini göstermiştir. Araştırmanın bu bulgusu iç grup üyelerinin refahına duyarlı olmanın karşılıklılık beklentisinden bağımsız bir yönü olduğunu savunan *tercih* temelli açıklamaları desteklemektedir (Everett, Faber ve Crockett, 2015). İç grup üyelerinin refahına duyarlı tercihler göstermek, Sosyal Kimlik Kuramı ve Kendini Sınıflandırma Kuramı'na göre (Tajfel ve Turner, 1979; Turner, Hogg, Oakes, Reicher ve Wetherell, 1987: 65) bireylerin benlik tanımlamalarını grupları temelinde yapmalarının bir sonucu olarak diğer iç grup üyelerinin çıkarlarını kendi çıkarları ile eş ve değiştirilebilir olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır.

6. GENEL TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma kapsamında yürütülen iki çalışmadan tutarlı olarak elde edilen, adalet normunun ihlalinde haksızlığa yönelik özgeci cezalandırma davranışlarına ve bununla paralel olarak değişen öfke duygusuna ilişkin bulgular bireylerin şahit konumundayken ve herhangi bir çıkarı yokken de haksızlığa tepki verdiklerini ileri süren güçlü karşılıklılık ilkesini (Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2002) desteklemiştir. Daha önce belirtildiği gibi güçlü karşılıklılık ilkesi bireylerin tekrarlanmayan etkileşimlerde bile başkasının iyi niyetini ödüllendirmek kötü niyetini ise cezalandırmak için kaynaklarını harcamaya gönüllü olduklarını vurgulamaktadır. Standart bir Üçüncü Kişinin Cezalandırması oyununda şahit rolündeki katılımcıların araştırma sonunda elde edecekleri maddi çıktılar tamamen oyundaki kendi kararlarına (cezalandırma için ne kadar harcamak istediklerine) bağlıdır. Katılımcılar diğer oyuncularla çıktı bağımlılığı ilişkisi içerisinde değildir. Çıktı bağımlılığı ilişkisi içinde olunan bireylere sunulan iş birliği davranışları karşılıklılık ile ilgili beklentilerden beslenmektedir (Rabbie, Schot ve Visser, 1989). Ancak çıktı bağımlılığının olmadığı etkileşimlerde de bireyler iş birliği açısından iyi ve kötü davranışlara karşılık vermeye yönelik motivasyonlar taşımaktadır (Everett, Faber ve Crockett, 2015; Fehr, Fischbacher ve Gächter, 2002). Bedel ödemek pahasına adalet normunu ihlal eden kişiyi cezalandırma davranışları katılımcıların haksızlığın cezalandırılması için kaynaklarını harcamaya tercihi gösterdiklerini yansıtmaktadır. Bu yönüyle bu çalışmadaki haksız koşullardaki cezalandırma tercihleri ikinci dereceden iş birliği olarak adlandırılan özgeci cezalandırmaya karşılık gelmektedir. Araştırma kapsamında yürütülen her iki deneyin sonuçları da adalet normu ihlalinin cezalandırmak için bireylerin özgeci tercihlerde bulunduğunu göstermiştir. Laboratuvar deneyleri bireylerin adalet normunu dayatmak için kendi kaynaklarını harcamaya gönüllü olduklarını gözlemleyebilme açısından elverişli bir ortam sağlamaktadır. Öte yandan ihlalin içinde geçtiği bağlama bağlı olarak özgeci cezalandırmanın gerçek yaşamdaki bedellerinin çok büyük olması durumunda bu davranışların ortaya çıkmayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmanın bulguları gruplar arası bağlamda özgeci cezalandırma bakımından incelendiğinde araştırma kapsamında yürütülen her iki deneyde de ihlalcinin kimliğinin özgeci cezalandırma davranışları üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre gruplar arası rekabet ve çatışmanın olmadığı koşullarda şahitler adalet normunu hem iç grup üyesi faillere hem de dış grup üyesi faillere eşit düzeyde dayatmaktadır. İhlalci ve mağdurun sosyal kimliğinin grup-içi değişken olarak alındığı ilk çalışmada ve bu değişkenlerin gruplar arası değişken olarak alındığı ikinci çalışmada aynı bulguya erişilmiş olması çatışmasız doğal grupları içeren gruplar arası bağlamdaki özgeci cezalandırma tercihlerinin ihlalci ile ortak grup aidiyeti paylaşp paylaşmama durumundan etkilenmediğini gösteren önceki çalışmaları

desteklemektedir (Goette ve ark, 2006; Goette ve ark. 2010). Ek olarak, araştırmanın ihlalcinin kimliğine ilişkin bu bulgusu, söz konusu ihlal ahlaki norm ihlali olduğunda iç grup ya da dış grup üyesi fark etmeksizin herkesin sorumlu tutulduğunu gösteren Schmidt ve arkadaşlarının (2012) bulguları ile de tutarlıdır.

Gruplar arası bağlamdaki özgeci cezalandırma tercihleri mağdurun kimliği bakımından incelendiğinde ise grup-içi desenin kullanıldığı birinci çalışmada mağdurun kimliğinin özgeci cezalandırma tercihleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Ancak bu etki ihlalci ve mağdurun sosyal kimliğinin gruplararası değişken olarak alındığı ikinci çalışmada anlamlı bulunmuştur. İkinci çalışmada görülen mağdurun kimliğinin özgeci cezalandırma üzerindeki etkisi beklenen şekilde, iç grup üyesi mağdurların şahitler tarafından daha çok korunduğu yönündedir. Katılımcılar ihlalciyi cezalandırmada iç grup üyesi mağdurlar için, dış grup üyesi mağdurlar için harcadıklarından daha fazla kaynak harcamışlardır. Özgeci cezalandırma davranışları ile tutarlı olarak ikinci çalışmada katılımcılar iç grup üyelerinin mağdur edilmesine dış grup üyelerinin mağdur edilmesinden daha fazla öfke duyduklarını belirtmişlerdir. Sosyal Kimlik ve Kendini Sınıflandırma Kuramı'na göre bireyin kendisini ait olduğu gruplar temelinde tanımlamasına yönelik psikolojik süreçler, grubun ve iç grup üyelerinin çıkarlarını kendi çıkarları ile eş değer görmelerini de beraberinde getirmektedir (Tajfel ve Turner, 1979; Turner, Hogg, Oakes, Reicher ve Wetherell, 1987: 65). Katılımcıların iç grup üyesinin mağduriyetine, dış grup üyelerinin mağduriyetine göre daha duyarlı tepki vermesi kuramsal açıklamalarla örtüşmektedir. Mağdur adına ihlalciye öfke duymada iç grup yanlılığı yapıldığına yönelik ikinci deneyden elde edilen bu bulgu daha önceki çalışmaların bulgusu ile de tutarlıdır (örn: Yzerbyt, Dumont, Wigboldus ve Gordijn, 2003). Ek olarak empati, başkalarının sıkıntısına şahitlikte üçüncü taraf olarak ihlalciyi cezalandırma ile ilişkilidir (Lu ve McKeown, 2018; Pfattheicher, Sassenrath ve Keller, 2019). Mağdurun kimliği bakımından iç grup yanlılığı yapıldığına ilişkin ikinci deneyin bulgusu empatinin daha çok iç grup üyelerine yöneltildiğini savunan önceki çalışmalar (örn: Batson ve Ahmad, 2009; Hein ve ark., 2010) ile de uyumludur. Mağdur adına ihlalciyi cezalandırmada iç grup üyesi mağdurları kayırmaya yönelik ikinci çalışmada bulunan bu etkinin grup-içi desen kullanılan ilk deneyde bulunamamış olması katılımcıların bütün koşulları gördükleri için yanlı davranmaktan kaçınmaları ile ilgili olabilir. Grup içi desenin kullanıldığı ilk deneyde bu etkinin çıkmamış olmasının bir başka olası nedeni bu desende mağdurun grup kimliğinin katılımcılar tarafından yeterince belirgin biçimde algılanmamış olması olabilir.

Bu çalışma kapsamında yürütülen ilk deneyin ahlakın temellerine ilişkin bulgusu, ceza kullanımında ahlakın temellerine verilen önem bakımından bireysel farklılıklar olduğu ve birleştirici temellere daha çok önem verenlerin cezayı eşit ya da haksız durumlar fark etmeksizin daha fazla kullandıkları yönündedir. Ahlaki temellerle özgeci cezalandırma

arasındaki ilişkinin ilk çalışmada açıklayıcı olmaması sebebiyle ahlakın temelleri ile ilgili değişkenler ikinci çalışmaya dahil edilmemiştir.

Bu araştırmanın bulguları bir arada değerlendirildiğinde Üçüncü Kişinin Cezalandırması Oyununda adalet normunu bozan ihlalcinin cezalandırılmasına yönelik tercihlerin, gruplar arası ilişkinin doğası rekabetsizken, ihlalcisi ile ortak bir sosyal grup aidiyeti paylaşp paylaşmama durumundan etkilenmediği görülmüştür. Başka bir deyişle bireyler dış grup üyesi ihlalcileri, iç grup üyesi ihlalcilerden daha fazla cezalandırmamıştır. Ancak söz konusu ihlalcinin değil de mağdurun sosyal kimliği olduğunda bireylerin iç grup üyesi mağdurlar adına daha fazla kaynak harcamaya gönüllü oldukları görülmüştür. Başka bir deyişle, şahitlerin adalet normu ihlalinde ihlalcisi cezalandırma davranışları, iç grup üyesi mağdurların lehinedir. Bu yönüyle araştırmanın bulguları aralarında rekabet ya da çatışma olmayan gruplardaki iç grup yanlılığının dış gruba yönelik olumsuz tutumlardan değil; iç grup sevgisinden beslendiğini savunan önceki literatürü (Brewer, 1999; Brewer, 2001; Turner ve Reynolds, 2004: 266-269) desteklemektedir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, bu araştırmanın verileri 2020-2021 öğretim döneminde pandemi nedeniyle uzaktan öğretim modelinin uygulandığı zaman diliminde elde edilmiştir. Katılımcılar dışsal uyarıların kontrol edildiği laboratuvar ortamında değil, evlerinde araştırma sürecine dahil olduklarından araştırmaya katılımları boyunca fiziksel çevrelerine ilişkin kontrol katılımcıların sorumluluğuna bırakılmıştır. Verilerin laboratuvar ortamında toplanmamış olması bu araştırmanın bir sınırlılığıdır. Öte yandan süreç boyunca bu sınırlılık olabildiğince kontrol edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın duyurusu yapılırken yaklaşık bir saat boyunca sessiz bir ortamda kendilerine özel bir alan sağlayamayacak olan katılımcılar araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ek olarak katılımcılardan kendilerine sessiz bir ortam yaratabilecekleri en uygun tarih ve saat bilgisi alınmış ve bu zaman diliminde araştırmaya katılmaları sağlanmıştır. Randevu verecekleri saati dikkatlerinin uyanık olacağı zaman dilimi içerisinden seçmeleri söylenmiştir. Ve son olarak dikkatini veremediğini söyleyen ya da deney sonrası anketinde bulunan açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlardan oyun yönergesini ve sorularını anlamadıkları anlaşılan katılımcıların verileri araştırmaya dahil edilmemiştir.

Bu araştırmada duygu değerlendirmelerine ilişkin ölçümler cezalandırma ölçümlerinden sonra alınmıştır. Oyun esnasında önce duygu değerlendirmelerine ilişkin, daha sonra ise davranışlara ilişkin ölçüm almak oyunun akışını bozarak inandırıcılığını azaltabilirdi. Buna ek olarak, katılımcıların oyunda davranışsal tepki vermeden önce uyarana ilişkin duygularını değerlendirmeleri istenseydi, duygularına odaklanmaları özgeci cezalandırma

tepkileri üzerinde karıştırıcı etki yapabiliirdi. Bu sebeplerle duygu ölçümlerini davranış ölçümlerinden önce almanın bu çalışmada kullanılan yöntemden daha dezavantajlı olacağı düşünülmüş, önce davranışsal tepkiler daha sonra ise bu davranışları ortaya çıkaran uyarana ilişkin duygu değerlendirmeleri ölçülmüştür. Bu sınırlılık göz önünde bulundurulmakla birlikte, fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) tekniği ile özgeci cezalandırma davranışı esnasındaki duygu tepkilerini inceleyen (Sanfey, Rilling, Aronson, Nystrom ve Cohen, 2003) ya da duygu değerlendirmelerinin cezalandırma davranışı ile ilişkisini regresyon analizi ile sınanan (Jordan, McAuliffe ve Rand, 2015; Mendoza, Lane ve Amodio, 2014) önceki araştırma bulguları olumsuz duygulanımın, özellikle de öfke duygusunun bireylerin ihlalcıyı cezalandırmak için kaynak harcama davranışlarını açıklayan önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın duygulara ilişkin bulguları duygu ölçümünde farklı metotlar kullanan önceki araştırmaların bulguları ile uyumludur.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı örneklem büyüklüğü ve örneklemin özellikleri ile ilgilidir. Hipotezlerin psikoloji bölümü öğrencilerinden farklı katılımcılarla ve daha büyük örneklemlemlerle test edilmesi sonuçların genellenebilirliği açısından önemlidir. Araştırmadan elde edilen bulguların bu örneklem yapısı için geçerli olduğu göz önünde bulundurularak, araştırmanın farklı örneklem grupları ile yeniden yürütülmesi önerilmektedir.

Bu çalışmada katılımcıların kaynağı nasıl kullandıklarını değerlendirmek için araştırmacı tarafından katılımcılara sunulan kaynağın düşük miktarda olması, sonradan gerçek bir ödüle dönüştürülebilecek sembolik bir para olması (birim para veya piyango bileti) ve ödemenin oyun bittikten sonra yapılması araştırmanın bir başka sınırlılığıdır. Sonraki çalışmalarda kaynağın nispeten daha büyük tutulması ve oyunun birim para veya çekiliş biletleri yerine doğrudan gerçek paralarla oynatılması önerilmektedir. Sonraki çalışmalarda katılımcılara her turda harcayacakları para o turun başında doğrudan ödenebilir ve özgeci cezalandırma uygularken katılımcıların ellerinde bulunan paraları anında kaybedecekleri durumlar oluşturulabilir.

Bu çalışmada bireylerin norm ihlalinde ihlalcıyı cezalandırmak için kaynak harcamaya gönüllü oldukları görülmüştür. Bu konuda yürütülen çalışmalar sıklıkla deneysel ortamda davranışsal ekonomi oyunları ile incelendiğinden bu tür davranışların gündelik yaşamda gözlenip gözlenmediği ya da ne tür durumlarda gözlendiği gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Henrich ve arkadaşları (2006) özgeci cezalandırmaya ilişkin davranışların pek çok kültürde gözlendiğini; ancak iş birliği ve adalet normunun daha yaygın olduğu topluluklarda özgeci cezalandırma davranışlarının da daha fazla ortaya çıktığını savunmaktadır. Ek olarak, önceki araştırmalarda bireylerin iş birliğine yatkın olup olmaması bakımından (Shinada ve ark., 2004) ya da adalet duyarlılığının diğerlerinin iyi oluşunu gözetmeye dayalı olan boyutu bakımından (Lotz, Baumert, Schlösser, Gresser, ve Fetchenhauer, 2011) bireysel farklılıkların da özgeci

cezalandırma davranışlarını düzenleyen faktörler arasında olduğu gösterilmiştir. Bu davranışın laboratuvarında oynatılan oyun bağlamı dışındaki yaygınlığının ve bu davranışla ilişkili olabilecek bireysel ve bağlamsal faktörlerin sonraki çalışmalarda incelenmesi önerilmektedir.

Bu araştırmada katılımcılara verilen yönergelerde “cezalandırma” ya da “haksız bölüşüm” gibi onları yönlendirebilecek ifadelerden kaçınılmış ve katılımcılara kendi kaynaklarından harcamak istemezlerse “sıfır”ı seçebilecekleri söylenmiş olsa da, katılımcıların araştırmacının beklentisini doğrulayacak biçimde davrandıklarına ilişkin açıklamaları tamamen elimine etmek mümkün değildir. Bu sebeple sonraki araştırmalarda katılımcılara ihlalcıyi özgeci biçimde cezalandırma imkanı sunmanın yanında mağduru özgeci biçimde telafi etme imkanı da sunulabilir. İş birliği normu ihlaline şahitlikte mağduru telafi etmeyi ya da ihlalcıyi cezalandırmayı belirleyen bireysel ve bağlamsal özellikler incelenebilir.

Özgeci cezalandırma davranışının gruplar arası bağlamdaki doğasını inceleyecek olan sonraki çalışmalarda normun çeşitlendirilmesi önerilmektedir. Schmidt ve arkadaşlarının (2012) çocuklarla yürütmüş olduğu bir çalışmada geleneksel normların iç grup üyelerine, ahlaki normların hem iç grup hem de dış grup üyelerine yöneltildiği ortaya konmuştur. Bizim çalışmamızda ahlaki norm ihlallerinde iç grup ve dış grup üyelerinin eşit düzeyde cezalandırıldığı bulunmuştur, ancak geleneksel norm ihlallerinde ihlalcıyi cezalandırmanın sosyal kategorizasyondan etkilenip etkilenmediği sorusu ile ilgili bir araştırma dizaynı geliştirilmediğinden bu araştırmada bu sorunun yanıtı bulunmamaktadır. Sonraki çalışmalarda Schmidt ve arkadaşlarının bulgularının yetişkin örneklem için geçerli olup olmadığı sorusunun yanıtlanması faydalı olacaktır. Geleneksel ve ahlaki norm ihlallerine şahit olan bireylerin özgeci cezalandırma davranışını kime yöneltecekleri, norm dayatmada norma spesifik bir iç grup yanlılığının gözlenip gözlenmeyeceği sorularına verilecek yanıt, grup psikolojisi ile ilgili alanyazına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Son olarak iş birliği ile ilgili tercihlerin insanlığın kabile yaşamına dayalı evrimsel geçmişinden gelmesi sebebiyle, literatürde iş birliği ile ilgili sezgisel kararların inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (De Dreu, Dussel ve Verden, 2015; Rand, Greene ve Nowak, 2012). Norm ihlallerinde ihlalcıyi cezalandırmaya ilişkin sezgisel karar süreçlerinin incelenmesinin, bu davranışın evrimsel temellerine ışık tutacağı düşünülmektedir. Sonraki çalışmalarda bireylerin bilinçli düşünme süreçlerini kısıtlayan bilişsel yük altında gruplar arası bağlamdaki özgeci cezalandırma kararları incelenebilir. Yeterince düşünmelerine izin verilen katılımcıların bilinçli kararları ile bilişsel yük altındaki katılımcıların sezgisel kararları arasında bir fark olup olmadığının incelenmesi, bu davranışın gruplar arası bağlamdaki doğasını açıklama girişimindeki literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- [1]. Axelrod, R. (1980). More effective choice in the prisoner's dilemma. *Journal of conflict resolution*, 24(3), 379-403.
- [2]. Batson, C. D. (2011). *Altruism in humans*. USA: Oxford University Press.
- [3]. Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 3, 141.
- [4]. Batson, C. D., Ahmad, N., & Stocks, E. L. (2004). Benefits and liabilities of empathy-induced altruism. *The social psychology of good and evil*, 359-385.
- [5]. Batson, C. D., Fultz, J., & Schoenrade, P. A. (1987). Distress and empathy: Two qualitatively distinct vicarious emotions with different motivational consequences. *Journal of Personality*, 55, 19-40.
- [6]. Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2007). *Encyclopedia of Social Psychology*. Thousand Oaks, California: Sage.
- [7]. Baumgartner, T., Götze, L., Gögler, R., & Fehr, E. (2012). The mentalizing network orchestrates the impact of parochial altruism on social norm enforcement. *Human Brain Mapping*, 33(6), 1452-1469.
- [8]. Bernhard, H., Fehr, E., & Fischbacher, U. (2006). Group affiliation and altruistic norm enforcement. *American Economic Review*, 96(2), 217-221.
- [9]. Bernhard, H., Fischbacher, U., & Fehr, E. (2006). Parochial altruism in humans. *Nature*, 442(7105), 912-915.
- [10]. Bowles, S., & Gintis, H. (2004). The evolution of strong reciprocity: cooperation in heterogeneous populations. *Theoretical population biology*, 65(1), 17-28.
- [11]. Boyd, R., Gintis, H., Bowles, S., & Richerson, P. J. (2003). The evolution of altruistic punishment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(6), 3531-3535.
- [12]. Boyd, R., & Richerson, P. J. (1992). Punishment allows the evolution of cooperation (or anything else) in sizable groups. *Ethology and sociobiology*, 13(3), 171-195.,
- [13]. Brewer, M. B. (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological Bulletin*, 86(2), 307-324.
- [14]. Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 429-444.

- [15]. Brewer, M. B. (2001). In group identification and intergroup conflict: When does ingroup love become outgroup hate? In R. D. Ashmore, L. Jussim, & D. Wilder (Eds.), *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction* (pp. 17–41). New York: Oxford University Press.
- [16]. Branscombe, N. R., Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1999). The context and content of social identity threat. In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje (Eds.), *Social identity: Context, commitment, content* (pp. 35–58). Oxford, UK: Blackwell.
- [17]. Brosnan, S. F., & De Waal, F. B. (2003). Monkeys reject unequal pay. *Nature*, 425 (6955), 297-299.
- [18]. Carlo, G., Eisenberg, N., Troyer, D., Switzer, G., & Speer, A. L. (1991). The altruistic personality: In what contexts is it apparent? *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 450–458.
- [19]. Clark, C. B., Swails, J. A., Pontinen, H. M., Bowerman, S. E., Kriz, K. A., & Hendricks, P. S. (2017). A behavioral economic assessment of individualizing versus binding moral foundations. *Personality and Individual Differences*, 112, 49-54.
- [20]. Cikara, M., Bruneau, E., Van Bavel, J. J., & Saxe, R. (2014). *Their pain gives us pleasure: How intergroup dynamics shape empathic failures and counter-empathic responses*. *Journal of Experimental Social Psychology*, 55, 110–125.
- [21]. Cinyabuguma, M., Page, T., & Putterman, L. (2005). Cooperation under the threat of expulsion in a public goods experiment. *Journal of public Economics*, 89(8), 1421-1435.
- [22]. Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*, 163, 163-228.
- [23]. Curry, O. S., Chesters, M. J., & Van Lissa, C. J. (2019). Mapping morality with a compass: Testing the theory of ‘morality-as-cooperation’ with a new questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 78, 106-124.
- [24]. Dawkins, R. (2007). Gen Bencildir (A. Ü. Müftüoğlu, Çev.) Ankara: TÜBİTAK. (Özgün çalışma, 1976).
- [25]. De Dreu, C. K., Dussel, D. B., & Velden, F. S. T. (2015). In intergroup conflict, self-sacrifice is stronger among pro-social individuals, and parochial altruism emerges especially among cognitively taxed individuals. *Frontiers in Psychology*, 6(5), 572.

- [26]. Duckitt, J., Wagner, C., Du Plessis, I., & Birum, I. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of personality and social psychology*, 83(1), 75-93.
- [27]. Dumont, M., Yzerbyt, V., Wigboldus, D., & Gordijn, E. H. (2003). Social categorization and fear reactions to the September 11th terrorist attacks. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(12), 1509-1520.
- [28]. Ellemers, N., & Haslam, S. A. (2012). Social identity theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.) *Handbook of theories of social psychology*, 2, (pp. 379-398). London: Sage.
- [29]. Ellemers, N., Kortekaas, P., & Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29(23), 371-389.
- [30]. Everett, J. A., Faber, N. S., & Crockett, M. (2015). Preferences and beliefs in ingroup favoritism. *Frontiers in behavioral neuroscience*, 9, 1-21.
- [31]. Falk, A., & Fischbacher, U. (2006). A theory of reciprocity. *Games and economic behavior*, 54(2), 293-315.
- [32]. Fehr, E., Bernhard, H., & Rockenbach, B. (2008). Egalitarianism in young children. *Nature*, 454(7208), 1079.
- [33]. Fehr, E., & Fischbacher, U. (2004). Third-party punishment and social norms. *Evolution and Human Behavior*, 25, 63-87.
- [34]. Fehr, E. ve Fischbacher, U. (2003). The nature of human altruism. *Nature*, 425(6960), 785-791.
- [35]. Fehr, E., Fischbacher, U. ve Gächter, S. (2002). Strong reciprocity, human cooperation, and the enforcement of social norms. *Human nature*, 13(1), 1-25.
- [36]. Fehr, E. ve Gächter, S. (2000). Fairness and retaliation: The economics of reciprocity. *Journal of economic perspectives*, 14(3), 159-181.
- [37]. Fehr, E., & Gächter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. *Nature*, 415(6868), 137-140.
- [38]. Fehr, E., & Henrich, J. (2003). Is strong reciprocity a maladaptation? On the evolutionary foundations of human altruism. In P. Hammerstein, (Ed.), *Genetic and cultural evolution of cooperation* (pp. 55-82). Cambridge, MA: MIT Press.

- [39]. Folger, R., Cropanzano, R., & Goldman, B. (2005). What is the relationship between justice and morality? In J. Greenberg & J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice* (pp. 215–245). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- [40]. Forsythe, R., Horowitz, J. L., Savin, N. E., & Sefton, M. (1994). Fairness in simple bargaining experiments. *Games and Economic behavior*, 6(3), 347-369.
- [41]. Gilligan, C. (1993). *In a different voice*. Harvard University Press.
- [42]. Gintis, H. (2000). Strong reciprocity and human sociality. *Journal of theoretical biology*, 206(2), 169-179.
- [43]. Gintis, H., Henrich, J., Bowles, S., Boyd, R., & Fehr, E. (2008). Strong reciprocity and the roots of human morality. *Social Justice Research*, 21(2), 241-253.
- [45]. Goette, L., Huffman, D., & Meier, S. (2006). The impact of group membership on cooperation and norm enforcement: Evidence using random assignment to real social groups. *American Economic Review*, 96(2), 212-216.
- [46]. Goette, L., Huffman, D., Meier, S., & Sutter, M. (2010). *Group membership, competition, and altruistic versus antisocial punishment: Evidence from randomly assigned army groups*. Retrieved July 5, 2021, from https://www.researchgate.net/publication/46463320_of_LaborGroup_Membership_Competition_and_Altruistic_versus_Antisocial_Punishment_Evidence_from_Randomly_Assigned_Army_Groups
- [47]. Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. P., & Ditto, P. H. (2013). Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 47, pp. 55-130). Academic Press.
- [48]. Graham, J., Haidt, J., & Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of personality and social psychology*, 96(5), 1029-1046.
- [49]. Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S., & Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 366-385.
- [50]. Gummerum, M., Takezawa, M., & Keller, M. (2009). The influence of social category and reciprocity on adults' and children's altruistic behavior. *Evolutionary Psychology*, 7(2), 295-316.
- [51]. Güth, W., Schmittberger, R., & Schwarze, B. (1982). An experimental analysis of ultimatum bargaining. *Journal of economic behavior & organization*, 3(4), 367-388.
- [52]. Haidt, J., & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, 20(1), 98-116.

- [53]. Haidt, J., Graham, J., & Joseph, C. (2009). Above and below left-right: Ideological narratives and moral foundations. *Psychological Inquiry*, 20(2-3), 110-119.
- [54]. Haidt, J., & Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus*, 133, 55-66.
- [55]. Hamilton, W. D. (1964). The genetical evolution of social behavior. *Journal of Theoretical Biology*, 7, 1-52.
- [56]. Hein, G., Silani, G., Preuschoff, K., Batson, C. D., & Singer, T. (2010). Neural responses to ingroup and outgroup members' suffering predict individual differences in costly helping. *Neuron*, 68(1), 149-160.
- [57]. Henrich, J., Boyd, R., Bowles, S., Camerer, C., Fehr, E., Gintis, H, ve McElreath, R. (2001). In search of homo economicus: behavioral experiments in 15 small-scale societies. *American Economic Review*, 91(2), 73-78.
- [58]. Henrich, J., McElreath, R., Barr, A., Ensminger, J., Barrett, C., Bolyanatz, A., ..., & Ziker, J. (2006). Costly punishment across human societies. *Science*, 312(5781), 1767-1770.
- [59]. Hogg, M. A. (2004). Social categorization depersonalization, and group behavior. In M. B. Brewer, & M. Hewstone (Eds.) *Self and social identity* (pp. 203-231). Malden, USA: Blackwell.
- [60]. Hortaçsu, N. (2012). *En güzel psikoloji sosyal psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- [61]. Iyer, R., Koleva, S., Graham, J., Ditto, P., & Haidt, J. (2012) Understanding Libertarian Morality: The Psychological Dispositions of Self-Identified Libertarians. *PLoS ONE* 7(8): e42366. doi:10.1371/journal.pone.0042366.
- [62]. Jordan, J., McAuliffe, K., & Rand, D. (2016). The effects of endowment size and strategy method on third party punishment. *Experimental Economics*, 19(4), 741-763.
- [63]. Jordan, J. J., McAuliffe, K., & Warneken, F. (2014). Development of in-group favoritism in children's third-party punishment of selfishness. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(35), 12710-12715.
- [64]. Karagonlar, G., & Kuhlman, D. M. (2013). The role of social value orientation in response to an unfair offer in the ultimatum game. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 120(2), 228-239.
- [65]. Karp, D., Jin, N., Yamagishi, T., & Shinotsuka, H. (1993). Raising the minimum in the minimal group paradigm. *The Japanese Journal of Experimental Social Psychology*, 32(3), 231-240.

- [66]. Kollock, P. (1998). Social dilemmas: The anatomy of cooperation. *Annual review of sociology*, 24(1), 183-214.
- [67]. Komorita, S.S., & Parks, C.D. (1995). Interpersonal relations: Mixed-motive interaction. *Annual Review of Psychology*, 46, 183-207.
- [68]. Kugler, M., Jost, J. T., & Noorbaloochi, S. (2014). Another look at Moral Foundations Theory: Do authoritarianism and social dominance orientation explain liberal-conservative differences in “moral” intuitions? *Social Justice Research*, 27, 413-431.
- [69]. Leach, C. W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L., Pennekamp, S. F., Doosje, B., ... & Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of personality and social psychology*, 95(1), 144.
- [70]. Levine, J. M., & Hogg, M. A. (2010). *Encyclopedia of group processes and intergroup relations* (Vol.1). Thousand Oaks, California: Sage.
- [71]. Liu, Y., Bian, X., Hu, Y., Chen, Y. T., Li, X., & Di Fabrizio, B. (2018). Intergroup bias influences third-party punishment and compensation: In-group relationships attenuate altruistic punishment. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 46(8), 1397-1408.
- [72]. Lodewijckx, H. F., Rabbie, J. M., & Syroit, J. E. (1999). Mediation of minimal group discrimination by reciprocal expectations. *Representative Research in Social Psychology*, 23, 28-41.
- [73]. Lotz, S., Baumert, A., Schlösser, T., Gresser, F., & Fetchenhauer, D. (2011). Individual differences in third-party interventions: How justice sensitivity shapes altruistic punishment. *Negotiation and Conflict Management Research*, 4(4), 297-313.
- [74]. Lu, T., & McKeown, S. (2018). The effects of empathy, perceived injustice and group identity on altruistic preferences: Towards compensation or punishment. *Journal of Applied Social Psychology*, 48(12), 683-691.
- [75]. Malka, A., Osborne, D., Soto, C. J., Greaves, L. M., Sibley, C. G., & Leites, Y. (2016). Binding moral foundations and the narrowing of ideological conflict to the traditional morality domain. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(9), 1243-1257.
- [76]. Marlowe, F. W., Berbesque, J. C., Barr, A., Barrett, C., Bolyanatz, A., Cardenas, J. C., ..., & Tracer, D. (2008). More ‘altruistic’ punishment in larger societies. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 275(1634), 587-592.

- [77]. Marques, J., Abrams, D., & Serôdio, R. G. (2006). Being better by being right: Subjective group dynamics and derogation of in-group deviants when generic norms are undermined. In J. M. Levine, & R. L. Moreland (Eds.) *Key Readings in Social Psychology: Small Groups*, (pp. 157-176). New York: Psychology Press.
- [78]. Marques, J. M., Yzerbyt, V. Y., & Leyens, J. P. (1988). The “black sheep effect”: Extremity of judgments towards ingroup members as a function of group identification. *European Journal of Social Psychology*, 18(1), 1-16.
- [79]. Masclet, D., Noussair, C., Tucker, S., & Villeval, M. C. (2003). Monetary and nonmonetary punishment in the voluntary contributions mechanism. *American Economic Review*, 93(1), 366-380.
- [80]. Mendoza, S. A., Lane, S. P., & Amodio, D. M. (2014). For members only: ingroup punishment of fairness norm violations in the ultimatum game. *Social Psychological and Personality Science*, 5(6), 662-670.
- [81]. Milojev, P., Osborne, D., Greaves, L. M., Bulbulia, J., Wilson, M. S., Davies, C. L., ..., & Sibley, C. G. (2014). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation predict different moral signatures. *Social Justice Research*, 27(2), 149-174.
- [82]. Morese, R., Rabellino, D., Sambataro, F., Perussia, F., Valentini, M. C., Bara, B. G., & Bosco, F. M. (2016). Group membership modulates the neural circuitry underlying third party punishment. *PLoS One*, 11(11), e0166357, doi:10.1371/journal.pone.0166357 .
- [83]. Mullen, B., Brown, R., & Smith, C. (1992). Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status: An integration. *European Journal of Social Psychology*, 22(2), 103-122.
- [84]. Mummendey, A., & Otten, S. (1998). Positive-negative asymmetry in social discrimination. *European review of social psychology*, 9(1), 107-143.
- [85]. Mussweiler, T., & Ockenfels, A. (2013). Similarity increases altruistic punishment in humans. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(48), 19318-19323.
- [86]. Nelissen, R. M., & Zeelenberg, M. (2009). Moral emotions as determinants of third-party punishment: Anger, guilt and the functions of altruistic sanctions. *Judgment and Decision making*, 4(7), 543-553.
- [87]. Nowak, M. A., & Sigmund, K. (2005). Evolution of indirect reciprocity. *Nature*, 437, 1291-1298.

- [88]. Otten, S. (2009). Social categorization, intergroup emotions, and aggressive inter-actions. In S. Otten, K. Sassenberg, & T. Kessler (Eds.) *Intergroup Relations: The Role of Motivation and emotion*, (pp. 162–181). New York: Psychology Press.
- [89]. Perdue, C. W., Dovidio, J. F., Gurtman, M. B., & Tyler, R. B. (1990). Us and them: social categorization and the process of intergroup bias. *Journal of personality and social psychology*, 59(3), 475-486.
- [90]. Pfattheicher, S., Sassenrath, C., & Keller, J. (2019). Compassion magnifies third-party punishment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 117(1), 124-141.
- [91]. Pillutla, M. M., & Murnighan, J. K. (1996). Unfairness, anger, and spite: Emotional rejections of ultimatum offers. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 68, 208–224.
- [92]. Rabbie, J. M., Schot, J. C., & Visser, L. (1989). Social identity theory: A conceptual and empirical critique from the perspective of a behavioural interaction model. *European Journal of Social Psychology*, 19(3), 171–202.
- [93]. Rabellino, D., Morese, R., Ciaramidaro, A., Bara, B. G., & Bosco, F. M. (2016). Third-party punishment: altruistic and anti-social behaviours in in-group and out-group settings. *Journal of Cognitive Psychology*, 28(4), 486-495.
- [94]. Rand, D. G. (2017). Social dilemma cooperation (unlike Dictator Game giving) is intuitive for men as well as women. *Journal of experimental social psychology*, 73, 164-168.
- [95]. Rand, D. G., Greene, J. D., & Nowak, M. A. (2012). Spontaneous giving and calculated greed. *Nature*, 489(7416), 427-430.
- [96]. Riedl, K., Jensen, K., Call, J., & Tomasello, M. (2012). No third-party punishment in chimpanzees. *Proceedings of the national academy of sciences*, 109(37), 14824-14829.
- [97]. Sanfey, A. G., Rilling, J. K., Aronson, J. A., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2003). The neural basis of economic decision-making in the ultimatum game. *Science*, 300, 1755-1758.
- [98]. Schiller, B., Baumgartner, T., & Knoch, D. (2014). Intergroup bias in third-party punishment stems from both ingroup favoritism and outgroup discrimination. *Evolution and human behavior*, 35(3), 169-175.
- [99]. Schmidt, M. F., Rakoczy, H., & Tomasello, M. (2012). Young children enforce social norms selectively depending on the violator's group affiliation. *Cognition*, 124(3), 325-333.
- [100]. Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (1961) *Intergroup conflict and cooperation: The robbers cave experiment*. Norman, OK: University of Oklahoma Book Exchange.

- [101]. Shinada, M., Yamagishi, T., & Ohmura, Y. (2004). False friends are worse than bitter enemies: "Altruistic" punishment of in-group members. *Evolution and Human Behavior*, 25(6), 379-393.
- [102]. Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M., & Park, L. (1997). The "big three" of morality (autonomy, community, and divinity), and the "big three" explanations of suffering. In A. Brandt & P. Rozin (Eds.), *Morality and health* (pp. 119-169). New York: Routledge.
- [103]. Simpson, B. (2006). Social identity and cooperation in social dilemmas. *Rationality and society*, 18(4), 443-470.
- [104]. Smetana, J. G. (2006). Social domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments. In M. Killen, & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development* (pp. 119-154). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- [105]. Spears, R., Doosje, B., & Ellemers, N. (1999). Commitment and the context of social perception. In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje (Eds.), *Social identity: Context, commitment, content* (pp. 59-83). Oxford, UK: Blackwell.
- [106]. Srivastava, J., Espinoza, F., & Fedorikhin, A. (2009). Coupling and decoupling of unfairness and anger in ultimatum bargaining. *Journal of Behavioral Decision Making*, 22, 475-489.
- [107]. Strobel, A., Zimmermann, J., Schmitz, A., Reuter, M., Lis, S., Windmann, S., & Kirsch, P. (2011). Beyond revenge: Neural and genetic bases of altruistic punishment. *Neuroimage*, 54(1), 671-680.
- [108]. Stroebe, K., Lodewijkx, H. F., & Spears, R. (2005). Do unto others as they do unto you: Reciprocity and social identification as determinants of ingroup favoritism. *Personality and social psychology bulletin*, 31(6), 831-845.
- [109]. Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 223(5), 96-103.
- [110]. Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149-178.
- [111]. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- [112]. Tesser, A. (1988). Toward a self-evaluation maintenance model of social behavior. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 21, pp. 181-227). San Diego, CA: Academic Press.

- [113]. Thompson, R. A. (2009). Early foundations: Conscience and the development of moral character. In D. Narvaez, & D. K. Lapsley (Eds.), *Personality, identity, and character: Explorations in moral psychology* (pp. 159-184). Cambridge University Press.
- [114]. Tomasello, M. (2018) *İnsan ahlakının doğal tarihi*. (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Özgün çalışma, 2016).
- [115]. Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology*, 46, 35-57.
- [116]. Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [117]. Turner, J. C., Brown, R. J., & Tajfel, H. (1979). Social comparison and group interest in ingroup favouritism. *European journal of social psychology*, 9(2), 187-204.
- [118]. Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- [119]. Turner, J. C., & Reynolds, K. J. (2004). The social identity perspective in intergroup relations theories themes and controversies. In M. B. Brewer, & M. Hewstone (Eds.) *Self and social identity* (pp. 259-277). Malden, USA: Blackwell.
- [120]. Turner, J. C., & Reynolds, K. J. (2012). Self-categorization theory. In P A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.) *Handbook of Theories of Psychology 2*, (pp. 399- 417). London: Sage.
- [121]. Valdesolo, P. , & DeSteno, D. A. (2007). Moral hypocrisy: Social groups and the flexibility of virtue. *Psychological Science*, 18, 689–690.
- [122]. Valdesolo, P., & DeSteno, D. (2008). The duality of virtue: Deconstructing the moral hypocrite. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1334–1338.
- [123]. Van Lange, P. A. M., Balliet, D., Parks, C. D., & Van Vugt, M. (2014). *Social dilemmas: the psychology of human cooperation*. Oxford University Press.
- [124]. Van Vugt, M., & Hart, C. M. (2004). Social identity as social glue: the origins of group loyalty. *J. Pers. Soc. Psychol.* 86, 585–598.
- [125]. Wang, L., Zheng, J., Meng, L., Lu, Q., & Ma, Q. (2016). Ingroup favoritism or the black sheep effect: Perceived intentions modulate subjective responses to aggressive interactions. *Neuroscience research*, 108, 46-54.
- [126]. Walker, L. J. (1989). A longitudinal study of moral reasoning. *Child development*, 60(1) 157-166.

- [127]. Wenzel, M. (2009). Social identity and justice: Implications for intergroup relations. In S. Otten, K. Sassenberg, & T. Kessler (Eds.) *Intergroup Relations: The Role of Motivation and emotion* (pp. 61-79). New York: Psychology Press.
- [128]. Whitley, B. E., Jr. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 126–134.
- [129]. Williams, G. C. (1996). *Adaptation and natural selection: A critique of some current evolutionary thought*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- [130]. Yalçındağ, B. (2015). *Searching for the content and scope of morality with framework of moral foundations theory*. Yayınlanmamış doktora tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- [131]. Yamagishi, T. (1986). The provision of a sanctioning system as a public good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(1), 110–116.
- [132]. Yamagishi, T., & Kiyonari, T. (2000). The group as the container of generalized reciprocity. *Social Psychology Quarterly*, 63(2), 116-132.
- [133]. Yilmaz, O., Harma, M., Bahçekapili, H. G., & Cesur, S. (2016). Validation of the moral foundations questionnaire in Turkey and its relation to cultural schemas of individualism and collectivism. *Personality and Individual Differences*, 99, 149-154.
- [134]. Yudkin, D. A., Rothmund, T., Twardawski, M., Thalla, N., & Van Bavel, J. J. (2016). Reflexive intergroup bias in third-party punishment. *Journal of experimental psychology: general*, 145(11), 1448-1459.
- [135]. Yzerbyt, V., Dumont, M., Wigboldus, D., & Gordijn, E. (2003). I feel for us: The impact of categorization and identification on emotions and action tendencies. *British Journal of Social Psychology*, 42(4), 533-549.

EKLER**EK-1: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI**

Sayın katılımcı,

Bu çalışma farklı bölümlerde okuyan öğrencilere ilişkin görüşleri öğrenmek amacı ile yapılmaktadır. Soruların doğru ya da yanlış yanıtları yoktur, kişisel görüşleriniz araştırmanın amacına ulaşabilmesinde son derece önemlidir, bu sebeple lütfen bütün soruları samimiyetle yanıtlayınız. Yanıtlarınız bireysel olarak değerlendirilmeyecektir.

Katılımınız için teşekkürler.

1)Aşağıda bazı öğrenci grupları verilmiştir. Verilen ikili grupları aşağıdaki özellikler bakımından birbirine ne kadar benzer görüyorsunuz?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç benzemez Çok benzer

	1	2	3	4	5	6	7
Psikoloji Bölümü Öğrencileri ile Sosyoloji Bölümü Öğrencileri	Hiç benzemez						Çok benzer
1. Dünya görüşü							
2. Yaşam tarzı							
3. Değerler							
4. Mesleki yetkinlik/donanım							

	1	2	3	4	5	6	7
Psikoloji Bölümü Öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü Öğrencileri	Hiç benzemez						Çok benzer
1. Dünya görüşü							
2. Yaşam tarzı							
3. Değerler							
4. Mesleki yetkinlik/donanım							

	1	2	3	4	5	6	7
Psikoloji Bölümü Öğrencileri ile İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencileri	Hiç benzemez						Çok benzer
1. Dünya görüşü							
2. Yaşam tarzı							
3. Değerler							
4. Mesleki yetkinlik/donanım							

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

Psikoloji Bölümü Öğrencileri ile Matematik Öğretmenliği Bölümü Öğrencileri	1 Hiç benzemez	2	3	4	5	6	7 Çok benzer
1. Dünya görüşü							
2. Yaşam tarzı							
3. Değerler							
4. Mesleki yetkinlik/donanım							

2)Yukarıda adı olmayan başka hangi bölümlerde okuyan öğrencilerin psikoloji bölümü öğrencilerinden çok farklı olduğunu düşünüyorsunuz?

.....

3) Toplumda bulunan bazı grupların arasında çatışmalar mevcuttur. Sizce aşağıda verilen ikili gruplar arasında ne derece çatışma vardır?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Hiç

Çok

	1 Hiç	2	3	4	5	6	7 Çok
1. Psikoloji öğrencileri ile Sosyoloji öğrencileri arasında							
2. Psikoloji öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğrencileri arasında							
3. Psikoloji öğrencileri ile İngiliz Dili ve Edebiyatı öğrencileri arasında							
4. Psikoloji öğrencileri ile Matematik Öğretmenliği öğrencileri arasında							

4) Sizce aşağıda verilen bölümlerin öğrencileri arasında fark var mıdır?

	1 Hiç	2	3	4	5	6	7 Çok
1. Psikoloji öğrencileri ile Sosyoloji öğrencileri arasında							
2. Psikoloji öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğrencileri arasında							
3. Psikoloji öğrencileri ile İngiliz Dili ve Edebiyatı öğrencileri arasında							
4. Psikoloji öğrencileri ile Matematik Öğretmenliği öğrencileri arasında							

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

5)Toplumda bulunan bazı grupların arasında rekabet ilişkisi mevcuttur. Sizce aşağıda verilen öğrenci grupları arasında rekabet var mıdır?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç rekabet yoktur Çok fazla rekabet vardır

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. Psikoloji öğrencileri ile Sosyoloji öğrencileri arasında							
2. Psikoloji öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğrencileri arasında							
3. Psikoloji öğrencileri ile İngiliz Dili ve Edebiyatı öğrencileri arasında							
4. Psikoloji öğrencileri ile Matematik Öğretmenliği öğrencileri arasında							

6) Aşağıda verilen cümlelere ne kadar katıldığınızı belirtiniz.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç katılmıyorum Çok katılıyorum

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. İstisnalar olsa da bütün Psikoloji bölümü öğrencileri birbirine benzemektedir.							
2. İstisnalar olsa da bütün Sosyoloji bölümü öğrencileri birbirine benzemektedir.							
3. İstisnalar olsa da bütün İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri birbirine benzemektedir.							
4. İstisnalar olsa da bütün Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencileri birbirine benzemektedir.							
5. İstisnalar olsa da bütün Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğrencileri birbirine benzemektedir.							

7)Verilen her bir soruda sizin görüşünüzü en iyi yansıtan sayıyı daire içine alınız.

1.Toplumda sahip oldukları statü bakımından Psikoloji Bölümü öğrencileri ile Sosyoloji Bölümü öğrencileri arasında fark var mıdır?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Sosyolojinin
statüsü çok daha
yüksek

Eşit statüdedirler

Psikolojinin
statüsü çok daha
yüksek

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

2.Toplumda sahip oldukları statü bakımından Psikoloji Bölümü öğrencileri ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü öğrencileri arasında fark var mıdır?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

**PDR'nin statüsü
çok daha yüksek**

Eşit statüdedirler

**Psikolojinin
statüsü çok daha
yüksek**

3.Toplumda sahip oldukları statü bakımından Psikoloji Bölümü öğrencileri ile İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri arasında fark var mıdır?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

**İngiliz Dili ve
Edebiyatının
statüsü çok daha
yüksek**

Eşit statüdedirler

**Psikolojinin
statüsü çok daha
yüksek**

4. Toplumda sahip oldukları statü bakımından Psikoloji Bölümü öğrencileri ile Matematik Öğretmenliği Bölümü öğrencileri arasında fark var mıdır?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

**Matematik
Öğretmenliğinin
statüsü çok daha
yüksek**

Eşit statüdedirler

**Psikolojinin
statüsü çok daha
yüksek**

8)Psikoloji Bölümü öğrencileri aşağıdaki özelliklere ne derece sahiptir?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç sahip değil Çok sahip

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. Adil							
2. Yardımsever							
3. Eşitlikçi							
4. Çıkarıcı							
5. Bencil							
6. Yarışmacı							

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

9)Sosyoloji Bölümü öğrencileri aşağıdaki özelliklere ne derece sahiptir?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç sahip değil Çok sahip

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. Adil							
2. Yardımsever							
3. Eşitlikçi							
4. Çıkarıcı							
5. Bencil							
6. Yarışmacı							

10)İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri aşağıdaki özelliklere ne derece sahiptir?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç sahip değil Çok sahip

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. Adil							
2. Yardımsever							
3. Eşitlikçi							
4. Çıkarıcı							
5. Bencil							
6. Yarışmacı							

11)Matematik Öğretmenliği Bölümü öğrencileri aşağıdaki özelliklere ne derece sahiptir?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç sahip değil Çok sahip

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. Adil							
2. Yardımsever							
3. Eşitlikçi							
4. Çıkarıcı							
5. Bencil							
6. Yarışmacı							

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

12) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü öğrencileri aşağıdaki özelliklere ne derece sahiptir?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç sahip değil Çok sahip

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. Adil							
2. Yardımsever							
3. Eşitlikçi							
4. Çıkarıcı							
5. Bencil							
6. Yarışmacı							

13) Bir oyunda A oyuncusuna istediği kadarını B oyuncusu ile paylaşabileceği 40 lira verilmiştir, B oyuncusuna ise hiç para verilmemiştir. Oyunun kuralına göre A oyuncusu kendisine verilen 40 liranın ne kadarını B oyuncusuna verirse oyunun sonunda B oyuncusunun o kadar parası olacaktır. Bu iki kişilik oyun için ikili eşler oluşturulmuş ve kura ile eşlerden birisi A diğeri B rolüne seçilmiştir. Aşağıda çeşitli A oyuncularının çeşitli B oyuncularına verdiği miktarlar gösterilmiştir.

A oyuncusu 40 liranın 1 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 39 lira ile; B oyuncusu 1 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

A oyuncusu 40 liranın 2 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 38 lira ile; B oyuncusu 2 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

A oyuncusu 40 liranın 3 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 37 lira ile; B oyuncusu 3 lira ile bitirdi.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

A oyuncusu 40 liranın 4 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 36 lira ile; B oyuncusu 4 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

A oyuncusu 40 liranın 15 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 25 lira ile; B oyuncusu 15 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

A oyuncusu 40 liranın 20 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu her iki oyuncu da 20'şer lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

A oyuncusu 40 liranın 19 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 21 lira ile; B oyuncusu 19 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

A oyuncusu 40 liranın 11 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 29 lira ile; B oyuncusu 11 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

A oyuncusu 40 liranın 13 lirasını B oyuncusuna verdi. Oyunu A oyuncusu 27 lira ile; B oyuncusu 13 lira ile bitirdi.

Bu duruma tanık olsaydınız, aşağıdaki ifadelere ne derece katılırdınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Hiç Çok

	1	2	3	4	5	6	7
	Hiç						Çok
1. A oyuncusu adaletli davranmamıştır.							
2. A oyuncusunun davranışı oyunun kurallarına uygundur.							
3. A oyuncusunun bu davranışına sinirlenirdim.							
4. A oyuncusunun bu davranışına kızardım.							
5. A oyuncusunun bu davranışına öfkelenirdim.							
6. A oyuncusunun bu davranışı hakkında iyi hissederdim.							

Yukarıdaki duygular sizin duygularınızı tanımlamadıysa hangi duyguyu deneyimleyeceğinizi lütfen belirtiniz:

EK-1- DEVAMI: ÖN ÇALIŞMA ÖLÇEK BATARYASI

14)Siz yukarıdaki oyundaki A oyuncusu olsaydınız ve B oyuncusu da sırasıyla aşağıdaki kişiler olsaydı, her bir durumda 40 liranızın ne kadarını B oyuncusuna verirdiniz.

1. B oyuncusunun Psikoloji öğrencisi olması durumunda ona TL verirdim.
2. B oyuncusunun Sosyoloji öğrencisi olması durumunda ona TL verirdim.
- 3 .B oyuncusunun Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğrencisi olması durumunda ona TL verirdim.
4. B oyuncusunun İngiliz Dili ve Edebiyatı öğrencisi olması durumunda ona TL verirdim.
5. B oyuncusunun Matematik Öğretmenliği öğrencisi olması durumunda ona TL verirdim.

15)Bir yarışmada birinci olduğunuzda maliyeti 0-30 TL arasında bir ödül seçebileceğiniz olsanız, bu ödüller arasında olmasını istediğiniz ilk beş ödülü en çok istediğinizden başlayarak sıralayınız.

1.....	2.....
3.....	4.....
5.....	

EK-2: ÇALIŞMA 1'DE KULLANILAN ÜÇÜNCÜ KİŞİNİN CEZALANDIRMASI OYUNU YÖNERGESİ

Açıklamalar:

Bu araştırmada birçok turdan oluşan üç kişilik bir oyun oynatılmaktadır. Oynayacağınız turlarda Psikoloji Bölümünden ve İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden çeşitli öğrencilerle karşılaşacaksınız. Oyun bittiğinde öğrencilerin kendi bütçesinde bulunan birim paralar TL'ye dönüştürülecek ve her oyuncuya kendi bütçesindeki miktara karşılık gelen miktarda para araştırmacı tarafından ödenecektir. Siz de her turda size verilen paranın ne kadarını harcadığınıza bağlı olarak maksimum 10 TL değerinde bir ödeme alacaksınız.

Oyunun Kuralları:

Birçok tur boyunca oynayacağınız bu oyunda A, B ve C oyuncularını bulunmaktadır. Siz tüm turlarda C oyuncusu olacaksınız. Her turda yeni A ve B oyuncularını ile oynayacaksınız. Oyunun kuralları aşağıdaki gibidir:

1. A oyuncusuna araştırmacı tarafından 40 birim para verilecektir.

A oyuncusu kendisine verilen 40 birim paradan istediği kadarını (tamamını, bir kısmını, ya da hiçbirini) B oyuncusuna verebilecektir.

2. C oyuncusuna araştırmacı tarafından 20 birim para verilecektir.

C oyuncusu kendisine verilen 20 birim paradan istediği kadarını (tamamını, bir kısmını ya da hiçbirini) A oyuncusunun paralarını silmek için harcayabilecektir. Oyunun kuralına göre C oyuncusunun kendi bütçesinden harcadığı 1 birim para A oyuncusundan 3 birim para silecektir. Yani C oyuncusu kaç birim para harcarsa bu miktar 3 ile çarpılıp A oyuncusunun bütçesinden çıkarılacaktır.

3. Bu oyunu farklı oyuncularla birçok tur oynayacaksınız. Her turda masanıza Psikoloji Bölümünden ya da İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden yeni oyuncular bağlanacak. Bir sefer oynadığınız oyuncu ile bir daha karşılaşmayacaksınız.

4. A ve B oyuncusunun kimler olduğunu bilmeyeceksiniz, ancak okuduğu bölümleri ekranınızda görebileceksiniz, onlar da sizin kim olduğunuzu bilmeyecek.

5. Her turda size yeni bir 20 birim para tanımlanacak, her turun sonunda elinizde kalan birim paralar toplam bütçenize aktarılacak.

6. Her turda verdiğiniz karara göre hem sizin hem de A oyuncularının bütçesi yeniden hesaplanacak ve o turda sizinle oynayan A ve B oyuncularına kararınız (A'dan kaç birim para sildiğiniz ya da hiç para silmediğiniz) bildirilecek.

8. Deney sonlandığında her oyuncunun bütçesindeki birim paralar TL'ye dönüştürülecek. Veri toplama süreci sonlandığında (1 aylık bir süreç) tarafınıza maksimum 10 TL bedelinde ödeme yapılacaktır.

9. Hamle sırası size geldiğinde, A oyuncusundan puan silmek için bütçenizden kaç birim para harcamak istediğinizi 0'dan 20'ye kadar sıralanan bir cetvel üzerinde işaretlemeniz gerekmektedir.

Gerçek kişilerle oynamaya geçmeden önce oyuna alışmak ve pratik yapmak için lütfen 1 turdan oluşan deneme oyununa geçiniz.

EK-3: DUYGU DEĞERLENDİRME SORULARI İÇİN ÖRNEK EKRAN GÖRÜNTÜSÜ

A oyuncusunun paylaşım miktarını gördükten sonra kendinizi ne kadar
ÖFKELİ hissettiniz?

A Oyuncusu 38 birim para	B Oyuncusu 2 birim para			
				
☐ Hiç	☐ Çok az	☐ Ortalama	☐ Çok fazla	☐ Tamamen
Sonraki				

EK-4: DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Lütfen aşağıdaki sorular için size sunulan seçeneklerden birini seçiniz.

Yaşınız:

18-----19-----20-----21-----22-----23-----24-----25-----26-----27-----28-----29-----30

Cinsiyetiniz:

Kadın () Erkek () Diğer ()

Hangi bölümde okuyorsunuz:

Psikoloji () Diğer ()

Yaşamınızın çoğunu nerede geçirdiniz:

Köy () Kasaba () Şehir () Büyükşehir (İstanbul, Ankara, İzmir, vb) ()

Nerede yaşıyorsunuz:

Yurtta() Evde yalnız() Evde arkadaşlarımla() Evde ailemle() Akrabalarımın evi() Diğer()

Aylık harcadığınız para miktarı nedir? (Barınma, yemek, ulaşım vb ihtiyaçlarınızı da dahil ederek yanıtlayınız):

0-500TL() 500-1000TL() 1000-1500TL() 1500-2000TL() 2000-2500TL()
2500-3000TL() 3000-3500TL() 3500-4000TL() 4000TL ve üstü()

Politik görüşleriniz açısından kendinizi hangisine uygun görüyorsunuz?

Sol() Sola yakın() Merkez() Sağa yakın() Sağ()

Yan dal ya da çift anadal yapıyor musunuz?

Evet () Hayır ()

EK-5: AHLAKİ TEMELLER ÖLÇEĞİ (İLGİLİLİK ALT ÖLÇEĞİ)

Bir şeyin doğru veya yanlış olup olmadığına karar vermenizde aşağıda verilen düşünceler ne derecede etkilidir? Lütfen cevaplarınızı aşağıdaki skalayı kullanarak derecelendiriniz.

0...hiç bir şekilde alakalı değildir (Bu düşünce doğru ve yanlış yargılarımla hiçbir şekilde alakalı değildir).

1...pek alakalı değildir

2...biraz alakalıdır

3...orta derecede alakalıdır

4...çok alakalıdır

5...kesinlikle alakalıdır (Bu düşünce bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna karar verirken dikkat ettiğim en önemli faktörlerden biridir.)

1) Birisinin duygusal olarak acı çekip çekmediği	0	1	2	3	4	5
2) Birilerinin diğerlerine göre farklı muamele görüp görmediği	0	1	2	3	4	5
3) Birisinin eyleminin ülkesi için sevgi göstergesi olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
4) Birisinin otoriteye saygısızlık edip etmediği	0	1	2	3	4	5
5) Birisinin namus ve edep konusundaki normları ihlal edip etmediği	0	1	2	3	4	5
6) Birisinin matematiğinin iyi olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
7) Birisinin güçsüz ve incinebilir olan birini koruyup korumadığı	0	1	2	3	4	5
8) Birisinin adaletsiz davranıp davranmadığı	0	1	2	3	4	5
9)Özel mülkiyete saygı gösterilip gösterilmediği	0	1	2	3	4	5
10) Birisinin grubuna ihanet edecek bir şey yapıp yapmadığı	0	1	2	3	4	5
11) Birisinin toplumun geleneklerine uyup uymadığı	0	1	2	3	4	5
12) Birisinin iğrenç bir şey yapıp yapmadığı	0	1	2	3	4	5
13) Birinin haklarının elinden alınmış olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
14) Birisinin sadakatsizlik gösterip göstermediği	0	1	2	3	4	5
15) Bir eylemin kaosa ya da düzensizliğe neden olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
16) Birisinin Tanrı'nın onaylayacağı bir şekilde davranıp davranmadığı	0	1	2	3	4	5
17) Birisinin zalim olup olmadığı	0	1	2	3	4	5
18)Herkesin isteğini yapma konusunda özgür olup olmadığı	0	1	2	3	4	5

EK-5-DEVAMI: AHLAKİ TEMELLER ÖLÇEĞİ (MUHAKEME ALT ÖLÇEĞİ)

Lütfen aşağıdaki cümleleri okuyunuz ve bunlara katılıp katılmadığınızı belirtiniz.

0...kesinlikle katılmıyorum

1...katılmıyorum

2...pek katılmıyorum

3...biraz katılıyorum

4...katılıyorum

5...kesinlikle katılıyorum

1) Acı çekenlere şefkat duyabilmek en önemli erdemdir.	0	1	2	3	4	5
2) Hükümet kanun yaparken teminat altına alınması gereken ilk kural herkese adil davranılmasıdır.	0	1	2	3	4	5
3) Ülkenin tarihiyle gurur duyarım.	0	1	2	3	4	5
4) Mülkiyet sahiplerinin, komşularına zarar vermemeleri koşuluyla, sahip oldukları toprakları istedikleri gibi işlemelerine ya da evlerini istedikleri gibi inşa etmelerine izin verilmelidir.	0	1	2	3	4	5
5) Hiç kimseye zarar vermese de insanlar iğrenç şeyler yapmamalıdır.	0	1	2	3	4	5
6) İyi olanı yapmak kötü olanı yapmaktan daha iyidir.	0	1	2	3	4	5
7) Birisinin yapabileceği en kötü şeylerden biri savunmasız bir hayvana zarar vermektir.	0	1	2	3	4	5
8) Hükümet günlük hayatımıza fazlasıyla karışıyor.	0	1	2	3	4	5
9) İşinde başarılı olan insanlar zenginliklerinin keyfini istedikleri şekilde sürme hakkına sahiptirler.	0	1	2	3	4	5
10) Erkeklerin ve kadınların toplum içinde farklı rolleri olmalıdır.	0	1	2	3	4	5
11) Bazı hareketleri doğal olmadıkları için yanlış olarak nitelendiririm	0	1	2	3	4	5
12) İnsanlar hangi grup normlarına veya geleneklere uyacaklarına karar vermek konusunda özgür olmalıdırlar.	0	1	2	3	4	5
13) Bence fakir çocuklar miras olarak hiçbir şey alamazken zengin çocukların miras olarak çok para almaları ahlaki olarak yanlıştır.	0	1	2	3	4	5
14) Bir takım oyuncusu olmak birisinin kendisini bireysel olarak ifade etmesinden daha önemlidir.	0	1	2	3	4	5
15) Eğer bir asker olsaydım ve komutanımın emirleriyle aynı fikirde olmasaydım, yine de itaat ederdim çünkü bu benim görevimdir	0	1	2	3	4	5
16) İffet çok önemli ve değerli bir erdemdir.	0	1	2	3	4	5
17) Bence herkes, başkalarının da sahip olduğu özgürlüğün sınırlarını ihlal etmediği sürece, seçtiği şekilde davranmakta özgür olmalıdır.	0	1	2	3	4	5
18) İnsanlar, aile üyeleri yanlış bir şey yapmış olsa dahi onlara karşı sadık olmalıdırlar.	0	1	2	3	4	5
19) Toplum, bireylerin kendi hayatlarının sorumluluğunu almalarına ortam sağlayıp nasıl yaşamaları gerektiğini dikte etmediğinde en iyi şekilde işler.	0	1	2	3	4	5
20) Bir insanı öldürmek hiçbir zaman haklı bir hareket olamaz.	0	1	2	3	4	5
21) Adalet bir toplum için en önemli gereksinimdir.	0	1	2	3	4	5
22) Hükümet halkın yararına daha fazla çalışmalıdır, bu bireylerin özgürlük ve seçimlerini kısıtlasa bile.	0	1	2	3	4	5
23) Otoriteye saygı bütün çocukların öğrenmesi gereken bir şeydir.	0	1	2	3	4	5

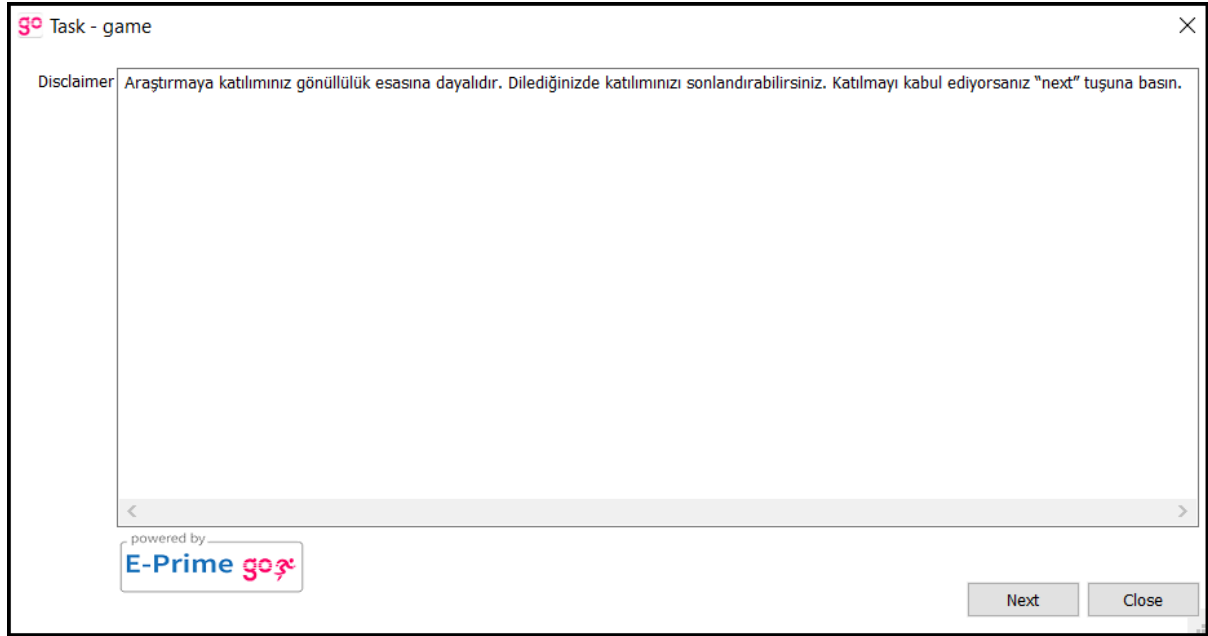
EK-6: GRUPLA ÖZDEŞİM ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadelere ne derece katılıyorsunuz? Lütfen uygun rakamı seçerek belirtiniz.

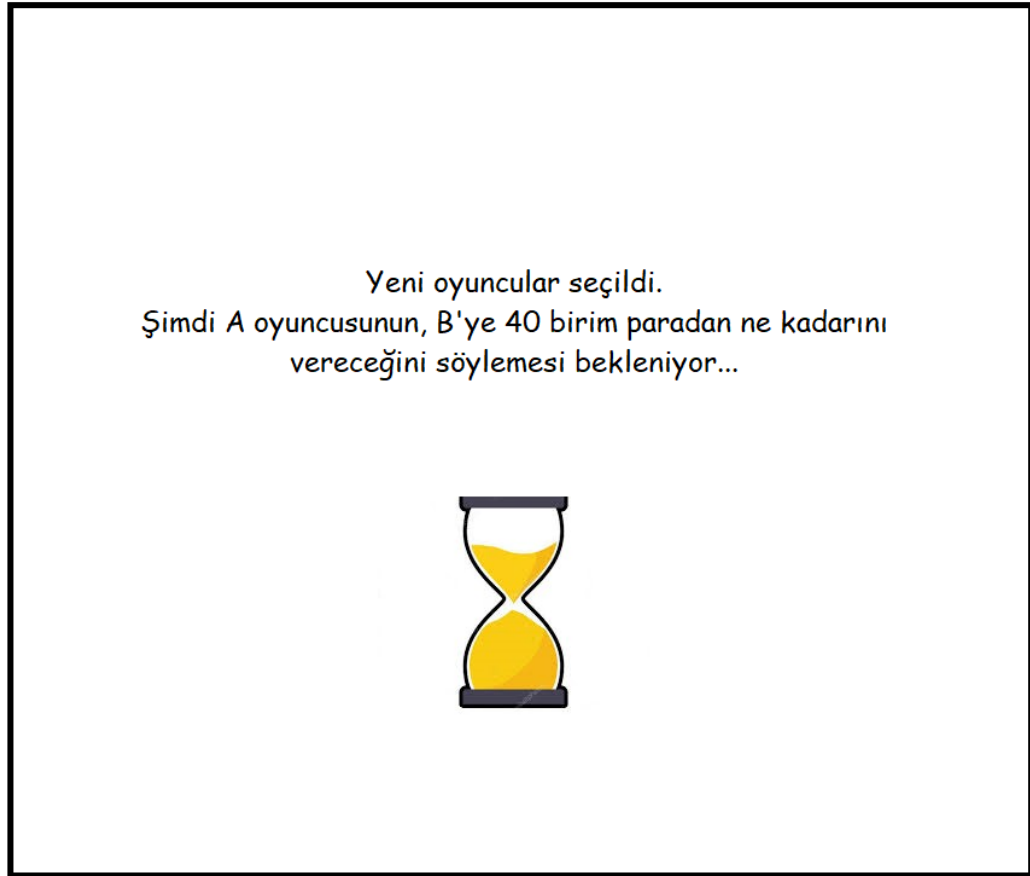
1	2	3	4	5
Hiç katılmıyorum				Kesinlikle katılıyorum

1)Psikoloji öğrencisi olmam kimliğimin önemli bir parçasıdır.	1	2	3	4	5
2) Psikoloji bölümünün öğrencisi olmak bana kendimi iyi hissettiriyor.	1	2	3	4	5
3)Psikoloji öğrencileri ile dayanışma içinde olduğumu hissedirim.	1	2	3	4	5
4)Psikoloji öğrencisi olmaktan memnunum.	1	2	3	4	5
5) Psikoloji öğrencilerinin pek çok ortak noktaları vardır.	1	2	3	4	5
6) Ortalama bir psikoloji bölümü öğrencisi ile pek çok ortak noktam vardır.	1	2	3	4	5

EK-7: KATILIMCILARIN GÖNÜLLÜ ONAMLARININ ALINMASI İLE İLGİLİ EKRAN GÖRÜNTÜSÜ

EK-8: ÇALIŞMA 1'DE OYUNDAKİ BİR TURU ÖRNEKLEYEN EKRAN GÖRÜNTÜLERİ

A Oyuncusu
36 birim para

B Oyuncusu
4 birim para

C Oyuncusu
20 birim para

İNGİLİZ DİLİ
ve EDEBİYATI

PSİKOLOJİ

A Oyuncusundan para silmek için kaç birim para harcamak istiyorsunuz?
(Seçtiğiniz miktarın 3 katı A oyuncusundan silinecektir.)

0

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

Devam

EK-9

GERİ BİLDİRİM FORMU

Katılımcı numaranız nedir?

1- Oyundaki bütün turlar boyunca A oyuncusundan en çok hangi durumlarda puan sildiniz?

Lütfen açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

2- Oyundaki bütün turlar boyunca en çok hangi durumlarda A oyuncusuna öfke duydunuz?

Lütfen açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

3-Sizce deney ne ile ilgiliydi? Deneyin konusu neydi?

.....

.....

.....

.....

3- Deney süreci ile ilgili olarak deneyciye iletmek istediğiniz görüşleriniz ya da oyundaki diğer oyunculara yönelik düşünceleriniz varsa lütfen belirtiniz.

.....

.....

.....

.....

.....

4- Ödemenizin yapılabilmesi için lütfen İBAN numaranızı yazınız (İBAN numaranızı bilmiyorsanız, ödemeyi elden almak istediğinizi belirtin)

.....

.....

EK-10: ÇALIŞMA 1'İN SUÇLULUK VE İYİ HİSSETME DUYGULARINA İLİŞKİN ANALİZ BULGULARINI İÇEREN TABLOLAR

Alıcının Kimliğinin, Dağıtıcının Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının İyi Hissetme Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
A'nın kimliği (iç grup-dış grup)	.05	1	.05	.09	.764	.00
Hata (A'nın kimliği)	21.20	37	.57			
B'nin kimliği (iç grup-dış grup)	.11	1	.11	.27	.605	.01
Hata (B'nin kimliği)	16.13	37	.44			
Bölüşüm (haksız-eşit)	336.84	1	336.84	120.11*	.000	.77
Hata (Bölüşüm)	102.91	37	2.78			
A'nın kimliği x B'nin kimliği	.64	1	.64	.72	.401	.02
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği)	33.10	37	.90			
A'nın kimliği x Bölüşüm	3.37	1	3.37	5.97*	.019	.14
Hata (A'nın kimliği x Bölüşüm)	20.88	37	.56			
B'nin kimliği x Bölüşüm	1.07	1	1.07	2.30	.138	.06
Hata (B'nin kimliği x Bölüşüm)	17.18	37	.46			
A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm	.01	1	.01	.02	.887	.00
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm)	23.74	37	.64			

*p<.05 **p < .001,

Alıcının Kimliğinin, Dağıtıcının Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Suçluluk Duygusu Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
A'nın kimliği (iç grup-dış grup)	2.06	1	2.06	6.18*	.018	.14
Hata (A'nın kimliği)	12.32	37	.33			
B'nin kimliği (iç grup-dış grup)	1.74	1	1.74	5.10 ^a	.030	.12
Hata (B'nin kimliği)	12.64	37	.34			
Bölüşüm (haksız-eşit)	34.90	1	34.90	15.56**	.000	.30
Hata (Bölüşüm)	82.977	37	2.243			
A'nın kimliği x B'nin kimliği	.03	1	.03	.08	.776	.00
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği)	13.34	37	.36			
A'nın kimliği x Bölüşüm	1.19	1	1.19	3.21	.081	.08
Hata (A'nın kimliği x Bölüşüm)	13.69	37	.37			
B'nin kimliği x Bölüşüm	.56	1	.56	1.99	.166	.05
Hata (B'nin kimliği x Bölüşüm)	10.32	37	.28			
A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm	.95	1	.95	1.68	.203	.04
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm)	20.92	37	.57			

*p<.05,** p < .001

EK-11:ÇALIŞMA 1'İN BİRLEŞTİRİCİ AHLAKİ TEMELLER İLE ARAŞTIRMANIN DİĞER DEĞİŞKENLERİNİN CEZALANDIRMA PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLEŞİMLERİNE AİT TABLOLAR

Dağıtıcının Kimliği, Alıcının Kimliği ve Birleştirici Ahlaki Temellerin Özgeci Cezalandırma Puanları Üzerindeki Üçlü Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

	Dağıtıcı (A) iç grup				Dağıtıcı (A) dış grup				Toplam Düşük/Yüksek	
	Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup		Alıcı (B) iç grup		Alıcı (B) dış grup			
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
	Düşük	4.35	1.65	4.34	1.76	4.89	2.66	5.61	2.24	4.80
Yüksek	7.07	3.12	6.86	2.40	7.5	3.28	6.68	3.32	7.03	2.87

Alıcının Kimliği ve Bölüşümün Adillliği Birleştirici Ahlaki Temellerin Özgeci Cezalandırma Puanları Üzerindeki Üçlü Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

	Alıcı (B) iç grup				Alıcı (B) dış grup			
	Eşit		Haksız		Eşit		Haksız	
	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS	Ort	SS
Düşük	1.41	1.58	7.84	3.46	2.50	2.93	7.45	3.11
Yüksek	4.16	4.84	10.41	2.44	3.45	3.97	10.07	2.44

EK-12: ÇALIŞMA 1'İN BİRLEŞTİRİCİ AHLAKİ TEMELLERLE İLGİLİ ANALİZ BULGULARINI İÇEREN TABLO

Ahıcının (B) Kimliğinin, Dağıtıcının (A) Kimliğinin, Bölüşümün Adillığının ve Birleştirici Ahlakî Temellerin Özgeci Cezalandırma Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
Grup-içi etkiler						
A'nın kimliği (iç grup-dış grup)	19.44	1	19.44	4.38*	.043	.11
A'nın kimliği x BAT	11.28	1	11.28	2.54	.120	.07
Hata (A'nın kimliği)	159.84	36	4.44			
B'nin kimliği (iç grup-dış grup)	.50	1	.50	.12	.733	.01
B'nin kimliği x BAT	14.20	1	14.20	3.35	.076	.08
Hata (B'nin kimliği)	152.64	36	4.24			
Bölüşüm (haksız-eşit)	2726.69	1	2726.69	87.38***	.000	.71
Bölüşüm x BAT	10.39	1	10.39	.33	.57	.01
Hata (Bölüşüm)	1123.34	36	31.20			
A'nın kimliği x B'nin kimliği	.06	1	.06	.03	.860	.00
A'nın kimliği x B'nin kimliği x BAT	8.25	1	8.25	4.02*	.053	.10
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği)	73.85	36	2.05			
A'nın kimliği x Bölüşüm	4.20	1	4.20	1.79	.189	.05
A'nın kimliği x Bölüşüm x BAT	2.39	1	2.39	1.02	.320	.03
Hata (A'nın kimliği x Bölüşüm)	84.51	36	2.35			
B'nin kimliği x Bölüşüm	5.68	1	5.68	1.44	.238	.04
B'nin kimliği x Bölüşüm x BAT	15.78	1	15.78	4.00*	.053	.10
Hata (B'nin kimliği x Bölüşüm)	142.14	36	3.95			
A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm	1.11	1	1.11	.44	.510	.01
A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm x BAT	3.10	1	3.10	1.24	.27	.03
Hata (A'nın kimliği x B'nin kimliği x Bölüşüm)	90.23	36	2.51			
Gruplararası etkiler						
BAT	367.91	1	367.91	7.71**	.009	.18
Hata (BAT)	1717.86	36	47.72			

BAT= Birleştirici Ahlakî Temeller, * $p \leq .05$, ** $p < .01$

EK-13: ÇALIŞMA 2’DE KULLANILAN ÜÇÜNCÜ KİŞİNİN CEZALANDIRMASI OYUNU YÖNERGESİ

Merhaba,

Bu araştırmaya katılan katılımcılar arasında bir çekiliş yapılacaktır. Çekilişi kazanan 5 kişiye 50 TL verilecek (kazananların çekilişte hak ettiği para, IBAN numarasına gönderilecek, IBAN numarası olmayan katılımcıların ise isterlerse ev adresine 50TL değerinde belirttikleri bir ödül gönderilecek). Siz de bu 5 kişiden biri olabilirsiniz.

Araştırmada 8 turdan oluşan bir oyun oynayacaksınız.

Her tur için size 20 piyango bileti verilecek, yani oyun 8 tur sürdüğünden toplamda 160 piyango bileti ile oyuna başlayacaksınız.

Oyun sonlandığında turlar boyunca elinizde kalan toplam bilet sayısı hesaplanacak.

Toplamda elinizde ne kadar çok piyango bileti kaldıysa çekilişte de o kadar çok şansınız olacak.

Oyundaki hamleleriniz çekilişte kazanma şansınızı etkileyeceği için sıradaki yönergeleri lütfen dikkatlice okuyun.

Bu araştırma Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri destek birimi tarafından finansal olarak desteklenmektedir. Oyunda gerçek karşılığı olan paralarla oynayan iki kişi olacak: A oyuncusu ve B oyuncusu.

Oyuna başlarken A oyuncusuna araştırmacı tarafından 40 TL veriliyor. B oyuncusuna ise hiç para verilmiyor.

A oyuncusu verilen paranın tamamını kendinde tutabilir ya da istediği kadarını (0-40TL arası) B oyuncusuna verebilir. Buradan da anlaşılacağı gibi A ve B oyuncularını araştırma kapsamında sizin katılacağınız çekilişe dahil edilmeyecek. B oyuncusu A’nın kendisine verdiği para ile oyundan ayrılacak. A oyuncusunun oyundan alacağı para miktarı hakkında ise siz söz hakkına sahipsiniz.

Sizin, C oyuncusu olarak, A oyuncusunun kararını gördükten sonra onun bütçesinden TL silme yetkiniz var. Dilerseniz bu yetkiyi kullanabilirsiniz.

Ancak A’dan TL silmek isterseniz, siz de o turda size çekiliş için verilen 20 bilet hakkınızdan harcamalısınız. Kararınızı bildirirken için 0 ile 20 arasında (0 ile 20 de dahil) sayılar

gösterilecek, seçtiğiniz sayı sizin o turdaki 20 biletlik bütçenizden çıkarılacak, seçtiğiniz sayının 3 katı ise A oyuncusunun bütçesinden Türk Lirası olarak silinecek.

Yani size kaç bilet harcamak istersiniz diye sorulduğunda 0'ı seçerseniz ne siz ne de A oyuncusu bir şey kaybetmeyeceksiniz. 1'i seçerseniz siz çekiliş biletlerinizden 1 tanesini kaybederken A oyuncusu 3 TL kaybedecek. 5'i seçerseniz siz çekiliş biletlerinizden 5ini kaybederken A oyuncusu 15 TL kaybedecek. Kısaca, sizin biletlerinizden harcadığınız miktarın 3 katı A'dan silinecek.

Oyunun kuralları bütün oyuncuların bilgisi dahilinde.

Araştırmada İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Psikoloji Bölümü öğrencileri bulunuyor. C oyuncusu (siz) Psikoloji bölümünden olduğu için sizin karşılaşacağınız her turda A oyuncuları Bölümü (*Araştırmanın koşuluna göre: İngiliz Dili ve Edebiyatı ya da Psikoloji*), B oyuncuları Bölümü (*Araştırmanın koşuluna göre: İngiliz Dili ve Edebiyatı ya da Psikoloji*) öğrencilerinin bulunduğu havuzdan seçilip ekranınıza getirilecektir.

Turların hiçbirinde A ve B oyuncularının kimler olduğunu bilmeyeceksiniz, onlar da sizin kim olduğunuzu bilmeyecek. Ancak turdaki herkes diğerlerinin okuduğu bölümleri, A'nın B'ye kaç TL verdiğini ve A'dan kaç TL sildiğinizi/ya da hiç silmediğinizi göreceksiniz.

Oyundaki her turda farklı A ve B oyuncuları ile oynayacaksınız. Yani 8 farklı A ve B oyuncusu ile karşılaşacaksınız. Bir gördüğünüz oyuncuyu bir daha görmeyeceksiniz.

Her turda ilk olarak A oyuncusuna, 40 TL'den ne kadarını B'ye vermek istediği sorulacak, daha sonra size A oyuncusunun kararı gösterilerek A'dan TL silmek için kaç adet biletinizi harcamaya sorulacak.

Size kararınız sorulduğunda B oyuncusunun hanesinde göreceğiniz miktar, A oyuncusunun 40 TL'den verdiği miktardır. Kararınızı bildirmek için size verilen cetvel üzerindeki imleci kaydırarak 0 ile 20 arasında (0 ve 20 de dahil) uygun gördüğünüz sayının üzerine getiriniz.

Gerçek kişilerle oynamaya geçmeden önce oyuna alışmak ve pratik yapmak için lütfen 1 turdan oluşan deneme oyununa geçiniz.

EK-14: ÇALIŞMA 2'DE OYUNDAKİ BİR TURU ÖRNEKLEYEN EKRAN GÖRÜNTÜLERİ

Havuzdan yeni oyuncular seçildi...

2 saniye

A Oyuncusu
40 TL

B Oyuncusu
0 TL

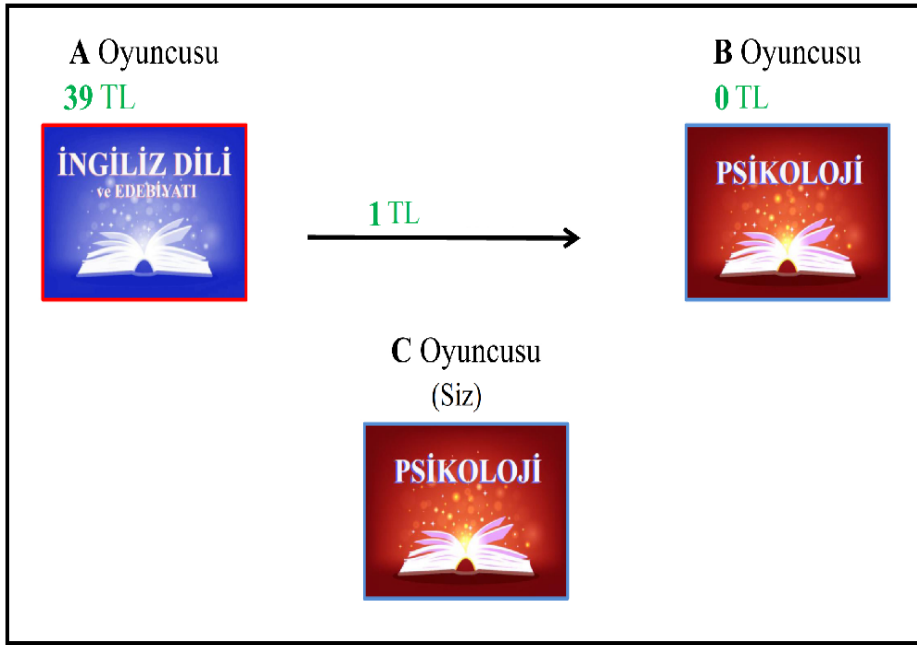
C Oyuncusu
(Siz)

4 saniye

Şimdi A oyuncusunun 40 liradan ne kadarını B'ye vereceğini söylemesi bekleniyor...

7 saniye

EK-14-DEVAMI: ÇALIŞMA 2'DE OYUNDAKİ BİR TURU ÖRNEKLEYEN EKRAN GÖRÜNTÜLERİ

5 saniye

EK-14-DEVAMI: ÇALIŞMA 2'DE OYUNDAKİ BİR TURU ÖRNEKLEYEN EKRAN GÖRÜNTÜLERİ

A Oyuncusu
39 TL

B Oyuncusu
1 TL

C Oyuncusu
(Siz)

A oyuncusundan TL silmek için kaç biletinizi harcamak istiyorsunuz? 0 ile 20 arasında bir sayı seçebilirsiniz, 0 ile 20 de dahildir.

(Seçtiğiniz sayının 3 katı A oyuncusunun bütçesinden silinecektir.)

0

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

Devam

..(x).. adet biletinizi harcadınız.
A oyuncusundan..(3x)..TL sildiniz.

5saniye

EK-15: ÇALIŞMA 2’NİN SUÇLULUK VE İYİ HİSSETME DUYGUSUNA İLİŞKİN BULGULARINI İÇEREN TABLOLAR

Alıcının Kimliğinin, Dağıtıcının Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının Suçluluk Duygusu Üzerindeki Etkisine İlişkin MANCOVA Sonuçları (Kontrol değişkeni: cinsiyet)

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
Grup-İç Etkiler						
Bölüşüm (haksız-eşit)	.65	1	.65	.74	.391	.00
Bölüşüm x A’nın kimliği	1.98	1	1.98	2.25	.135	.01
Bölüşüm x B’nin kimliği	1.88	1	1.88	2.14	.145	.01
BölüşümxA’nın kimliğixB’nin kimliği	2.58	1	2.58	2.94	.088	.02
Hata (Bölüşüm)	148.41	169	.88			
Gruplararası Etkiler						
A’nın kimliği	1.19	1	1.19	.98	.325	.01
B’nin kimliği	.47	1	.47	.38	.537	.00
A’nın kimliği x B’nin kimliği	.48	1	.48	.40	.529	.00
Hata	206.02	169	1.22			

Alıcının Kimliğinin, Dağıtıcının Kimliğinin ve Bölüşümün Adillığının İyi Hissetme Üzerindeki Etkisine İlişkin MANCOVA Sonuçları (Kontrol değişkeni: cinsiyet)

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	partial η^2
Grup-İç Etkiler						
Bölüşüm (haksız-eşit)	65.46	1	65.46	53.27*	.000	.24
Bölüşüm x A’nın kimliği	1.68	1	1.68	1.37	.244	.01
Bölüşüm x B’nin kimliği	2.87	1	2.87	2.34	.128	.01
BölüşümxA’nın kimliğixB’nin kimliği	1.80	1	1.80	1.47	.227	.01
Hata (Bölüşüm)	207.67	169	1.23			
Gruplar arası Etkiler						
A’nın kimliği	.40	1	.40	.58	.449	.00
B’nin kimliği	.50	1	.50	.72	.398	.00
A’nın kimliği x B’nin kimliği	2.30	1	2.30	3.31	.070	.02
Hata	117.27	169	.69			

*p < .001

EK – 16 Etik Kurul Raporu

ÖZGEÇMİŞ

